

SOCIALINĖS GEROVĖS TYRIMAI

Mokslo darbai · Research Papers

SOCIAL INQUIRY INTO WELL-BEING

21(1)

2023

ISSN 2783-5502 (online)

doi: 10.13165/SD

Mykolas Romeris
universitetas

University
of Wrocław

Mykolo Romerio
universitetas

ISSN 2783-5502 (online)
doi: 10.13165/SD

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

SOCIALINĖS GEROVĖS TYRIMAI

Mokslo darbai

2023, 21(1)

SOCIAL INQUIRY INTO WELL-BEING

Research papers

2023, 21(1)

Vilnius
2023

Vyriausioji redaktorė: **prof. dr. Irena Žemaitaitytė**, *Mykolo Romerio universitetas, Lietuva* (edukologija, 07 S)

Atsakingoji redaktorė: **prof. dr. Rita Raudeliūnaitė**, *Mykolo Romerio universitetas, Lietuva* (edukologija, 07 S)

Nariai:

1. **Prof. dr. Miu Chung Yan**, *Britų Kolumbijos universitetas, Kanada* (socialinis darbas, 05 S);
2. **Prof. dr. Leta Dromantienė**, *Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva* (vadyba ir administravimas, 03 S);
3. **Prof. dr. Lilija Duoblienė**, *Vilniaus universitetas, Lietuva* (edukologija, 07 S);
4. **Prof. dr. Valdona Indrašienė**, *Mykolo Romerio universitetas, Lietuva* (edukologija, 07 S);
5. **Doc. dr. Ieva Kuginytė–Arlauskienė**, *Vakarų Norvegijos taikomųjų mokslų universitetas, Norvegija* (edukologija, 07 S);
6. **Doc. dr. Mare Leino**, *Talino universitetas, Estija* (socialinio darbo filosofija, 05 S);
7. **Doc. dr. Elena Luppi**, *Bolonijos universitetas, Italija* (edukologija, 07 S);
8. **Prof. dr. Natalija Mažeikienė**, *Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva* (edukologija, 07 S);
9. **Prof. dr. Odeta Merfeldaitė**, *Mykolo Romerio universitetas, Lietuva* (edukologija, 07 S);
10. **Prof. dr. Sarmitė Mikulionienė**, *Lietuvos socialinių mokslų centras, Lietuva* (sociologija, 05 S);
11. **Prof. dr. Silvana Mordegli**, *Genujos universitetas, Italija* (socialinis darbas, 05 S);
12. **Doc. dr. Svitlana Paschenko**, *Taraso Ševčenkos nacionalinis Kijevo universitetas, Ukraina* (psichologija, 06 S);
13. **Doc. dr. Marketa Rusnakova**, *Ružomberoko Katalikų universitetas, Slovakija* (socialinis darbas, 05 S);
14. **Prof. dr. Songul Sallan Gul**, *Suleimano Demirelio universitetas, Turkija* (sociologija, 05 S);
15. **Doc. dr. Alessandro Sicora**, *Trento universitetas, Italija* (socialinis darbas, 05 S);
16. **Prof. dr. Leona Stašova**, *Hradec Kralove universitetas, Čekija* (socialinis darbas, 05 S);
17. **Prof. dr. Mara Tognetti**, *Neapolio Federiko II universitetas, Italija* (sociologija ir socialiniai tyrimai, 05 S);
18. **Doc. dr. Lolita Vilka**, *Rygos Stradinio universitetas, Latvija* (filosofija, 01 H);
19. **Prof. dr. Jorge Fernández del Valle**, *Oviedo universitetas, Ispanija* (psichologija, 06 S);
20. **Prof. dr. Eric Daniel Widmer**, *Ženevos universitetas, Šveicarija* (sociologija, 05 S).

Periodinio recenzuojamo mokslo darbų leidinio „*Socialinės gerovės tyrimai*“ tikslas – skatinti dialogą tarp įvairių socialinių mokslų kryptių mokslininkų (socialinės politikos, socialinio darbo, sociologijos, edukologijos, psichologijos, ir kt.) bei plėtoti Lietuvos, Rytų ir Vidurio Europos regiono šalių, Europos Sąjungos valstybių socialinės raidos bei jų gyventojų socialinių problemų tarpdisciplininius tyrimus.

Leidinyje „*Socialinės gerovės tyrimai*“ skelbiami originalūs moksliniai straipsniai ir mokslinių monografijų, kitų leidinių recenzijos, tezės, kitos informacinio pobūdžio publikacijos, parašytos lietuvių arba anglų kalbomis. Redaktorių kolegijos nutarimu minėtos publikacijos gali būti leidžiamos ir kitomis kalbomis. Mokslo darbų leidinyje „*Socialinės gerovės tyrimai*“ spausdinami moksliniai straipsniai socialinės politikos, socialinio darbo, sociologijos, edukologijos ir psichologijos tematika.

Mokslo darbai „*Socialinės gerovės tyrimai*“ (iki 2021 m. leidžiami pavadinimu „*Socialinis darbas*“) leidžiami nuo 2002 metų, įtraukti į Ulrich's, PROQUEST, DOAJ, C.E.E.O.L.

Žurnalas leidžiamas 2 kartus per metus gegužės ir lapkričio mėnesį.

Straipsniai yra recenzuojami taikant slaptąjį recenzavimo metodą ne mažiau kaip dviejų redaktorių kolegijos paskirtų recenzentų. Straipsniai spausdinami lietuvių arba anglų kalbomis.

Redakcijos adresas:

Mykolo Romerio universitetas Žmogaus ir visuomenės studijų fakultetas
 Edukologijos ir socialinio darbo institutas
 Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
 Elektroninis paštas zvsf@mruni.eu
<http://socialines-geroves-tyrimai.mruni.eu>

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Editor-in-Chief: **Prof. Dr. Irena Žemaitaitė**, *Mykolas Romeris University, Lithuania*
(Education Science, 07 S)

Executive Editor: **Prof. Dr. Rita Raudeliūnaitė**, *Mykolas Romeris University, Lithuania*
(Education Science, 07 S)

Editorial Board:

1. **Prof. dr. Miu Chung Yan**, *British Columbia University, Kanada* (Social Work, 05 S);
2. **Prof. dr. Leta Dromantienė**, *Vytautas Magnus University, Lithuania*
(Management and Administration, 03 S)
3. **Prof. Dr. Lilija Duoblienė**, *Vilnius University, Lithuania* (Education Science, 07 S)
4. **Prof. Dr. Valdonė Indrašienė**, *Mykolas Romeris University, Lithuania* (Education Science, 07 S)
5. **Assoc. Prof. Dr. Ieva Kuginytė-Arlauskienė**, *Western Norway University of Applied Sciences, Norway*
(Education Science, 07 S)
6. **Assoc. Prof. Dr. Mare Leino**, *Tallinn University, Estonia* (Philosophy in social work, 05 S)
7. **Assoc. Prof. Dr. Elena Luppi**, *University of Bologna, Italy* (Education Science, 07 S)
8. **Prof. Dr. Natalija Mažeikienė**, *Vytautas Magnus University, Lithuania* (Education Science, 07 S)
9. **Prof. Dr. Odeta Merfeldaitė**, *Mykolas Romeris University, Lithuania* (Education Science, 07 S)
10. **Prof. Dr. Sarmitė Mikulionienė**, *Lithuanian Centre for Social Sciences, Lithuania* (Sociology, 05 S)
11. **Prof. Dr. Silvana Mordeglia**, *University of Genova, Italy* (Social Work, 05 S)
12. **Assoc. Prof. Dr. Svitlana Paschenko**, *Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*
(Psychology, 06 S)
13. **Assoc. Prof. Dr. Marketa Rusnakova**, *Catholic University in Ružomberok, Slovak Republic*
(Social work, 05 S)
14. **Prof. Dr. Songul Sallan Gul**, *Suleyman Demirel University, Turkey* (Sociology, 05 S)
15. **Assoc. Prof. Dr. Alessandro Sicora**, *University of Trento, Italy* (Social Work, 05 S)
16. **Prof. Dr. Leona Stašova**, *University Hradec Kralove, Czech Republic* (Social Work, 05 S)
17. **Prof. Dr. Mara Tognetti**, *Milano Bicocca University, Italy* (Sociology and Social Research, 05 S)
18. **Assoc. Prof. Dr. Lolita Vilka**, *Riga Stradins University, Latvia* (Philosophy, 01 H)
19. **Prof. Dr. Jorge Fernández del Valle**, *University of Oviedo, Spain* (Psychology, 06 S)
20. **Prof. Dr. Eric Daniel Widmer**, *University of Geneva, Switzerland* (Sociology, 05 S)

The periodical peer-reviewed journal “*Social Inquiry into Well-Being*” aims to promote dialogue between researchers from different branches of social science (social policy, social work, sociology, education, psychology, etc.) and to present interdisciplinary studies on social development and population problems in Lithuania, the EU, Eastern and Central European.

“*Social Inquiry into Well-Being*” publishes original scholarly articles, reviews of scholarly monographs and other publications, academic theses and other informative publications in the Lithuanian and English languages. Upon a decision by the Editorial Board, publications in other languages may be included. The academic journal “*Social Inquiry into Well-Being*” publishes articles dealing with issues in the fields of social policy, social work, sociology, psychology and education.

“*Social Inquiry into Well-Being*” (until 2021 title “*Social Work*”) has been published since 2002 and is included in the Ulrich’s, PROQUEST, DOAJ, C.E.E.O.L.

The journal is published twice a year (in May and November).

Articles are reviewed by applying the double-blind method (the identities of the author(s) and reviewers are kept unknown). Each article is appointed at least two referees (scientists with a degree in the relevant field). Articles are published in Lithuanian or English.

Address:

Mykolas Romeris University Faculty of Human and Social Studies
Institute of Educational Sciences and Social Work
Ateities st. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania

E-mail: zvsf@mruni.eu

<http://social-inquiry-into-well-being.mruni.eu>

“*Social Inquiry into Well-Being*” is copyright-protected. The publication cannot be reproduced, amended or otherwise distributed without the publisher’s prior consent.

TURINYS • CONTENTS

I. EDUKOLOGIJA EDUCATION SCIENCE

Mare Leino, Vija Dislere, Odeta Merfeldaitė, Jolanta Pivorienė, Asta Raiilienė

YOUTH IN THE BALTIC STATES – LEAVING OR NOT? 5
DOI: 10.13165/SD-23-21-1-01

Arnoldas Dalinkevičius, Romas Prakapas

PATIRTINIO MOKYMOSI POREIKIO REALIZAVIMAS BESIMOKANČIOJE
ORGANIZACIJOJE. REALISING THE NEED FOR EXPERIENTIAL LEARNING
IN THE LEARNING ORGANISATION 24
DOI: 10.13165/SD-23-21-1-02

II. SOCIALINIS DARBAS SOCIAL WORK

Vida Gudžinskienė, Auksė Šinkevičė

VAIKO TEISĖS SIEKIANČIO UŽTIKINTI ATVEJO VADYBININKO ATSAKOMYBĖ
IR KYLANTYS IŠŠŪKIAI: PATIRČIŲ ANALIZĖ. RESPONSIBILITY AND CHALLENGES
OF A CASE MANAGER IN ENSURING CHILD'S RIGHTS: ANALYSIS OF EXPERIENCES 41
DOI: 10.13165/SD-23-21-1-03

III. PSICHOLOGIJA PSYCHOLOGY

**Anton Kurapov, Jolanta Pivorienė, Yuliia Krasilova, Alina Proskurnia,
Oleksandra Balashevych, Oleksii Dubynskyi, Argroula Kalaitzaki**

FROM TRAUMA TO TRANSFORMATION: PREDICTORS OF POST-TRAUMATIC GROWTH
IN UKRAINIANS AFFECTED BY WAR IN AN ONGOING CONFLICT SETTING 62
DOI: 10.13165/SD-23-21-1-04

Jolita Sorokinaitė, Jolanta Sondaitė

BENDRATĖVYSTĖS PO SKYRYBŲ IŠGYVENIMAS.
EXPERIENCE OF CO-PARENTING AFTER DIVORCE 81
DOI: 10.13165/SD-23-21-1-05

I. EDUKOLOGIJA EDUCATION SCIENCE

YOUTH IN THE BALTIC STATES – LEAVING OR NOT?

Assoc. Prof. Mare Leino

Tallinn University
Narva rd. 25, 10120 Tallinn, Estonia
Email: eram@tlu.ee

Assoc. Prof. Vija Dislere

Latvia University of Life Science and Technologies
J.Čakstes avenue 5, Jelgava, LV-3001, Latvia
Email: vija.dislere@lbtu.lv

Prof. Dr. Odeta Merfeldaitė

Mykolas Romeris University
Faculty of Human and Social Studies
Institute of Educational Science and Social Work
Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Email: o.merfeldaite@mruni.eu

Prof. Dr. Jolanta Pivorienė

Mykolas Romeris University
Faculty of Human and Social Studies
Institute of Educational Science and Social Work
Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Email: jolantapiv@mruni.eu

Prof. Dr. Asta Railienė

Mykolas Romeris University,
Faculty of Human and Social Studies
Institute of Educational Science and Social Work
Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Email: asta.railiene@mruni.eu

Submitted on 24 April 2023

Accepted on 8 June 2023

DOI: 10.13165/SD-23-21-1-01

Abstract

According to statistics, the number of young people aged 15 to 29 in the Baltic States has decreased considerably in the past decade. As this age group is around one sixth of the population in Estonia, Latvia, and Lithuania, this trend is significant, and represents a risk from a demographic, nationality, security, and financial point of view. The population of the Baltic States is currently subject to a higher risk of multidimensional poverty than the populations of other EU countries (Voronov et al., 2020). Moving out of these countries is not forbidden, but in an ideal world young people would return, which is not always the case. As migration processes can be influenced proactively, in this article the authors analyze the situation and consider what could be done to maintain wellbeing, to keep the younger generation in their home countries, and/or to attract them to return. Empirical data comes from secondary data analysis: the authors conducted a content analysis of two published reports. The aim is to focus on wellbeing and social-pedagogical prevention to find answers to two questions: what influences emigration readiness, and can certain activities prevent emigration? As a conclusion of our analysis, the following is stressed: sometimes leaving is a tool for hope/attaining something better – for higher quality of wellbeing, for example; however, some people just want to get away – they leave for the sake of leaving. Both cases may be problematic – a social pedagogical preventive consultation could avoid larger crises. The proactive approach may help to keep younger generations in the home country and/or support their readiness to come back after study abroad.

Keywords: *the Baltic States, emigration, social problems, wellbeing, youth.*

Introduction

In a world full of crises, taking care of human resources is especially important. Societies exist with and for people, relying on various resources. The current article focuses on human resources, which face problems in the Baltic States. For example, in Estonia, the number of inhabitants is projected to decrease by 11% over the next 60 years (Statistics Estonia, 2019). The Latvian population is now 30% smaller than it was in the 1990s (Henley, 2022). In Lithuania, the population in 2022 is approximately 200,000 inhabitants smaller than it was in 2012. In the 1990s, the population of Lithuania was around 1 million inhabitants more than it is now (CEIC, 2021). The question thus becomes about perspective: should one simply observe the situation and follow the trend, or take action to influence it? In other words, should one wait or act?

According to statistics, the number of young people aged 15 to 29 in the Baltic States has decreased over the past decade. In Estonia, for example, between 2014 and 2019 there were approximately 5,000 fewer young people (Maasing, 2020). As this age group constitutes around one sixth of the population of the Baltic States, the scale of this problem cannot be underestimated. The outflow of young people from the country poses risks from

various aspects, including demographic, nationality, security and financial perspectives. For instance, small schools in rural areas may close due to a lack of young families, and taxes may increase in the near future as there are not enough taxpayers. Furthermore, local languages are in danger, too. Voronov and colleagues (2020) found that in 2018, the population of Lithuania and Latvia were most susceptible to the risk of poverty and social exclusion, with 794,000 people (29.6%) and 543,000 people (28.4%), respectively, at risk. In Estonia, the situation was slightly better, with 318,000 people, or 24.4%, at risk. The AROPE Multidimensional Poverty Index, which reflects trends in poverty measurement among the population of the Baltic States, varied dramatically in 2005, ranging from 25.8% in Estonia to 45.3% in Latvia. Since 2005, there has been a general downward trend in the number of people at risk of poverty in these countries and the European Union (EU). On average, 21.8% of the EU population were at risk of poverty and social exclusion in 2018 (Voronov et al. 2020).

Poverty and emigration are connected – when one is poor it is easier to leave, because there is not much to lose. Moving out of these countries is not forbidden, of course; being abroad temporarily is even useful, as it gives a different perspectives and new knowledge. In an ideal world, young people would come back, but this is not always the case, and migration readiness can be influenced proactively. The object of this article is the factors determining youth (non)emigration. The article raises two questions: what influences the emigration readiness of youth; and/or can certain activities prevent youth emigration? Empirical data comes from the secondary data analysis of open access reports.

1. Theoretical background

According to Kenny (2001), in the concept of human wellbeing, there are three distinct elements: contentment, welfare and dignity. Contentment is closest to the utilitarian idea of happiness: it must be an enduring and stable state, not mere temporary euphoria or a glow of satisfaction. Welfare, in the most obvious sense of material welfare, consists in the satisfaction of one's animal needs for food, drink, shelter, and the other things that are conducive to bodily flourishing. Dignity is a more complicated notion to define, but we may say initially that it involves control of one's own destiny and the ability to live the life that one chooses. Because dignity concerns, among other things, one's relationships to other people, there cannot be absolute and objective measurements of dignity as there can of welfare (Kenny, 2001). The hope of controlling one's own destiny is the impulse of emigration, which has a multi-dimensional background. According to Voronov and colleagues, the concept of multidimensional poverty, for example, as a manifestation of various aspects of the basic material (income, employment) and non-material (health, education, security) needs of people, was first introduced in August 1976 within the framework of the International Conference on Employment (Voronov et al., 2020). Poverty is not just about lacking money; it is also about hopelessness, prejudice, and discrimination. For example, without a good education, one is likely to

be discriminated against and unable to find a decent-paying job. Also, poorly educated people are less likely to be well-informed citizens compared to those who are educated, especially about their basic rights or entitlement (Duffy & Wong, 2000). Kawachi and colleagues demonstrated that income inequity, or the Robin Hood Index, is negatively related to one's level of trust in other people. In addition, social trust is positively related to one's quality of life. In other words, increases in the income gap might influence social trust, which, in turn, affect health outcomes or status (Duffy & Wong, 2000). Hope, trust, and readiness to change the situation are connected. Social psychologists know that individuals may be resistant to change, one of the causes of which is mere cognitive laziness or the desire not to have to think too hard. Most humans are cognitive misers who take the path of least resistance in terms of decision-making and thinking. Other individuals are also closed-minded or dogmatic; they conserve their old ways and shun new ideas because of rigidity in their thinking. Some individuals resist change for the same reasons as groups – because they feel that change threatens their reputation, job security, and wellbeing. (Duffy & Wong, 2000).

To stay or to leave the home country can be considered from different points of view. Philosophical background is connected with optimism/pessimism, value system, and/or the hope of creating a better life. The fact is that leaving and success are not synonyms. Bauman (1996) uses concepts of tourists (who are wealthy enough to go where they want) and vagabonds (who simply move from one place to another depending on the possibilities). Bauman also stresses that all human beings are drawn on a continuum stretched between the poles of the “perfect tourist” and the “vagabond beyond remedy” – and people's respective places between the poles are plotted according to the degree of freedom they possess in choosing their life itineraries. The more freedom of choice one has, the higher their rank is in the social hierarchy (Bauman, 1996). Leaving creates an additional place: one has a home country and a new country. Does this add happiness? Living somewhere else often means homesickness, whereas staying in the home country may raise the question of *what if?*

There is no certainty of happiness in either case, because coping takes energy everywhere. Bauman wrote that tourists become wanderers and place the dreams of homelessness above the realities of home – because they want to, because they consider it the most reasonable life strategy under the circumstances, or because they have been seduced by the true or imaginary pleasures of a sensation gatherer's life. However, not all wanderers are on the move because they prefer to be on the move rather than staying put. Many would perhaps refuse to embark on a life of wandering were they asked, but they were not asked in the first place (Bauman, 1996).

Life has several dimensions to consider. According to McCready (2001):

Things that happen to us – especially anything so remote as the moral decisions of strangers or the policies of governments – seem to have little lasting effect on how we feel. More strongly correlated with happiness than anything else is personality, how easily you find it to enjoy other people's company, or how easily bothered you

are by life's irritations. We are affected by good or bad luck, but after getting used to a change of luck, we all seem to have our own natural level of happiness to which we return, more or less. The factors in our environment that make the biggest lasting difference are ones that depend on us – we become happier by forming successful relationships, finding our work interesting, or doing something really satisfying as a leisure pursuit. (p. 16).

The question is: what really makes us happy? This appears to be a simple question, but it is not. Discovering one's own personality should be the aim of childhood, and, besides parents, educational institutions have responsibilities in this context.

When talking about coping with life, a social-pedagogical approach is needed, because it supports socialization. The sustainable version of this is prevention: proactive social pedagogy in the community can avoid serious problems. In the context of leaving or not leaving the country, a significant element is critical thinking. According to Eriksson and Winman (2010), if social is understood as something common (also including culture) and pedagogy as learning, this means that social pedagogy is about supporting people in their development towards becoming independent participants in a democratic society. Social pedagogy is a tool for understanding societal changes in the evaluation of individuals in order to offer them the opportunities/education needed to change their current situation. Social pedagogy is part of various social practices and is used as an intellectual tool for thinking, development, mobilization and learning (Eriksson & Winman, 2010). Social pedagogy can be translated into teaching for coping with life in society; or the social aspect of teaching. In general education, young people could learn something about their personality: for example, introverts and extroverts have different strengths and weaknesses. When talking about the cost of leaving or staying, the emotional aspect is at least as important as the financial. Here, Hamilton's equation of inequality is suitable:

$$B * r > C,$$

where B = benefit, r = the coefficient of relatedness, and C = cost (Bierhoff, 2002).

The problem is that, in the context of costs, people usually mean material values. Emotional aspects, such as soft values, seem to be underestimated. Are we tourists or vagabonds? Who has more resources: a happy vagabond or an unhappy tourist? In reality, mental health is significant: homesickness, depression, stress, etc. destroy a person, even if their financial situation is quite stable. Starting from the general educational level, students should know more about themselves – do they have a high activity level; low or strong rhythmicity; are they optimistic or pessimistic, etc. Webb (2006) wrote that calculative reasoning is purposeful, practical, and is based on attempts to predict, estimate, or count up definite results that are routinised in the social world. The logic of security should be stretched to include safety, vulnerability, coping strategies, social support, and protection. Giddens addresses this important inter-subjective dimension in his discussion of ontological security (Webb, 2006).

Feeling safe is part of wellbeing. Safety is a complicated concept, which needs special logistics and resources. Simply going away is not enough; some critical thinking is obligatory. Critical thinking is a part of social pedagogy, as it supports socialization. So far, this is not an official part of the curriculum of general education, but it should be. One could even be critical in context of emotions. Feeling and thinking are different competences, but both need attention. Rosling (2019) stresses the role of emotions: what are people thinking when they say *the world is getting worse*? They are not thinking. They are just feeling. When people wrongly believe that nothing is improving, they may conclude that nothing we have tried so far is working and lose confidence in the measures that actually work (Rosling, 2019).

Emotional literacy prevents social problems. People who emigrate hope to achieve a better life, but hope alone is not enough. Every wish has a prize: for example, moving out of a country may (or may not) bring a better salary, but it often brings homesickness. Staying home may (or may not) keep one poor, but often one keeps thinking: *What if I would have tried to live somewhere else?*

Here, personal responsibility is the most significant factor – people must know their type of personality, strengths and weaknesses, level of energy, etc. So far in the general education system this field has been underestimated; social pedagogy could be a useful compensatory tool. According to Storø (2013), social-pedagogical practice means a visible intervention in people's daily lives to support development, participation, and learning. Education regarding personality aspects and emotions could avoid unhappy emigration attempts.

2. Research methodology

To create a picture of the situation for the youth in the Baltic States, the authors chose the secondary data analysis method. Statistics were derived from two published texts: Yusupov (2022), and Eiduka, Klāsons and Saarnik (2019). Sources were selected according to the following criteria: they are relevant to the specific objective of the study, they are based on empirical research, they analyze the situation in the three Baltic States, and their research data is not older than five years.

Research procedure 1 (Yusupov, 2022). In the summer of 2021, around 3,900 young people aged 14–29 from the three Baltic States – Estonia, Latvia and Lithuania – participated in a survey of seven countries covering a broad range of issues that concerned their experiences and aspirations in different realms of life. The sample size in each country was around 1,300 respondents (Yusupov, 2022).

Research procedure 2 (Eiduka et al., 2019). The research methodology included the following research methods: (1) compiling statistical data from sources such as Eurostat, Eurofound, the United Nations, and the OECD; (2) conducting a quantitative survey of young people aged 15 to 25 in Latvia (with 1005 respondents), Estonia (with 485 respondents) and Lithuania (with 887 respondents); (3) conducting focus group discus-

sions with young people in Latvia, Estonia, and Lithuania; (4) obtaining opinions and evaluations from experts on the indicators to be included in the monitoring; and (5) summarizing international practices (Eiduka et al., 2019).

The procedure of the content analysis. The authors selected statistics regarding financial and social capital from the reports mentioned above. Table 1 summarizes statistics of the two studies: Yusupov (2022) and Eiduka et al. (2019).

Table 1. Summarized indicators and statements from two studies of young people in the Baltic States (% agreement among youth/indicator value)

Statement/indicator	EE (%)	LV (%)	LT (%)
Satisfaction with the quality of education	72	31	26
Material or social deprivation	10	25	25
Little chance of success in life	20	24	33
Little chance of financial success in life	28	41	47
Youth unemployment rate	18	15	20
Shortage of space in accommodation	28	33	25
Possibilities to influence decisions at their school	2	29	27
Possibilities to influence decisions at the municipal level	21	12	9
No. of persons who post their opinion on civic or political issues on social networks or elsewhere on the Internet	15	9	14
No. of persons who do not have adequate possibilities to receive help in difficult, problematic situations	24	36	37
Possibilities to find peers	33	25	46
Regularly feel downhearted and depressed	7	11	5
Getting married is important	39	48	52
Do not identify with any religious community	77	44	58
Suicide rates in the age group of 15–19 years old, per 100,000 young people in this age group	14	11	13
Suicide rates in the age group of 20–24 years old, per 100,000 young people in this age group	15	16	24
Frequently bullied students (15 years old)	10	18	10
Not satisfied at all with the quality of education	12	26	37
Have all possibilities to get the education they want	86	70	63
Have possibilities for improvement, attending various courses, training, seminars	66	68	52
Possibilities to find a job that they like	40	52	64
Possibilities of doing business	46	35	20
The future of their country will be better than now	47	36	47
Working hours per week	35,3	36,2	37,5
Desire to emigrate (very strong + strong)	27	26	18
Ready to leave the country in 2 years	15	17	24
Ready to leave the country in 5–10 years	34	28	24

Statement/indicator	EE (%)	LV (%)	LT (%)
Must live with parents because of lack of money	46	35	34
Societal future among youth in the Baltic States will be worse than now	24	30	24

After reading the reports, the authors identified the sub-themes that are significant to the research problem.

The study follows the *ethical principles* of secondary data analysis: the data analyzed were already depersonalized in the primary analysis, the data were selected from publicly available sources, the analysis did not require the consent of the authors, and the results do not have a negative impact on a particular group or community.

3. Results of the research

We found that at least three factors have an important influence on emigration readiness: poverty; a feeling of not belonging, and problems with education/employment. The next step is to describe the sub-categories of our content analysis.

3.1. Poverty

According to the data, approximately one in five young people aged 16 to 29 in the Baltic States are at risk of poverty or social exclusion (Yusupov, 2022). In Lithuania, the percentages of respondents in the least well-off categories were highest, with 5% of households not having enough money to pay for basic bills like electricity and heating, and 12% not having enough money for clothes and shoes on top of basic bills and food (Yusupov, 2022).

Many young people in the Baltic States declare the difficulty of making ends meet in their household. There is a high rate of young people who assess that they have little chance of success in life (33% in Lithuania, 24% in Latvia, and 20% in Estonia) or little chance of financial success in life (47% in Lithuania, 41% in Latvia, and 28% in Estonia) (Eiduka et al., 2019). The rate of housing deprivation, which is lowest in Estonia and highest in Latvia, reveals significant differences between Baltic young people. The most significant changes were registered in Latvia, where this share has declined by 20.2 percentage points since 2011. In Lithuania and Estonia, it has decreased by 11.6 and 5 percentage points, respectively (Eurostat, 2021a).

Of all Baltic countries, Latvia (14.9%) had the lowest youth unemployment rate (Statistics Latvia, 2020), followed by Estonia (17.9%) and Lithuania (19.6%) (Yusupov, 2022). Unemployment is negatively connected with living conditions: every third young person in Latvia, every fourth in Lithuania, and 28% in Estonia indicate that there is a shortage of space in their accommodation (Eiduka et al., 2019). According to Lokenbaha (2019), Latvia is the third-poorest country in Europe. The gap between rich and poor people has

also risen, as tax policy remains very much like it was in Soviet times. Because of social services, living conditions and health care problems, youth in Latvia meet difficulties in coping every day, which contributes to their readiness to leave the country.

To sum up: unemployment, insufficient living conditions, poverty, and difficulties in coping mean material and social deprivation. This supports hopelessness when it comes to future life success. This is a kind of closed circle, which is difficult to break. It is therefore little wonder that there is a dream of a magical wonderland somewhere else, where well-paid jobs are waiting for everyone. One may think, in the context of emigration, that even if there is nothing in particular to gain, there will not be much to lose.

3.2. The feeling of belonging (or lack of it)

The feeling of belonging at school is lower in all the Baltic States than the average level of the OECD countries. Particularly worrying are the data indicating that Latvia has the highest rate among other OECD countries in regard to frequently bullied students (other students make fun of them, threaten, hit or push them around, etc.). Moreover, 33% of Estonians, 25% of Latvians, and 46% of Lithuanians recognize that they have no possibilities to find peers. The data also show that in Estonia and Latvia there is a larger proportion of young people who regularly feel downhearted and depressed than the EU average (7% and 11%, respectively, while in the EU 5%, in Lithuania 3%) (Eiduka et al., 2019). In research from 2008 conducted both in Latvia and Lithuania, it was indicated 30% in Latvia felt that they were victims of bullying at school, but in Lithuania this number was as high as 52%. This is a significant reason for health problems and lack of wellbeing (Gobina et al., 2008). Also, COVID-19 influenced this situation: in the 18–25 years age group, there was 9% more loneliness than in the age group of 65 and above (Baarck et al., 2022).

Youth suicide rates are particularly alarming: for all of the Baltic countries, these rates are among the highest in Europe. In the age group of 15–19 years, the suicide rate in Estonia is 14 suicides per 100,000 people (the second highest rate in Europe); Lithuania – 13; while Latvia – 11. Higher suicide rates are evident in the 20–24 years age group – Lithuania has the highest rate in Europe (24), but it is also high for Latvia (16) and Estonia (15). These figures largely correspond to the data on the emotional wellbeing of young people (Eiduka et al., 2019). Estonians are more individualistic than Latvians and Lithuanians, so children are taught to be strong and think of their personal financial situation. According to Lu and colleagues, this individualistic culture supports materialism and also personal coping strategies (Lu et al., 2021).

More than a quarter of Baltic young people do not plan to have children. This finding is particularly concerning in light of the fact that the populations of the Baltic countries are shrinking. The proportion of Lithuanian young people who do not plan to have children is even higher (31%), which is somewhat surprising given the catholic culture still prevalent in the country (Yusupov, 2022).

In Europe, the highest proportions of people who do not identify with any religious community are in Estonia (77%) and the Czech Republic (73%). According to statistics, Lithuania has more secular young people (58%) than Latvia (44%) (Yusupov, 2022). The higher secularity of Baltic societies can be explained by the long experience of living under anti-religious communist rule (Rezsohazy, 2001).

The fact that most young people are still not interested in politics has been confirmed by various studies (Kalmus & Beilmann, 2019), and lack of interest in politics has been explained by both post-communist disappointment (Howard, 2003) and by the democratic immaturity of the countries in question (Kitanova, 2020). Only 21% of young people in Estonia, 12% in Latvia and 9% in Lithuania think they have a chance to influence decisions at the municipal level (Eiduka et al., 2019). In addition, only a small part of young people feel they have possibilities to influence decisions at their school or university – in Estonia, 42% of young people, and in Lithuania and Latvia only 27%–29% of young people think that they have such possibilities (Eiduka et al., 2019).

According to the statistics of the OECD (2021), 51.9% of the youth in Estonia trust the government. In Lithuania, this number is 30.4%, and in Latvia only 29.5%. In Estonia, among youngsters in the 15–18-year age group, being too active on social media is not a sign of quality anymore: comments about everything should be avoided, if one wants to be respected (Sukk & Soo, 2018). Less words mean less mistakes, so the wise person thinks twice before commenting on the Internet, because everything stays there forever.

To summarize: material and emotional deprivation is connected. Being poor is depressing, and without money it is hard to raise children. However, without a family and children, one is even more alone. If it is difficult to find peers; if, instead of friendship, bullying dominates; if one cannot influence anything; if one doesn't believe – then it is little wonder that the suicide rate is high. One group changes the situation through emigration: in the unknown future somewhere else, everything seems possible.

3.3. Unsuitable education/unhappy employment

One third of young people in Latvia (31%) and only one quarter in Lithuania (26%) are content with the quality of education. Lithuania has the highest number of young people not satisfied at all with the quality of education (37%), followed by Latvia (26%), while Estonia has the lowest percentage of young people with this assessment (12%) (Yusupov, 2022).

The absolute majority in Estonia (86%) suggest that they have all possibilities to acquire the education they want, but in Latvia 70% and in Lithuania only 63% of young people have a similar opinion. Young people are even more critical about the possibilities for improvement by attending various courses, training, and seminars – 66% in Estonia, 68% in Latvia, and only 52% in Lithuania express positive views (Eiduka et al., 2019).

A potentially problematic finding is that some 37% of young people in the Baltic countries do not work in a job matching the profession they have been trained for; only

one third (31%) work in their profession and one fifth (19%) in a job close to their profession. Lithuania has the highest share of those who report such a qualification mismatch.

Despite the skills mismatch, young people in the Baltic countries are actively employed on average 35 to 40 hours per week. Even while studying, young people work a great deal: the average number of hours worked per week by those in higher education and other forms of education and training is between 21 and 37 hours. Lithuanian students seem to be the most hard-working among the three countries (Yusupov, 2022). Young, uneducated people perform the lowest-paid jobs – it is logical that they do not like them, because they are hard and their salaries are small. Lack of wellbeing is not good for health, hence it is easy to emigrate because there is not much to lose.

The necessity of having a paid job whilst studying is an undeniable reality for many Baltic students. Young people need to work to cover their living costs; otherwise, many of them would not be able to afford to study. Eurostudent data demonstrate, however, that a higher share of students identify foremost as employees rather than as students in Estonia and Lithuania (Maseviciute et al., 2018; Hauschildt et al, 2021).

The statistics mentioned here explain this situation: young people who are leaving the country do not do so for fun. According to Voronov and colleagues, in modern economically developed societies the concept of poverty cannot be limited only to indicators of the income level of the entities mentioned previously. Within the framework of a multidimensional approach to determining the level of poverty, not only the lack of financial resources of an individual is considered, but also limitations in terms of access to education and healthcare, as well as difficulties associated with housing conditions, food, health, and other survival needs (Voronov et al., 2020). Estonian youth are happier about the general education system than their neighbors. Perhaps this is because Estonian schools want to integrate the academic success into the individual aims of life in general. In every step of the schooling process, both teachers and children have a strong perspective – the next step is constantly prepared (Ploom & Haldma, 2013). In general education, the temperament of every student must receive attention (Keltikangas-Järvinen & Mullola, 2016).

More critically, young people estimate the possibilities of finding a job that they like poorly (64% of Lithuanians think that they do not have such a possibility, 52% in Latvia, and 40% in Estonia). Even worse prospects relate to the possibility of doing business – only 20% of Lithuanian, 35% of Latvian and 46% of Estonian young people consider this option (Eiduka et al. 2019).

3.4. The readiness to emigrate

Less than half (44%) of Baltic young people expect that the future of their country will be better than now. Latvian young people stand out for their more pessimistic view than their peers in Estonia and Lithuania, with only 36% answering that they believe the future will be better. For Estonian and Lithuanian young people, the share of optimists reached

47% (Yusupov, 2022). The financial environment in the Baltic States does not support hope. In Vilnius, the prices of flats in 2021 rose by 23.3%, and they now cost more than at any point in history. In Riga, this number was 11%, and in Tallinn 15% (Ober-Haus, 2022). Youth in Estonia find it hard to move out from their parents' household. The most likely reason is money: in 2022, the price of one m² in Tallinn was 2,646 EUR; in Riga 1,317 EUR; and in Vilnius 2,224 EU (Swedbank, 2022). Rent is also expensive: during 2010–2020 in Europe, rent has risen by 14%; but, in Estonia, it has risen by 145% (Eurostat, 2021b). Therefore, even if young people would like to live separately, this is not always possible because of financial reasons.

According to Voronov and colleagues, people compare themselves with other people in the same reference group. The more importance they attach to the weakness of their positions in the general set of non-monetary objects of deprivation in their reference group, the higher their sense of risk of poverty is. This differentiation of indicators has a certain impact on the measurement of multidimensional poverty in each country and the social groups within it (Voronov et al., 2020). The demographic situation during the last decade is problematic because of emigration. In Latvia and Lithuania, around one third of young people live outside of the home country; in Estonia this figure is around one tenth. The main reason for this is to receive a higher salary. It is interesting to add that only 33% of Estonians feel that education and/or work experience is a significant factor which helps to find a job in another country (Kaprāns et al., 2022).

Loneliness supports emigration readiness, with 24% of young people in Estonia and 36%–37% in Latvia and Lithuania declaring that they do not have adequate possibilities to get help in difficult and problematic situations (Eiduka et al., 2019). A cross-country analysis indicates that migration expectations are much stronger among Latvian and Estonian young people. Meanwhile, the determination to emigrate immediately – within the next six months – is more pronounced among Lithuanian young people. Latvians are more often determined to stay abroad permanently (Yusupov, 2022).

Estonian students use Erasmus opportunities quite actively (Tamtik & Kirss, 2016). This also supports the feeling that it is possible to live outside the home country. As Estonians are quite individualistic, they are ready to break previous networks. According to Hofstede, the level of individualism in Lithuania is rather low (Rybnikova & Lang, 2022). Estonian children under 18 years of age were not allowed to receive psychological consultation without the permission of their parents – only in 2019 did the situation change (Madise, 2019).

To summarize: young people work hard to cope, and 24%–37% of them cannot get help from anyone when in difficulty. They work hard even during study, and often their job is not tied to education. After all this, they are still rather poor, without the prospect of a better future. Many of them do not have children and/or even hope/wish to have them in the future. Therefore, it is easier to move out – maybe their luck will turn somewhere else. Readiness to emigrate is the sum of different aspects.

According to Allardt (1993), having, loving, and being are catchwords for the central

necessary conditions of human development and existence. It is clearly assumed that there are both material and non-material basic human needs, and that both types of need have to be considered in indicator systems designed to gauge the actual level of welfare in a society.

Having refers to those material conditions which are necessary for survival and for the avoidance of misery. It covers the needs for nutrition, air, water, and for protection against the climate, environment, diseases, etc. Material conditions may, in the different countries, be measured by indicators denoting: *economic resources* such as income and wealth; *housing conditions*, measured both by space available and housing amenities; *employment*, usually described in terms of the occurrence or absence of unemployment; *working conditions*, such as noise and temperature at workplace, physical work routine, measures of stress; *health*, including various symptoms (or their absence) of pain and illness, availability of medical aid; and *education*, involving years of formal education.

Loving stands for the need to relate to other people and to form social identities. The level for need satisfaction can be assessed by measures denoting attachments and contacts in the local community; attachments to family and kin; active patterns of friendship; attachments and contacts with fellow members in association and organizations; and relationships with work-mates.

Being stands for the need for integration into society and to live in harmony with nature. The positive side of being may be characterized as personal growth, whereas the negative aspect stands for alienation. Indicators measure, for instance: to what extent a person can participate in decisions and activities influencing their life; political activities; opportunities for leisure-time activities (doing); opportunities for a meaningful work life; and opportunities to enjoy nature, either through contemplation or through activities such as walking, gardening, and fishing (Allardt, 1993). For tourists and vagabonds, these concepts have different content, but having/loving/being influence all decisions, even if one does not think about them.

4. Discussion

The statistics used for this article give the impression that a lack of money supports eagerness to leave the country. However, according to Bauman, poor people cannot be tourists. This is a paradox: sometimes people who are vagabonds in reality consider themselves tourists. This crisis of identity cannot have a happy ending.

There is nothing wrong with being a vagabond – as Bauman wrote: “the vagabonds, the victims of the world that made tourists into its heroes, have their uses, after all; as the sociologists love to say – they are “functional.” It is difficult to live in their neighborhood, but it is unthinkable to live without them. It is their evident unhappiness that inspires the rest to thank God daily for having made them tourists” (Bauman, 1996). He continues: “The difference between getting lost and arriving was made of knowledge and determination: the knowledge of the time-space structure and the determination to follow, be what

may, the chosen itinerary. Under those circumstances, freedom was indeed the known necessity, plus the resolve to act on that knowledge” (Bauman, 1996).

Leaving just for moving is a vagabond-like activity. Moving for a better life somewhere else is a tourist-like activity. Who leaves as a vagabond hardly arrives in foreign countries as a tourist – the explanation of this rule should be part of socialization. Real life is not a fairy tale.

Moving out of a country gives an additional place: one has a home country, and a new country. Does this add happiness? Living somewhere else often means homesickness; staying at home may raise a question: *what if?* No guarantee of happiness exists in either case. According to the statistics analyzed in this article, financial background seems to be significant. However, McCready (2001, p. 16) stresses: “Though the genuinely poor is less happy than average, there is not much difference between the amounts of happiness felt by people at widely divergent levels of income in the remaining social strata. Even lottery winners are no happier, within a year or so, than they were before they win.” Thus, once again, it is crucial to know oneself at first – what really is important for each individual.

At school, this field should be analyzed from different aspects: personal happiness in the context of temperament; the role of critical thinking in real life; and that everything in life has a material, moral, and emotional price. These themes are related to social pedagogy in the community, which should be taught to both social pedagogues and teachers. As this problem is multi-dimensional, its solution should be, too: different activities are needed for different age groups. Starting from childhood, knowledge about the personality/temperament are needed. Critical thinking is also an important subject in the context of wellbeing: one must know the background of happiness – at least in theory. Besides social pedagogy, there are other preventive possibilities to support wellbeing. For example, Gomółka and colleagues (2020) suggest the development during youth of new methods of training in the field of entrepreneurship and innovation, preparing more graduates for setting up businesses and quickly adapting to market changes. This is extremely important because most of the countries in the Baltic region are small, with small domestic markets. For most countries, their major trade partners are their neighbors. Another action designed to combat or at least reduce youth unemployment on the small market involves a parallel system of vocational training and education, combining tertiary education and vocational training in Denmark, Finland and Germany and serving as a model for other regions (Gomółka et al., 2020). A network could be developed within one region for the youth, as it is emotionally easier and financially cheaper to practice emigration near the home: in case of success, the world would be open, or at least home would not be very far away.

Conclusion

Leaving home is not easy. Every story is different, all problems have several aspects, and people’s backgrounds are unique. One group of emigrants Bauman would likely call vagabonds – with a lack of money, no place to live, and problems with employment. If a

vagabond wants to become a tourist, a lot of work should first be done in the home country. Wishful thinking is not enough: changing the country does not give higher status automatically. During and after the moving process, some critical thinking is obligatory: what is good for what? A vagabond in one country hardly achieves the position of a tourist in a foreign country quickly. Some are ready to work for a better future, some are not. To change the place of living needs special logistics, which is not the strongest competence of vagabonds. If one cannot cope in one's home country, it will hardly be possible outside with the same level of education and finances. Romantic movies and fairy tales perhaps give an incorrect picture about miracles, which happen always and only somewhere else. Moving seems to be a secret to success: if one just leaves, leaving all of their old problems behind, then a new, happier page will open, with bright possibilities and none of the previous difficulties. In reality, this is not the case – moving requires complicated planning and though, which should be practiced before. This problem is exacerbated if person does not know their type of personality. There is a price for everything: staying or leaving need recourses – material, social and emotional capital. Having, loving and being are connected both for vagabonds and tourists. It is easy to count finances; emotions are a private field. In reality, wellbeing starts from emotions: one can have material security, but still not be happy – in case of homesickness, for example. It is important to know about aspects of one's personality. This wisdom may help to make the right decision. Here, social pedagogy – as a tool for socialization – can help. One of the methods of prevention of social problems is critical thinking, which is based on relevant information. In the context of emigration-readiness, people should first know themselves, because their style of coping depends on subjective aspects. Negative aspects from different fields support readiness to leave. Social pedagogy cannot change the facts: salary, size of accommodation, etc., but relations and attitudes can be influenced through prevention.

References

- Allardt, E. (1993). Having, loving, being: An alternative to the Swedish model of welfare research. In M. Nussbaum & A. Sen (Eds.), *The Quality of Life* (pp. 84–93). Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0008>
- Baarck, J., D'Hombres, B., & Tintori, G. (2022). Loneliness in Europe before and during the COVID-19 pandemic. *Health Policy*, 126(11), 1124–1129. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2022.09.002>
- Bauman, Z. (1996). *Tourists and vagabonds: Heroes and victims of postmodernity*. Reihe Politikwissenschaft / Institut für Höhere Studien, Abt. Politikwissenschaft, 30, Wien. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-266870>
- Bierhoff, H. W. (2002). *Prosocial behaviour*. London: Psychology Press.
- CEIC. (2021). *Lithuania Population*. Retrieved from: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/xlithuania/population>
- Duffy, K. G. & Wong, F. Y. (2000). *Community psychology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Eiduka, D., Klāsons, G., & Saarnik, H. (2019). *Wellbeing of young people in Baltic States: Research report*. Agency for International Programmes for Youth Republic of Latvia, Erasmus+ Programme of EU. https://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2019/04/Wellbeing-of-Young-People-in-the-Baltic-States_2018_ENG_

- Final.pdf
- Eriksson, L., & Winman, T. (2010). *Learning to fly*. Göteborg: Daidalos.
- Eurostat. (2017). *Material and social deprivation*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20171212-1>
- Eurostat. (2021a). *People at risk of poverty or social exclusion by broad group of country of birth*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/youth>
- Eurostat. (2021b). *Housing in Europe—2021 interactive edition*. Retrieved November 11, 2022. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/digpub/housing_2021/bloc-2a.html?lang=en
- Gobina, I., Zaborskis, A., Pudule, I., Kalnins, I., & Villerusa, A. (2008). Bullying and subjective health among adolescents at schools in Latvia and Lithuania. *International Journal of Public Health*, 53, 272–276. <https://doi.org/10.1007/s00038-008-7041-1>
- Gomółka, K., Borucińska, I., Stašys, R., & Civrinskas, R. (2020). *Youth Civic Participation in the South Baltic Region. Example of Lithuania, Poland and Sweden*. Warsaw: Poltext Ltd. <https://sbycgn.eu/wp-content/uploads/2020/04/YOUTH-CIVIC-PARTICIPATION-IN-THE-SOUTH-BALTIC-REGION-PDF-ENG.-VERSION.pdf>
- Hauschildt, K., Gwosć, K., Schirmer, H., & Wartenbergh-Cras, F. (2021). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent VII Synopsis of Indicators 2018–2021*. Bielefeld: Media GmbH & Co. https://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EUROSTUDENT_VII_Synopsis_of_Indicators.pdf
- Henley, J. (2022). Without enough Latvians, we won't be Latvia: Eastern Europe's shrinking population. *The Guardian*, November 16, 2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/16/latvia-baltic-population-demographic-crisis>
- Howard, M. M. (2003). *The weakness of civil society in post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalmus, V., & Beilmann, M. (2019). Participation types of Estonian youth from politically minded activists to passive young citizens. In H. Lauha and K. Nölvak (Eds.), *Digitalization and Youth Work* (pp. 79–83). Tallinn/Helsinki: Verke/Estonian Youth Work Centre.
- Kaprāns, M., Rämmer, A., Külm, M. L., Labanuskas, L., & Rasnaca, L. (2022). *Youth Study Baltic Countries 2021*. <https://uhiskond.ut.ee/et/sisu/millises-suunas-muutuvad-eessti-elanike-vaartused>
- Keltikangas-Järvinen, L., & Mullaola, S. (2016). *Maaailma parim kool?* Tallinn: Kirjastus Koolibri.
- Kenny, A. (2001). Beyond a warm feeling. In S. McCready (ed.), *The Discovery of Happiness* (pp. 222–237). Naperville, Illinois: Sourcebooks, Inc.
- Kitanova, M. (2020). Youth political participation in the EU: Evidence from a cross-national analysis. *Journal of Youth Studies*, 23(7), 819–836. <https://doi.org/10.1080/13676261.2019.1636951>
- Lokenbaha, A. (2019, July 2). *Latvia is the third poorest country in the European Union*. SOCI SDG. <http://socisdg.com/en/blog/latvia-is-the-third-poorest-country-in-the-european-union/>
- Lu, W., Niu, G. & Zhou, Y. (2021). Individualism and financial inclusion. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 183, 268–288. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.01.008>
- Maasing, E. (2020, July 6). Noorte arv Läänemaal vähenes. *Läänlane*. Retrieved from <https://www.laanlane.ee/noori-jaab-vahe-maks-koikjal-peale-harjumaa/>
- McCready, S. (2001). In pursuit of happiness. In S. McCready (ed.), *The Discovery of Happiness*. (pp. 10–23). Naperville, Illinois: Sourcebooks, Inc.
- Madise, Ü. (2019). *Alaeriale nõusolek psühhiaatriliseks raviks*. https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Alaeriale%20n%C3%B5usolek%20ps%C3%BChhiaatriliseks%20raviks.pdf
- Maseviciute, K., Saukeckiene, V., & Ozolinciu-te, E. (2018). *Eurostudent thematic review: Combining studies and paid jobs*. <https://>

- www.eurostudent.eu/download_files/documents/TR_paid_jobs.pdf
- Ober-Haus. (2022). *Real estate market report. Baltic States capitals Vilnius, Riga, Latvia.* <https://www.ober-haus.lt/wp-content/uploads/Ober-Haus-Market-Report-Baltic-States-2022.pdf>.
- OECD. (2021). *Trust in government (indicator).* <https://doi.org/10.1787/1de9675e-en>
- Ploom, K., & Haldma, T. (2013). Balanced performance management in the public education system: An empirical study of Estonian general education schools. *Baltic Journal of Management*, 8(2), 183–207. <http://doi.org/10.1108/17465261311310018>
- Rezsöházy, R. (2001). Sociology of values. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International Encyclopaedia of the Social and Behavioural Sciences* (pp. 16153–16158). Oxford: Elsevier Science Ltd,
- Rosling, H. (2019). *Factfulness*. GB: Sceptre.
- Rybnikova, I. & Lang, R. (2022). Meanings of management in the post-socialist higher education: The case of Lithuania. *Baltic Journal of Management*, 17(4), 447–466. <https://doi.org/10.1108/BJM-09-2020-0330>
- Statistics Estonia. (2019). <https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-by-theme>
- Statistics Latvia. (2020). https://ec.europa.eu/eurostat/cros/content/central-statistical-bureau-latvia-latvia_en
- Storø, J. (2013). *Practical social pedagogy: Theories, values and tools for working with children and young people*. Bristol University Press.
- Sukk, M., & Soo, K. (2019). *EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused*. Tartu: Tartu Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituut. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/euko/files/eu_kids_online_eessti_2018_raport.pdf
- Swedbank. (2022). *Baltic HAI – affordability still high, but outlook is getting bleaker.* https://www.swedbank-research.com/english/baltic_housing_affordability_index/2022/q1/index.csp
- Tamtik, M. & Kirss, L. (2016). *Building a Norm of Internationalization: The Case of Estonia's Higher Education System*, 20(2), 164–183. <https://doi.org/10.1177/1028315315587107>.
- Voronov, V.V., Ruza, O. P., & Stasane, J. (2020). EU context: theoretical and practical aspects Multidimensional poverty in the Baltic States. *Baltic Region*, 12(3), 72–88. <https://doi.org/10.5922/2079-8555-2020-3-5>
- Webb, A. (2006). *Social Work in a Risk Society*. New York: Palgrave.
- Yusupov, A. (2022). *Youth Study Baltic Countries*. Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/id/19168-20220509.pdf>.

YOUTH IN THE BALTIC STATES – LEAVING OR NOT?

Assoc. Prof. Mare Leino

Tallinn University, Estonia

Assoc. Prof. Vija Dislere

Latvia University of Life Science and Technologies, Latvia

Prof. Dr. Odeta Merfeldaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Dr. Jolanta Pivoriënė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Dr. Asta Railienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

In a world full of crises, taking care of human resources is especially important. Societies exist with and for people, relying on various resources. The current article focuses on human resources, which are facing problems in the Baltic States. Poverty and emigration are connected – in case of being poor it is easier to leave, because there is not much to lose. Moving out of the country is not forbidden, of course; being out temporarily is even useful, as it gives a different perspective and new knowledges. In an ideal world young people are coming back, which is not always the case. But migration-readiness can be influenced proactively. In this article, authors analyze the social-pedagogical point of view in the context of wellbeing. Empirical data comes from the secondary data analysis: authors conducted an analysis of two published reports, found on the Internet. The aim is to focus on wellbeing and social-pedagogical prevention, to find answers for two questions: what influences emigration readiness; and/or can certain activities prevent emigration?

To get a picture about the situation of the youth in the Baltic States, the authors chose the secondary data – the statistics from two published texts: Yusupov (2022), and Eiduka, Kläsons and Saarnik (2019). Content analysis was used for secondary data analysis. It was found that at least three factors have an important influence on emigration readiness: poverty; a feeling of not belonging, and problems with education/employment.

Leaving from home is not easy. Every story is different; problems have several aspects; people's backgrounds are unique. During and after the moving-process some critical thinking is obligatory: what is good for what? Vagabond in one country hardly gets the position of the tourist in foreign country very soon. Some of them are ready to work for a better future, some are not. To change the place of living needs special logistics, which is not the strongest competence of vagabonds. If one cannot cope at home country, hardly it will be possible outside – in the case of the same level of education and finances. There is a price

for everything: staying or leaving need recourse - material, social and emotional capital: Having, Loving and Being are connected both for vagabonds and for tourists. Easiest is to count finances, emotions are kind of private field. In reality wellbeing starts from emotions: one can have material security, but is still not happy – in case of homesickness, for example. It is important to know about personality aspects. This wisdom may help to make the right decision. Here, the social pedagogy – as a tool for socialization, can help. One of the prevention of social problems is critical thinking, which is based on relevant information. In the context of emigration-readiness, people should know at first themselves, because the style of coping depends on the subjective aspects. The negative aspects from different fields support the readiness to leave. Social pedagogy cannot change the facts: salary, size of flat etc., but relations and attitudes can be influenced through prevention.

Keywords: *the Baltic States, emigration, social problems, social pedagogy.*

Mare Leino, associate professor of social pedagogy at Tallinn University, an active lecturer of teachers' additional educational courses, developed curriculum of social pedagogy for master's students; wrote many manuals about this subject for teachers and parents.

Vija Dislere, associate professor of pedagogy and teacher trainer at the Institute of Education and Home Economics at Latvia University of Life Sciences and Technologies. Scientific interests: aspects of personality self-realization in adult education, consumer education, career education, sustainable development and professional development strategies of adult education, following modern concepts of lifelong learning. ORCID 0000-0003-0819-4332.

Odeta Merfeldaitė, doctor of social sciences (Educational Science), professor at the Institute of Educational Science and Social Work, and dean of the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: team work, social pedagogical aid, social partnership. ORCID 0000-0002-8217-7699.

Jolanta Pivorienė, Doctor of Social Sciences (Sociology), professor at the Institute of Educational Science and Social Work at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: social changes, sustainable development. ORCID 0000-0001-6328-7940.

Asta Railienė, doctor of social sciences (Educational Science), professor at the Institute of Educational Science and Social Work at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: career education, social pedagogical aid. ORCID 0000-0002-8192-6184.

PATIRTINIO MOKYMOSI POREIKIO REALIZAVIMAS BESIMOKANČIOJE ORGANIZACIJOJE

Arnoldas Dalinkevičius

Mykolo Romerio universitetas
Žmogaus ir visuomenės studijų fakultetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas +370 5 271 4710
Elektroninis paštas dalinkevičius@gmail.com

Prof. dr. Romas Prakapas

Mykolo Romerio universitetas
Žmogaus ir visuomenės studijų fakultetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas +370 5 271 4710
Elektroninis paštas prakapas@mruni.eu

*Pateikta 2023 m. kovo 24 d.
Parengta spausdinti 2023 m. birželio 8 d.*

DOI: 10.13165/SD-23-21-1-02

Anotacija

Patirtinis mokymasis yra neatsiejama besimokančios organizacijos kultūros dalis, leidžianti laiku reaguoti į kintančius rinkos poreikius ir organizacijos galimybes. Mokymasis iš patirties yra vienas iš svarbiausių ir natūraliausių visiems prieinamų mokymosi būdų. Tokiam mokymuisi nereikia ypatingų technologinių resursų, dažniausiai pakanka susikoncentruoti į galimybes reflektuoti savo patirtį.

Straipsnis parengtas siekiant atsakyti į probleminį klausimą: kokia yra patirtinio mokymosi praktika Lietuvoje kuriant besimokančią organizaciją? Straipsnyje aptariamo tyrimo

objektas – patirtinio mokymosi poreikio realizavimas besimokančioje verslo organizacijoje. Straipsnio tikslas – pateikti patirtinio mokymosi poreikio realizavimo besimokančioje verslo organizacijoje patirtį. Mokslinis straipsnis parengtas naudojant vienos Lietuvos verslo įmonės, kuri vadovaujasi besimokančios organizacijos veikimo principais ir siekia savo praktikoje taikyti patirtinio mokymo formas, patirtį. Besimokančiose organizacijose taikomi įvairūs patirtinio mokymosi modeliai: ERE, mokymosi trajektorijos, sisteminis besimokančios organizacijos, 70:20:10 mokymosi ir kt.

Tiriant patirtinio mokymosi poreikio realizavimą besimokančioje verslo organizacijoje, buvo pasirinkta atvejo tyrimo strategija. Buvo tiriama vienos Lietuvos verslo įmonės darbuotojų mokymosi patirtis besimokančioje organizacijoje. Empiriniai duomenys tyrimo metu buvo renkami naudojant anketines apklausas ir pusiau struktūruotą interviu. Kiekybiniai tyrimo duomenys buvo analizuojami taikant aprašomosios statistinės analizės metodus, o kokybiniai – taikant tematinės analizės metodą (tematinė analizė atlikta vadovaujantis indukcinė analizės nuostata).

Tyrimo duomenys rodo, kad kuriant besimokančią organizaciją patirtinis mokymasis tampa itin svarbia tokios organizacijos kūrimo dedamąja. Atliktas empirinis tyrimas parodė, kad visų darbuotojų mokymesi yra įvykęs pokytis – nuo mokymo prie mokymosi. Taip pat tyrimo duomenys atskleidė, kad organizacijai siekiant pokyčių (siekiant tapti besimokančia), atsiranda nuolatinio mokymosi poreikis ir palengvėja patirtinio mokymosi realizavimas siekiant įgyti organizacijai reikalingų įgūdžių. Tyrimas papildomai atskleidė mokymosi iš kolegų svarbą kaip vieną iš būtinų sąlygų realizuoti mokymosi poreikius. Tokiam mokymuisi iš kolegų itin svarbi ir saugi aplinka. Vyraujantys mokymosi metodai ir formos, taikomi atliekant kasdienes užduotis, mokantis per praktiką, sprendžiant problemas, – mokymasis iš kolegų ir vadovų, dalijimasis patirtimi ir šėšėliavimas stebint kolegą. Straipsnio pabaigoje pateikiamos išvados.

Reikšminiai žodžiai: patirtinis mokymasis, besimokanti organizacija, 70:20:10 mokymosi modelis, suaugusiųjų švietimas.

Įvadas

Patirtinis mokymasis yra neatsiejama besimokančios organizacijos kultūros dalis, leidžianti laiku reaguoti į kintančius rinkos poreikius ir organizacijos galimybes. Patirtinio mokymosi reiškinys nėra naujas. Anot Kolb (2015), jo pradžia galima aptikti empirizmo filosofijoje. XX a. pabaigoje buvo atliekama daug mokslinių tyrimų, susijusių su patirtiniu mokymusi, tačiau mokymasis iš gyvenimiškos patirties nepraranda savo aktualumo ir šiandien. Beard ir Wilson (2013, p.17) teigia, kad mokymasis iš patirties yra vienas iš svarbiausių ir natūraliausių visiems prieinamų mokymosi būdų. Tokiam mokymuisi nereikia ypatingų technologinių resursų, dažniausiai pakanka susikoncentruoti į galimybes reflektuoti savo patirtį individualiai ir kartu su kitais organizacijos nariais. Todėl kintant

ugdymo paradigmoms patirtinis mokymasis nepraranda savo aktualumo. Priešingai, jis pastaruoju metu tampa itin aktualus organizacijose, kurios siekia tapti besimokančiomis globaliame judumo pasaulyje (Kavanaugh, 2021; Harvey & De Meuse, 2021; Guralnick, 2022). Lovett (2020), apibendrindama naujausius mokslinius tyrimus, susijusius su patirtiniu mokymusi, išryškino naujas šio mokymosi sritis – visuomenės tvarumą, kosmopolitiškumą, socialinį teisingumą ir t. t.

Patirtinio mokymosi poreikis besimokančioje organizacijose gali kilti dėl įvairių priežasčių. Hess (2014), remdamasis naujausiais neurobiologijos, psichologijos, edukologijos, ekonomikos ir kt. mokslų pasiekimais, kuria modelį, kuris padėtų atsakyti į klausimą, kaip organizacija galėtų tapti besimokančia: siekdama sėkmingai veikti globalėjančiame pasaulyje ir norėdama padidinti darbuotojų veiklos efektyvumą (laiku, atsižvelgiant į sparčiai besivystančias technologijas, pagerinti jų profesinius gebėjimus; plėtoti jų karjeros perspektyvas ir pan.).

Patirtinio mokymosi ypatybė yra ta, kad jo taikymas suteikia galimybę besimokantiems asmenims bendradarbiauti ir dalytis savo žiniomis ir patirtimi su kitais (Beard, 2022). Tai savo ruožtu padeda stiprinti komandinį darbą ir padidina organizacijos tapsmą besimokančiaja (Senge, 2012), gebėjimą spręsti problemas siekiant būti sėkmingiems ir pritraukiantiems inovacijas. Kadangi patirtinis mokymasis yra toks svarbus, besimokančioms organizacijoms rekomenduojama susikurti mokymosi programas, kurios padėtų darbuotojams įgyti reikiamų žinių ir įgūdžių savo darbams atlikti. Ne mažiau svarbu tai, kad besimokančios organizacijos nuolatos stebėtų ir vertintų savo patirtinio mokymosi programas, siekdamos gerinti ir tobulinti savo veiklą ateityje.

Patirtinio mokymosi ypatumai ir besimokančių organizacijų bruožai, jų kūrimosi prielaidos aktyviai analizuotos ne tik užsienio, bet ir Lietuvos tyrėjų. Lietuvoje besimokančios organizacijos atskirų klausimų tyrinėjimai suintensyvėjo pasirodžius Senge (1990) veikalo vertinimui į lietuvių kalbą. Itin išpopuliarėjo darbuotojų organizacijoje mokymosi, jų kvalifikacijos kėlimo ir tobulinimo klausimų, nagrinėtų per mokymosi skatinimo, žinių kūrimo ir jų sklaidos organizacijoje, taip pat efektyvumo didinimo kaip mokymosi pasekmės, tyrimai.

Akivaizdu, kad vis daugiau sužinant apie mokymosi visą gyvenimą poveikį suaugusiems, kinta požiūris į tai, kaip, kada ir kur jie mokosi. Mokymasis nėra suvokiamas tik kaip formalusis švietimas, bet, kaip nurodo Jarvis ir Watts (2011), ypač svarbus yra socialinis kontekstas, taip pat šeima, darbo vieta, priklausomybė įvairioms grupėms.

Šiuolaikinėmis sąlygomis klasikiniais laikomi suaugusiųjų mokymosi (Jarvis, 2001, 2011) ar patirtinio mokymosi kaip tobulėjimo šaltinio (Kolb, 1984, 2015) darbai davė postūmį kitiems mokslininkams, išryškinusiems mokymosi cikliškumą, kai besimokantis asmuo įgyja naujų žinių (Senge et al., 2012). Plėtodami minėtų mokslininkų idėjas Akhtar ir Hussain (2019) pateikė patirtinio mokymosi ERE modelį, o Guevara ir kt. (2017) akcentavo objektyviosios kompetencijos kūrimą pagal tam tikrą mokymosi trajektoriją. Lombardo ir kt. autorių sukurtą 70:20:10 mokymosi ir tobulėjimo modelį patobulino ir išplėtojo Scott ir Ferguson (2014).

Taigi, atsižvelgiant į per pastarąjį dešimtmetį mokslo pasiūlytus ir praktikoje pritaikytus įvairius su patirtiniu mokymusi besimokančiose organizacijose susijusius modelius, keliamas probleminis klausimas: *kokia yra patirtinio mokymosi praktika Lietuvoje kuriant besimokančių organizaciją?* Lietuvos sąlygomis yra atlikta pavienių tyrimų, susijusių su besimokančios organizacijos kūrimo galimybėmis, tačiau jie daugiausia susiję su švietimo įstaigų praktikos analize ir apibendrinimais (pvz., Simonaitienė, 2007).

Straipsnyje nagrinėjamo tyrimo objektas – *patirtinio mokymosi poreikio realizavimas besimokančioje verslo organizacijoje*. Tikslas – *pateikti patirtinio mokymosi poreikio realizavimo besimokančioje verslo organizacijoje patirtį*.

Mokslinis straipsnis parengtas naudojant vienos Lietuvos verslo įmonės, kuri vadovaujasi besimokančios organizacijos veikimo principais ir siekia savo praktikoje taikyti patirtinio mokymo formas, patirtį. Tyrimas atliktas taikant atvejo tyrimo strategines nuostatas (Yin, 2014).

1. Besimokančiose organizacijose taikomi patirtinio mokymosi modeliai

Mokymasis yra susijęs su esminių žmogaus poreikių realizavimu, kai juos tenkinant siekiama tobulėti, ieškoti gyvenimo prasmės, atskleisti visus savo gabumus ir gebėjimus. Shi ir Lin (2020) pabrėžia, kad andragogai ir praktikai turėtų žinoti Maslow penkių skirtingų poreikių turinį ir išanalizuoti, kokiuose poreikių lygiuose yra jų besimokantieji.

Patirtis yra kertinis suaugusiųjų švietimo praktikos elementas. *Mokymasis mokytis* tampant kvalifikuotais darbuotojais yra vienas svarbiausių tikslų andragogams, dirbantiems su suaugusiaisiais. Mokslinėje literatūroje nagrinėjant šį klausimą dažniausiai yra remiamasi Kolbo (1984) sukurtu modeliu (konkreti patirtis, reflektyvus stebėjimas, abstraktyvus konceptualizavimas ir aktyvus eksperimentavimas), kuri, atsižvelgdami į suaugusiųjų mokymosi specifiką Akhtar ir Hussain (2019) pakoregavo ir išskyrė tris pagrindines fazes: patirtį, apmąstymus / refleksiją ir eksperimentus. Visas procesas buvo pavadintas *ERE* ciklu, kur „E“ (angl. *experience*) – *patirtis*, „R“ (angl. *reflection*) – *apmąstymas / refleksija*, o „E“ (angl. *experiment*) – *eksperimentas*.

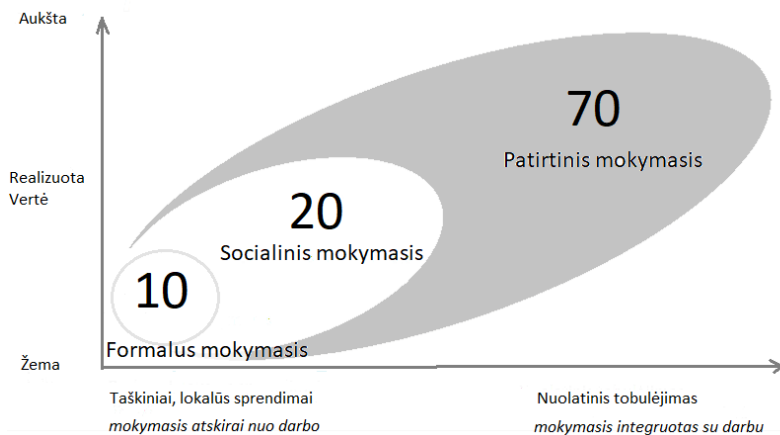
Kiti tyrėjai pateikia kiek kitokius mokymosi modelius, orientuotus į besimokančios organizacijos kūrimą. Pavyzdžiui, Guevara, Aguilar ir Gonzalez-Eras (2017) aptaria pritaikomų pagal objektus mokymosi trajektorijos modelį. Pagal jį galima nustatyti, kokių žinių ir įgūdžių reikia objektyviai kompetencijai įgyti, atsižvelgiant į pradžios tašką ir ankstesnę besimokančiojo turimą kompetenciją. Priklausomai nuo objektyvios kompetencijos, galima nustatyti reikiamus žinių ir įgūdžių lygius, o atsižvelgiant į esamas besimokančiojo žinias ir įgūdžių būklę, galima nustatyti mokymosi trajektoriją. Remiantis šia mokymosi trajektorija galima apibrėžti individualizuotus mokymosi būdus ir priemones.

Orientuojantis į besimokančios organizacijos kūrimo tikslus, mokymosi modeliai remiasi patirtiniu mokymusi. Pasak Tubutienės ir Morkūnaitės (2008), labai svarbu suprasti, kaip vyksta mokymasis, dėl kurio organizacija gali būti vadinama besimokančia. Šios au-

torės išskiria mokymąsi individualiuoju ir organizaciniu lygmenimis. Tyrinédamos kitų autorių darbus, šios tyrėjos akcentuoja, kad pačios organizacijos nesimoko, o mokosi jų individualūs nariai toje organizacijoje. Minėtos autorės išskyrė dar ir tai, kad organizacinis mokymasis gali būti apibūdinamas kaip nuolatinis tobulėjimas, leidžiantis sukaupti naują patirtį ir žinias. Jucevičienės (2007) teigimu, mokymasis individualiu lygmeniu yra susietas su konkrečiau atliekamu organizacijai reikalingu darbu. Tokio mokymosi rezultatas yra įgytos organizacinės žinios, galinčios veikti visą organizacijos elgseną. Tačiau individualus mokymasis negarantuoja organizacinio mokymosi (Balvočiūtė ir Skunčikienė, 2007). Organizaciniame lygmenyje individualus mokymasis yra būtina, bet nepakankama sąlyga, kadangi individas dažniausiai mokosi ne vienas, o žmonių grupėje.

Siekiant suprasti besimokančios organizacijos esmę, vertinga tyrinėti Senge sisteminių besimokančios organizacijos modelį, kurį Simonaitienė (2007) pateikė per organizacijos architektūros ir mokymosi (kaitos erdvės) santykio ryšį. Jis geriausiai atspindi procesų dinamiką ir iliustruoja organizacijos mokymosi, veiklos ir rezultatų priklausomybę. Ši besimokančios sistemos modelį sudaro dvi erdvės – mokymosi ir kaitos erdvė bei veiklos erdvė. Šios abi erdvės sudaro vientisą besimokančią sistemą. Pagrindinė idėja ta, kad mokymosi rezultatas yra ne vien tik gebėjimai atlikti tai, ko anksčiau nebuvo galėta, bet ir pasikeitusios besimokančių asmenų nuostatos ir įsitikinimai. Kintant jų žinioms, įgūdžiams, vertybėms, kinta ir jų veiksmai. Taip formuojasi nauji mokymosi ciklai.

Tam tikrų panašumų galima įžvelgti ir 70:20:10 mokymosi modelyje (Griffith, Steelman, Wildman, LeNoble & Zhou, 2017), išsivysčiusiam iš 1987 m. kūrybiškos lyderystės centro veiklos ir akcentuojančiam slinkti nuo mokymo prie mokymosi. Anot Scott ir Ferguson (2014), 70:20:10 mokymosi modelio (žr. 1 pav.) realizavimas didžiausią vertę organizacijoje sukuria per patirtinį mokymąsi, kai mokymasis yra integruotas kartu su darbu.

1 pav. 70:20:10 mokymosi modelis (pagal Scott ir Ferguson, 2014)

Figure 1. The 70:20:10 learning model (from Scott and Ferguson, 2014)

Pagal 70:20:10 mokymosi modelį 10 proc. mokymosi patirties turėtų būti įgyjama formalioje aplinkoje, 20 proc. – per santykius, o 70 proc. – per darbo patirtį plėtojant organizacijos misiją. Reikia pabrėžti, kad 70:20:10 mokymosi modelis kelia ir tam tikrų mokslinių prieštaravimų dėl realizavimo ir paties modelio interpretavimo (pvz., Cerf, 2016; Gajdzik, 2018, ir pan.). Dažniausiai kritikuojamas aspektas – griežtai apibrėžtų skaičių naudojimas.

Skirtingose šalyse atliekami tyrimai rodo šio modelio taikymo verslo organizacijose populiarumą (Gajdzik, 2018; Johnson, Blackman & Buick, 2018, ir kt.). Harding (2021) teigimu, minėtas patirtinio mokymosi, orientuoto į besimokančios organizacijos kūrimą, modelis yra gana paprastas, efektyvus ir ekonomiškai naudingas. Jam pritaria ir Clardy (2018), atkreipęs dėmesį į tai, kad mokymasis organizacijoje apima labai platų veiklų spektrą.

2. Tyrimo metodologija

Tiriant patirtinio mokymosi poreikio realizavimą besimokančioje verslo organizacijoje buvo pasirinkta atvejo tyrimo (angl. *case study*) strategija (Yin, 2014). Buvo tiriama vienos Lietuvos verslo įmonės darbuotojų mokymosi patirtis besimokančioje organizacijoje. Tiriama organizacija turi daug skyrių, todėl į kiekybinį tyrimą (3S *anketinių* duomenų analizei atlikti) buvo įtraukti visi su klientais dirbantys tiriamosios organizacijos darbuotojai (n = 427), išdirbę tiriamoje organizacijoje daugiau nei pusę metų. Empirinis tyrimas atliktas 2021–2022 m.

Empiriniams tyrimui atlikti buvo naudoti du duomenų rinkimo metodai – anketavimas ir interviu. Empirinių duomenų surinkimui, vadovaujantis Scott ir Ferguson (2014) pateiktomis rekomendacijomis, buvo panaudotos tiriamojoje organizacijoje naudojamos el. 3S *anketos* (struktūra paremta 70:20:10 mokymosi modelio nuostatomis), kuriomis tiriamoje organizacijoje remiamasi ugdant savo darbuotojus ir vykdant metinius pokalbius). Gautiems kiekybiniais duomenimis papildyti pasitelktas *pusiau struktūruoto interviu metodas*.

Kiekybiniame tyrime respondentai nei pagal lytį, nei pagal amžių nėra skiriami. Atliekant analizę lyties ir amžiaus kriterijai nėra įtraukti. Organizacija, kurioje atliktas empirinis tyrimas, rinkdama 3S *anketinius* duomenis neskirsto darbuotojų pagal lytį ir amžių, kad nepažeistų darbuotojų teisių į lygias galimybes.

Kokybiniam tyrimui atlikti buvo pasirinktas netikimybinės imties sudarymo būdas – *kriterinė imtis* (dirba tiesiogiai su klientais; dalyvavo organizacijos vidiniuose mokymuose; dirba organizacijoje daugiau nei 1 metus, n = 5). Laikantis tyrimų etikos – konfidencialumo – principo visi tyrime dalyvavę informantai užkoduoti ir jiems buvo suteikti kodai (I1, I2 ir t. t.). Prie pateikiamų citatų nurodomi informantų kodai.

Pirminiame tyrimo etape buvo analizuojami ir tyrinėjami 3S *anketiniai* duomenys iš ugdymo ir tobulėjimo dalies. *Aprašomosios statistinės analizės* būdu buvo analizuoti 3S *anketiniai* duomenys juos grupuojant, charakterizuojant tiriamuosius ir identifikuojant mokymosi metodus ir formas, kuriuos nurodė tiriamieji.

Tyrimo interviu duomenų apdorojimui buvo taikytas *tematinės analizės metodas* (Žydzžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017). Šis metodas paremtas *indukcine analizės* nuosta-

ta, kur duomenys buvo susisteminti, ieškant reikšminių sąvokų ir prasmų, kurias būtų galima interpretuoti ir atskleisti ryšius tarp tyrimo tikslo ir gautų rezultatų. Tematinės analizės tyrimas buvo paremtas *latentine duomenų analize*. Kokybinio tyrimo duomenys buvo apdoroti naudojant „MS Excel“ programos tekstinėmis funkcijomis. Sudarant temų žemėlapi, grupuojant potemes ir temas, ieškant tarpusavio jungčių buvo panaudota „Miro“ minčių skaitmeninė lenta¹.

Vykdytame empirinį tyrimą buvo laikomasi pagrindinių tyrimo etikos principų: dalyvavimo tyrime laisvanoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisingumo, teisės gauti tikslią informaciją ir pan. (Cox et. al., 2023).

3. Verslo įmonės darbuotojų patirtinio mokymosi poreikių raiška besimokančioje organizacijoje

Pirmajame tyrimo etape buvo analizuojami visų su klientais dirbančių tiriamosios organizacijos darbuotojų (n = 427) 3S anketiniai duomenys. *Patirtinio mokymosi (70)* dalyje analizuojant 3S anketas išaiškėjo, kad darbuotojams svarbiausia yra *mokymasis per praktiką, mokymasis iš klientų ir mokymasis sprendžiant problemas*.

Norint dar plačiau atskleisti ir mokymosi metodų bei formų pasiskirstymą pagal užimamas darbuotojų pareigas buvo išskirtos *skyriaus vadovo, grupės vadovo ir vadybininko / specialisto* pareigybės. Tyrinėjant mokymosi per kasdienes užduotis skirtumus pagal užimamas pareigas matyti, kad *mokymasis per praktiką* praktiškai svarbus visiems nepriklausomai nuo organizacijoje užimamų pareigų (žr. 1 lentelę). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *mokymąsi iš klientų* skyrių vadovai nurodė daugiau (10,5 proc.) nei grupių vadovai (6,3 proc.), nors praktikoje grupių vadovai daug dažniau bendrauja su klientais nei skyrių vadovai. Skyrių vadovai iš viso nenurodė, kad jie darbe mokosi *sprenddami problemas*, o grupių vadovai (11,4 proc.) ir vadybininkai / specialistai (12,3 proc.) tokią mokymosi formą savo anketose nurodė. Kad mokosi kasdienėje veikloje *siekdami efektyvumo*, nurodė tik vadybininkai / specialistai (7,7 proc.). *Saviugda* kaip mokymasis labiau aktualus skyrių vadovams (10,5 proc.) ir grupių vadovams (10,1 proc.), nei vadybininkams / specialistams (4,6 proc.).

1 lentelė. *Mokymosi per kasdienes užduotis pasiskirstymas pagal užimamas pareigas (proc.)*

Table 1. *Frequency distribution of learning through daily tasks by job title (%)*

Mokymosi metodai ir formos	Skyriaus vadovas (n = 19)	Grupės vadovas (n = 79)	Vadybininkas / specialistas (n = 389)
<i>Patirtinis mokymasis (70)</i>			
Mokymasis per praktiką	36.8	39.2	40.6
Mokymasis iš klientų	10.5	6.3	15.9
Sprendami problemas	0.0	11.4	12.3
Siekdami efektyvumo	0.0	0.0	7.7

1 Nuoroda internete: <http://www.miro.com>

Mokymosi metodai ir formos	Skyriaus vadovas (n = 19)	Grupės vadovas (n = 79)	Vadybininkas / specialistas (n = 389)
Saviugda	10.5	10.1	4.6
<i>Socialinis mokymasis (20)</i>			
Mokymasis iš kolegų	31.6	35.4	45.2
Mokymasis iš vadovų	21.1	17.7	12.1
Stebėjimas	0.0	6.3	11.6
Dalijimasis patirtimi	10.5	8.9	7.5
Šešėliavimas stebint kolegą	0.0	3.8	5.7
<i>Formalusis mokymasis (10)</i>			
Mokymai	42.1	54.4	55.3
Vidiniai mokymai	26.3	46.8	39.6
Įvairios literatūros savarankiškas studijavimas	26.3	24.1	23.1
Darbinės literatūros skaitymas	15.8	17.7	16.5
Užsienio kalbos mokymasis	5.3	2.5	6.7

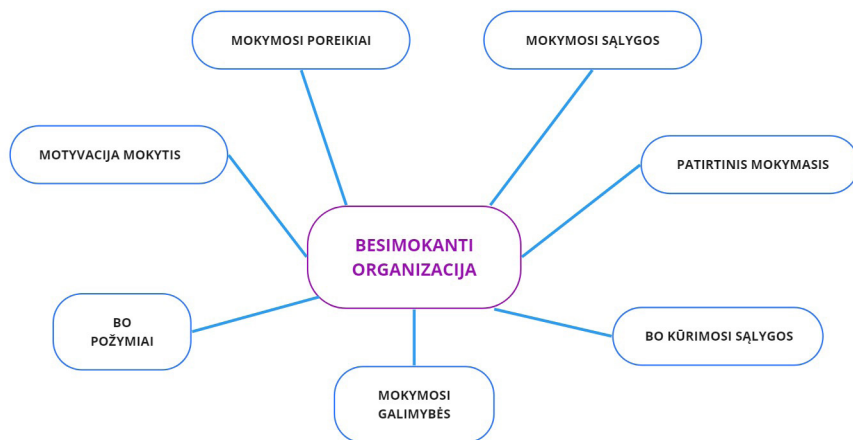
Socialinio mokymosi dalyje (20) visiems atsakiusiems darbuotojams mokymasis iš kolegų yra panašiai svarbus. O mokymąsi iš vadovų kaip socialinio mokymosi formą nurodė daugiau skyrių vadovai (21,1 proc.) nei grupių vadovai (17,7 proc.) ar vadybininkai / specialistai (12,1 proc.). *Stebėjimo metu* daugiau mokosi vadybininkai / specialistai (11,6 proc.) nei grupių vadovai (6,3 proc.). Skyrių vadovai visiškai nenurodė *stebėjimo* ir *šešėliavimo stebint kolegą* kaip socialinio mokymosi formų. *Dalijimasis patirtimi* svarbus daugiau skyrių (10,5 proc.) nei grupių (8,9 proc.) vadovams ar vadybininkams / specialistams (7,5 proc.).

Formalaus mokymosi dalyje (10) buvo nagrinėtas formalus mokymosi metodų ir formų pasiskirstymas pagal darbuotojų užimamas pareigas. Šiuo atveju matyti, kad mokymai kaip mokymosi forma yra svarbūs visiems darbuotojams nepriklausomai nuo jų užimamų pareigų.

Dalyvavimą *vidiniuose mokymuose* grupių vadovai nurodė kiek daugiau (46,8 proc.) nei vadybininkai / specialistai (39,6 proc.), o skyrių vadovai vidinius mokymus nurodė kiek mažesniu savo procentiniu pasiskirstymu (26,3 proc.). Kad mokosi skaitydami *įvairią literatūrą (nebūtinai tiesiogiai susijusią su darbine veikla)*, darbuotojai nurodė panašiai nepriklausomai nuo pareigų. Savo mokymąsi *skaitydami darbinę literatūrą* nežymiai daugiau nurodė grupių vadovai (17,7 proc.), o vadybininkai / specialistai (16,5 proc.) su skyrių vadovais (15,8 proc.).

Formuojant teminį žemėlapi ir analizuojant pusiau struktūruoto interviu duomenis išryškėjo centrinė tema – **besimokanti organizacija** (toliau – BO) ir su ja glaudžiai susijusios temos, turinčios bendras tarpusavio jungtis, tai: *mokymosi poreikiai, mokymosi sąlygos, motyvacija mokytis, patirtinis mokymasis, mokymosi galimybės ir besimokančios organizacijos požymiai*, taip pat jos *kūrimosi sąlygos* (žr. 2 pav.).

2 pav. Kokybinio tyrimo pagrindinių temų žemėlapis

Fig. 2. Map of the main themes of the qualitative research

Siekiant atskleisti informantų *mokymosi poreikių* raišką BO norėta išsiaiškinti, kas konkrečiai formuoja ir daro poveikį informantų mokymosi poreikių atsiradimui (žr. 3 pav.). Kaip vieną svarbiausių poreikių informantai pažymėjo *žinių gavimą, jų suteikimą ir atsinaujinimą*. Tai iliustruoja vieno informanto išsakyta mintis: „*Mokymasis yra tobulėjimas. Jeigu kažko nežinau, tu turi mokintis.*“ [14]. Papildomai žinių svarbą mokymosi poreikiams atskleidžia ir šis atsakymas: „*Gali būti, kad aš neatitinku aplinkos ir ta aplinka yra pažangesnė nei aš.*“ [15]. Įdomu, kad mokymosi poreikius formuoja ir socialinio pritaipimo poreikis: „*Jei tu nesimokinsi, tu užstrigsi tam tikram etape ar žmonių rate.*“ [14].

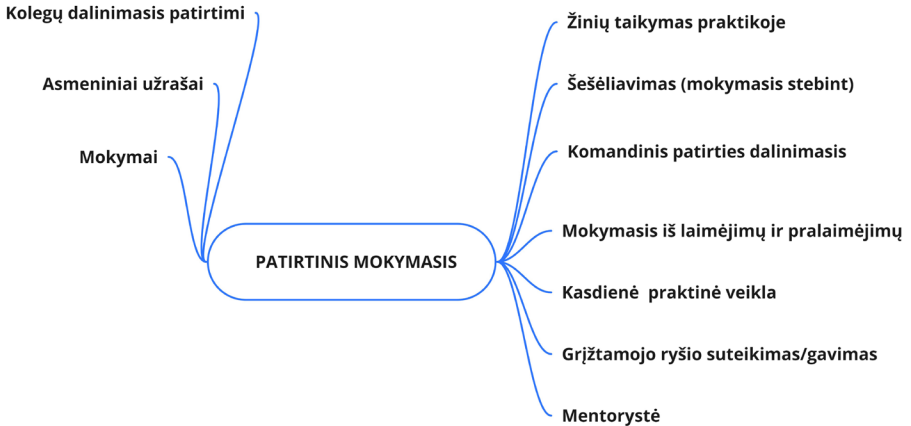

3 pav. Potemių žemėlapis „Mokymosi poreikiai“

Fig. 3. Map of the sub-topics of Learning Needs

Prisitaikymas prie darbo rinkos taip pat yra svarbus formuojantis mokymosi poreikiams: „<...> iš organizacinės pusės taip pat nuoseklus tobulėjimas ir mokymasis, kas yra rinkoje, kaip viskas veikia šiuo metu, kad tu galėtum prisitaikyti ir optimaliai veikti.“ [13]. Informantai taip pat akcentuoja ir kompetencijos ugdymosi poreikių svarbą: „Poreikis, galima sakyti, yra reikalas, kuris atsiranda kažkoks tai, kai kažko nežinai ar nemoki <...>“ [11].

Išryškėjusioje patirtinio mokymosi temoje svarbu apžvelgti svarbiausias potemes sudarant sąlygas organizacijoje tokiam mokymuisi vykti (žr. 4 pav.).

4 pav. Potemių žemėlapis „Patirtinis mokymasis“

Fig. 4. Map of the sub-topics of Experiential Learning

Nemažai informantų patirtiniame mokymesi akcentavo kolegų dalijimąsi patirtimi: „Tai labiau galbūt mažiau teorinė ir daugiau praktinė dalis, kai ateina kolega vienas pas kitą nepaisant jo užimamos pozicijos <...> pasitarti.“ [11]. Svarbus čia ir žinių (teorijos) taikymas praktikoje kartu su sėkmių ir nesėkmių dalijimusi: „Tau gali kolega papasakoti sėkmės ar nesėkmės istoriją, kaip ten buvo, ir iš to pasimokyti.“ [14]; „<...> veikloje analizuojami ne tik laimėjimai, bet ir pralaimėjimai.“ [13]. Vienas informantų nurodė net keletą patirtinio mokymosi formų ir priemonių vienu metu: „Tai būtų mentorstė, kažko prašysiu, kad mane įtrauktų į susitikimus, pvz., yra naudinga knyga, bus naudinga konferencija, kurioje verta sudalyvauti, peržiūrėti kokį video įrašą.“ [15].

Tyrinėjant BO kūrimosi sąlygas įdomu pažvelgti, kokias svarbiausias sąlygas įvardija apklausti BO informantai (žr. 5 pav.). BO kūrimosi sąlygoms, pasak informanto, svarbus yra klaidų ir silpnų vietų identifikavimas: „Svarbus įsivertinimas, kur yra silpniausia grandis ar procesai, pažinti savo klaidas ir silpnybes. Ir tose vietose žiūrėti, kaip ir kur gali ugdytis <...>.“ [11]. Taip pat išryškėja ir investavimo į technologijas svarba ir tai, ko

reikėtų BO kūrimuisi: „Dabar aš labai investuočiau į skaitmenines žinias ypatingai. Mes dabar einame visai į kitą skaitmeninį amžių ir akcentas turi būti į tai.“ [15]; „Žinoma, čia neatsižvelgiant į tokius faktorius kaip pinigai, kurie tikrai yra svarbūs <...> nežinau, kas dar galėtų trukdyti siekti kurtis besimokančiai organizacijai.“ [12].

5 pav. Potemių žemėlapis „Besimokančios organizacijos kūrimosi sąlygos“

Fig. 5. Map of the sub-topics of Conditions for the Development of a Learning Organisation

Viena iš labai svarbių BO kūrimosi sąlygų žinoma yra *stiprūs ir besimokantys vadovai*: „Jei vadovas sakys, kad aš mokiausi ir dabar mokausi, tai čia labai bus stipri žinutė visai organizacijai.“ [14]. O organizacijos mokymosi kultūra ir stiprių vadovų komanda sukuria labai palankias BO kūrimosi sąlygas: „Įmonės kultūra yra labai svarbi ir kuo organizacija tiki. Taip tam reikia ir stiprių vadovų.“ [13]. Ateities perspektyvų matymas – dar viena svarbių BO kūrimosi sąlygų: „Vadovybė turi parodyti darbuotojams ir darbuotojai tuo pačiu turi irgi matyti į priekį.“ [12]. Ir, be jokios abejonės, mokymosi kultūros diegimas sudaro palankias sąlygas kurtis BO: „Kad darbuotojai priimtų tą mokymosi kultūrą ir gal įtraukti juos į mokymą, žiūrint sėkmės istorijas, interviu su klientais ir iš ten mokytis. Taip pat nesėkmės istorijų pasidalinimas svarbus.“ [14]. Daug informantų kaip mokymosi galimybę nurodė įvairiausius mokymus: „Visų pirma yra mokymai, kurie pateikia papildomas žinias darbuotojams, kurie siekia tobulėjimo. <...> įmonė duoda galimybes dalyvauti ir išoriniuose mokymuose pagilinti žinias.“ [13]; „Asmeniniai, online, vidiniai mokymai, išoriniai mokymai, turbūt šie pagal poreikius.“ [11]. „Žiūrint video <...> per dieną tiesiog turi atsijungti ir paskirti mokymuisi, ir mokytis skaityti apie kainas, rinkos tendencijas.“ [15].

Taigi, kokybinio tyrimo duomenų analizės metu išryškėjusių potemių vidinės sąsajos parodo patirtinį mokymąsi kaip vientisą besimokančios organizacijos procesą.

4. Diskusija

Patirtinio mokymosi klausimus nagrinėjantys mokslininkai (pvz., Scott & Ferguson, 2014; Guevara, Aguilar & Gonzalez-Eras, 2017; Akhtar & Hussain, 2019) yra pristatę įvairius modelius atsižvelgdami į suaugusiųjų mokymosi ypatumus, kintančias darbo rinkos tendencijas, individualių ir organizacinių poreikių suderinimo galimybes ir pan. Praktika rodo, kad kuriant besimokančią organizaciją patirtinis mokymasis tampa itin svarbia tokios organizacijos kūrimo dedamąja. Atliktas empirinis tyrimas rodo akivaizdžią slinktį nuo mokymo link mokymosi vertinant skirtingas funkcijas (skyriaus vadovo, grupės vadovo ir vadybininko / specialisto). Tai patvirtina Griffith, Steelman, Wildman, LeNoble ir Zhou (2017) tyrimų radinius, atskleidusius, kad organizacijai siekiant pokyčių (atlikto tyrimo atveju siekiant tapti besimokančia) atsiranda nuolatinio mokymosi poreikis ir palingėva patirtinio mokymosi realizavimas siekiant įgyti organizacijai reikalingų įgūdžių.

Verslo organizacijai siekiant tapti besimokančia tyrimo duomenys iliustruoja svarbiausius tokios organizacijos dėmenis (mokymosi kultūros puoselėjimas, atvirumas naujovėms, supratinga ir besimokanti organizacijos vadovybė, investicijų į technologijas svarba). Ne mažiau aktualus šiame kontekste yra darbuotojų gebėjimų ugdymas siekiant ne tik tapti, bet ir būti besimokančia organizacija. Verslo organizacijos veikloje aptinkami analogiški požymiai, kurie aprašyti klasikiniuose (Senge, 2012) besimokančios organizacijos tematikai skirtuose leidiniuose. Clardy (2018) akcentuoja, kad mokymasis organizacijoje apima labai platų įvairių veiklų spektrą, todėl suaugusiųjų mokymosi poreikiams realizuoti yra svarbios tam tikros sąlygos. Atlikto tyrimo duomenys rodo, kad besimokančioje organizacijoje labai svarbi yra asmeninė motyvacija mokytis ir ne mažiau svarbi mokymosi sąlyga yra besimokančių vadovų vaidmuo. Bazinių žinių ir konkrečių, reikiamų įrankių suteikimas padeda realizuoti dirbančių asmenų mokymosi poreikius. Tyrimas papildomai atskleidė mokymosi iš kolegų svarbą kaip vieną iš reikalingų sąlygų realizuoti mokymosi poreikius. Tokiam mokymuisi iš kolegų itin svarbi ir saugi aplinka. Vyraujantys mokymosi metodai ir formos, taikomi atliekant kasdienes užduotis, mokantis per praktiką, sprendžiant problemas, – mokymasis iš kolegų ir vadovų, dalijimasis patirtimi ir šėšėliavimas stebint kolegą.

Išvados

Patirtinis mokymasis yra svarbi besimokančios organizacijos kūrimo sąlyga. Mokslui ir praktikai yra žinomi keletas patirtinio mokymosi organizavimo modelių, tačiau verslo organizacijos yra linkusios rinktis tuos modelius, kurie gali lengvai prisitaikyti prie darbo rinkos ir organizacijos pokyčių, yra aiškūs ir ekonomiškai naudingiausi. Patirtinis mokymasis besimokančioje organizacijoje tampa darbo dalimi ir nuolatine darbuotojo mokymosi aplinka.

Mokymasis besimokančioje organizacijoje individualiuoju ir organizaciniu lygmenimis atliekant kasdienes užduotis, socialinėje erdvėje mokantis iš kolegų patirties ir mo-

kantis formalioju būdu sudaro galimybes darbuotojams sėkmingai tenkinti savo poreikius siekiant organizacijos ir asmeninių tikslų, mokymosi poreikių suderinamumo. Tai sukuria prielaidas didinti darbo efektyvumą ir tobulinti darbo procesus.

Literatūra

- Akhtar, R. N., & Hussain, N. (2019). Testing ERE cycle in teaching business communication courses: Experiential learning strategies. *Journal of Education and Educational Development*, 6(1), 62–77.
- Balvočiūtė, R., ir Skunčikienė, S. (2007). Mokymo(-si) poreikių ir metodų tyrimas paslaugų sektoriaus įmonių pavyzdžiu. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 42, 23–37.
- Beard, C. (2022). *Experiential learning design: Theoretical foundations and effective principles*. New York: Routledge.
- Beard, C., & Wilson, J. P. (2013). *Experiential learning: A handbook for education, training and coaching* (3rd ed.). London: Kogan Page Limited.
- Cerf, V. G. (2016). Making innovation happen: 2016 IRI Medal address. *Research-Technology Management*, 59(6), 25–29. <https://doi.org/10.1080/08956308.2016.1232134>
- Clardy, A. (2018). 70-20-10 and the dominance of informal learning: A fact in search of evidence. *Human Resource Development Review*, 17(2), 153–178. <https://doi.org/10.1177/1534484318759399>
- Cox, D. J., Syed, N. Y., Brodhead, M. T., & Quigley, S. P. (2023). *Research ethics in behavior analysis: From laboratory to clinic and classroom*. London: Elsevier.
- Gajdzik, B. (2018). Examples of the application of the 70-20-10 model in employee development in enterprises. *Human Resource Management*, 1(3–4), 27–41.
- Gajdzik, B. (2018). The 70-20-10 model for learning and development: Pros and cons. *Human Resource Management*, 1(1), 167–181.
- Griffith, R. L., Steelman, L. A., Wildman, J. L., LeNoble, C. A., & Zhou, Z. E. (2017). Guided mindfulness: A self-regulatory approach to experiential learning of complex skills. *Theoretical Issues in Ergonomics Science*, 18(2), 147–166. <https://doi.org/10.1080/1463922X.2016.1166404>
- Guevara, C., Aguilar, J., & Gonzalez-Eras, A. (2017). The model of Adaptive Learning Objects for virtual environments instantiated by the competencies. *Advances in Science, Technology and Engineering Systems Journal*, 2(3), 345–355. <http://dx.doi.org/10.25046/aj020344>
- Guralnick, D. (2022). *How organizations can make the most of online learning*. New York: Business Expert Press.
- Harding, R. (2021). Debate: The 70:20:10 ‘rule’ in learning and development—The mistake of listening to sirens and how to safely navigate around them. *Public Money and Management*, 42(1), 6–7. <https://doi.org/10.1080/09540962.2021.1951517>
- Harvey, V. S., & De Meuse, K. P. (2021). *Age of agility: Building learning agile leaders and organizations*. New York: Oxford University Press.
- Hess, E. D. (2014). *Learn or die: Using science to build a leading-edge learning organization*. New York: Columbia Business School Publishing.
- Yin, R. K. (2014). *Case Study Research: Design and Methods*. Los Angeles: SAGE.
- Jarvis P. (2001). *Mokymosi paradoksai*. Kaunas: VDU leidykla.
- Jarvis, P. (2011). *Adult Learning in the Social Context*. London: Routledge.
- Jarvis, P., & Watts, M. H. (2012). *The Routledge international handbook of learning*. London: Routledge.
- Johnson, S. J., Blackman, D. A., & Buick, F. (2018). The 70:20:10 framework and the transfer of learning. *Human Resource Development Quarterly*, 29(4), 383–402. <https://doi.org/10.1002/hrdq.21330>
- Jucevičienė, P. (2007). *Besimokantis miestas*. Kaunas: Lietuanistika.

- Kavanaugh, J. (2021). *The live enterprise: Create a continuously evolving and learning organization*. New York: McGraw Hill.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* (1st ed.). Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Kolb, D. A. (2015). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* (2nd ed.). Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Lovett, K. (Ed.). (2020). *Diverse pedagogical approaches to experiential learning: Multidisciplinary case studies, reflections, and strategies*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Scott, S., & Ferguson, O. (2014). *New perspectives on 70:20:10*. [https://www.cedma-europe.org/newsletter%20articles/misc/New%20Perspectives%20on%2070-20-10%20\(Nov%2014\).pdf](https://www.cedma-europe.org/newsletter%20articles/misc/New%20Perspectives%20on%2070-20-10%20(Nov%2014).pdf)
- Senge, P.M. (1990). *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*. New York: Currency Doubleday.
- Senge, P. M. (2012). *Presence: Exploring profound change in people, organizations, and society*. London: Brealey.
- Senge, P. M., Lucas, T., Cambron-McCabe, N., Smith, B., & Dutton, J. (2012). *Schools that learn: A fifth discipline fieldbook for educators, parents, and everyone who cares about education* (First revised edition). New York: Crown Business.
- Shi, Y., & Lin, X. (2020). *A test of Maslow's hierarchy of needs concept by a correlational model among adult learners*. Paper presented at the American Association for Adult and Continuing Education 2020 Conference (Online, Oct 27–30, 2020). <https://eric.ed.gov/?id=ED611655>
- Simonaitienė, B. (2007). *Mokyklos – besimokančios organizacijos vystymas*. Kaunas: Technologija.
- Tubutienė, V., ir Morkūnaitė, S. (2008). Organizacinio mokymosi modeliai besimokančioje organizacijoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(10), 200–211.
- Žydžiūnaitė, V., ir Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.

REALISING THE NEED FOR EXPERIENTIAL LEARNING IN THE LEARNING ORGANISATION

Arnoldas Dalinkevičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Dr. Romas Prakapas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

Experiential learning is an integral part of a learning organisation's culture, enabling it to respond in a timely manner to changing market needs and organisational opportunities. Learning from life experiences is still relevant today. Learning from experience is one of the most important and natural ways of learning available to all. It does not require special technological resources, but rather focuses on opportunities to reflect on one's own experience (individually and with others in the organisation). Experiential learning is characterised by

the fact that it enables learners to collaborate and share their knowledge and experience with others. This in turn helps to strengthen teamwork and increases the organisation's capacity to become a learner, to problem-solve in order to be successful, and to attract innovations.

This article was written to answer the following question: what is the practice of experiential learning in Lithuania in creating a learning organisation? The object of the research presented in the article is the realisation of the need for experiential learning in a learning business organisation. The aim of the article is to present the experience of realising the need for experiential learning in a learning business organisation. The research article is based on the experience of a Lithuanian business enterprise which follows the principles of a learning organisation and seeks to apply forms of experiential learning in its practice.

Learning is about fulfilling basic human needs, seeking to grow, finding meaning in life, and developing all our talents and abilities. Experience is a fundamental element of adult educational practice. Learning how to learn in order to become skilled workers is one of the most important goals of andragogues working with adults. Different models of experiential learning are used in learning organisations: the ERE (experience – reflection – experiment) model; the learning trajectory model; the systemic learning organisation model; the 70:20:10 learning model, etc.

A case study strategy was chosen to investigate the realisation of the need for experiential learning in a learning business organisation. The learning experiences of employees of a Lithuanian business organisation were studied within the learning company. The empirical data for the study were collected using questionnaires and semi-structured interviews. The questionnaire was designed according to the components of the 70:20:10 learning model. The questionnaire was administered to 427 employees of one business enterprise (head of department, team leader, and manager/specialist). The questionnaire survey was followed by semi-structured interviews with five employees of the same business.

The quantitative data from the study were analysed using descriptive statistical analysis methods. The quantitative study does not distinguish respondents by gender or age. The organisation in which the empirical study was carried out does not differentiate between sex and age in its data collection, in order not to violate employees' rights to equal opportunities. The qualitative data from the study were analysed using a thematic analysis approach (the thematic analysis followed an inductive analytical approach). In accordance with the ethical principle of research confidentiality, all informants who participated in the study were given codes (I1, I2, I3, etc.).

The study shows that experiential learning is becoming a crucial component of building a learning organisation. The empirical study shows that there has been a shift from teaching to learning in the learning of all employees (head of the unit, team leader, and manager/specialist).

The quantitative data analysis shows that all participants in the study, regardless of their job title, consider learning by practice, learning from their work colleagues, and sharing their experiences to be very important. However, professionals who work directly with clients are slightly less likely to report that they learn from their clients compared to compa-

ny managers. The quantitative data also revealed another interesting detail: self-learning elements are more relevant and expressed by management groups, but not by professionals. There was also a tendency for those in managerial jobs to be more likely than others to attend formal training courses or to study the literature independently.

The study also showed that as the organisation strives for change (to become a learner), there is a need for continuous learning and the realization of experiential learning is facilitated in order to acquire the skills required by the organisation. For a business organisation to become a learning organisation, the most important attributes identified by the study participants were: the promotion of a learning culture; openness to innovation; understanding; learning leadership; and the importance of investment in technology. Personal motivation to learn is also very important in a learning organisation, as is the role of learning leaders.

The study also revealed the importance of peer learning as one of the necessary conditions to implement learning needs. A safe environment is also extremely important for such peer learning. On an everyday basis, learning by completing tasks, learning by doing, and learning by problem solving are crucial, and the dominant methods and forms of learning are learning from colleagues and supervisors, sharing experiences, and shadowing by observing a colleague.

The conclusions are presented at the end of the article.

Experiential learning is an important prerequisite for building a learning organisation. While several models for organising experiential learning are known to science and practice, business organisations tend to opt for those that can easily adapt to changes in the labour market and the organisation and that are clear and cost-effective. Experiential learning in a learning organisation becomes part of the job and a permanent learning environment for the employee.

Learning in a learning organisation, at the individual and organisational level, through daily tasks, social learning from colleagues and formal learning enables employees to successfully meet their needs in order to achieve organisational and personal goals and to balance their learning needs. This creates the conditions for increased efficiency and improved work processes.

Keywords: experiential learning, learning organization, 70-20-10 learning model, adult education

---

Arnoldas Dalinkevičius, socialinių mokslų (edukologija) magistras, Mykolo Romerio universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo institutas. Mokslinių tyrimų kryptys: patirtinis mokymasis.

Arnoldas Dalinkevičius, Master of Social Sciences (Education Science) at the Institute of Educational Sciences and Social Work at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: experiential learning.

Romas Prakapas, socialinių mokslų (edukologija) daktaras, Mykolo Romerio universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: tyrimų metodologija, edukacinės technologijos, pedagoginės kompetencijos, rizikos grupės vaikų ugdymas.

Romas Prakapas, Doctor of Social Sciences (Education Science), professor at the Institute of Educational Sciences and Social Work at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: research methodology, educational technology, pedagogical competences, education of children at group of risk.

II SOCIALINIS DARBAS SOCIAL WORK

VAIKO TEISĖS SIEKIANČIO UŽTIKRINTI ATVEJO VADYBININKO ATSAKOMYBĖ IR KYLANTYS IŠŠŪKIAI: PATIRČIŲ ANALIZĖ

Prof. dr. Vida Gudžinskienė

Mykolo Romerio universitetas
Žmogaus ir visuomenės studijų fakultetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas +370 5 2714716

Elektroninis paštas vida.gudzinskiene@mruni.eu

Auksė Šinkevičė

Kaišiadorių socialinių paslaugų centras
Vytauto Didžiojo g. 44B, LT-56119 Kaišiadorys, Lietuva
Telefonas +370 683 02242
Elektroninis paštas aukse.sinkevice@gmail.com

Pateikta 2023 m. kovo 30 d.

Parengta spausdinti 2023 m. birželio 8 d.

DOI: 10.13165/SD-23-21-1-03

Anotacija

Šio straipsnio tikslas – atskleisti atvejo vadybininko atsakomybę ir jam kylančius iššūkius užtikrinant vaiko teises. Tyrimas remiasi atvejo vadybininkų patirtimi. Probleminiai klausimai: Kokia yra atvejo vadybininko atsakomybė siekiant užtikrinti vaiko teises? Kokie iššūkiai kyla atvejo vadybininkui bendradarbiaujant su socialiniu darbuotoju? Straipsnyje pateikiami kokybinio tyrimo rezultatai, atskleidžiantys atvejo vadybininko atsakomybę ir iššūkius, kylančius siekiant užtikrinti vaiko teises. Tyrimu atskleista, kad atvejo vadybininkas veikia trimis kryptimis: dirba individualiai su gautu atveju, bendradarbiauja su socialiniu darbuotoju ir kitais specialistais, organizuoja paslaugas šeimai. Kokybinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad kai atvejo vadybininkas imasi naujo atvejo ir veikia vienas, indi-

vidualus darbas yra pirmoji atsakomybė, kurią jis prisiima. Bendradarbiaujant su socialiniu darbuotoju ir kitais specialistais atsiskleidžia atvejo vadybininko kaip koordinatoriaus veikla, kurioje ypač svarbus kontaktas su klientu ir nuoseklus, struktūruotas darbas, kuris reglamentuojamas teisės aktu. Organizuojant socialines paslaugas šeimai esminis akcentas išlieka atvejo vadybininko atsakomybė už teikiamų paslaugų vientisumą. Tyrimas parodė, kad atvejo vadybininkas, teikdamas paslaugas šeimai, susiduria su trimis esminiais sunkumais, susijusiais su: 1) socialinę riziką patiriančiomis šeimomis; 2) atvejo vadybos organizavimu ir koordinavimu; 3) jo pačio psichologine savijauta. Klientų motyvacijos stoka, problemos nepripažinimas, siūlomos pagalbos nepriėmimas sukelia sunkumų, susijusių su socialinę riziką patiriančiais asmenimis. Šiuos sunkumus atvejo vadybininkui įveikti sudėtinga, nes jie susiję su klientu ir jo motyvacija. Esminiai atvejo vadybos proceso organizavimo ir koordinavimo elementai yra nevienodas įsitraukimas, atsainus požiūris, nesidalijimas informacija, neadekvatūs lūkesčiai ir paslaugų trūkumas. Atvejo vadybininkas jaučia veiklos neapibrėžtumą, įtampą dėl nepalankios atmosferos darbe ir per didelės jam tenkančios atsakomybės. Palaikymo iš komandos narių stoka sukelia sunkumų, kurie susiję su paties atvejo vadybininko psichologine savijauta.

Reikšminiai žodžiai: atvejo vadybininkas, bendradarbiavimas, socialinis darbuotojas, vaiko teisių apsauga.

Įvadas

Šeima yra viena svarbiausių sistemų valstybėje ir visuomenėje. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (1992) šeima suvokiama kaip „visuomenės ir valstybės pagrindas“. Šeimos sistemos, kaip ir kiekvienos sistemos, funkcionavimo esmė – veikimas kartu, priklausomumas vienas nuo kito. Vaikas kaip sistemos dalis yra vienas svarbiausių, o dėl savo amžiaus, nebrandumo, priklausomumo – pažeidžiamiausias. Stringant šeimos funkcionavimui jo teisių, geriausių interesų užtikrinimas tampa vienas svarbiausių šiame kontekste, kuris reglamentuojamas tarptautiniuose dokumentuose, nes „vaikų padėtis daugelyje pasaulio vietovių tebėra kritiška“ (Vaiko teisių konvencija, 1992, p. 1).

Lietuvoje vaiko teisių apsaugos sistema išgyveno stiprių pasikeitimų laikotarpį. Įgyvendinti esminiai pokyčiai vaiko teisių apsaugos srityje buvo susiję su fiksuotais smurto atvejais. Statistikos departamento duomenimis, įgyvendinus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 pakeitimo įstatymą, kuris įsigaliojo 2018 metų liepos 1 dieną, jau 2019 metais smurto prieš vaikus fiksuotų atvejų skaičius, palyginti su 2018 metų duomenimis, didėjo 674 atvejais (2018 m. fiksuoti 4448 smurto atvejai, 2019 m. – 5122 atvejai). 2020 metais smurto prieš vaikus atvejų skaičius mažėjo, fiksuota 2511 atvejų, o 2021 metais atvejų skaičius išliko panašus – 2611. Dideli smurto prieš vaikus rodiklių pokyčiai gali būti siejami su įgyvendintu atvejo vadybos metodo taikymu Lietuvoje, kai atvejo vadybos funkcijos buvo patikėtos atvejo vadybininkui. Atvejo vadybos metodo taikymas vaiko gerovės srityje tapo ypač aktualus ir lėmė reikšmingus pokyčius. Siekiamybe

atvejo vadybos procese tapo kompleksinis paslaugų vaikui ir šeimai teikimas, individualių šeimoms poreikių vertinimas ir glaudus specialistų bendradarbiavimas.

Kai kurie lietuvių autoriai atvejo vadybos metodą analizuoja orientuodamiesi į jo pritaikomumą sveikatos priežiūros įstaigose. Atvejo vadybos metodo taikymą sveikatos priežiūros įstaigose aprašė lietuvių autoriai A. Raipa ir D. Čepuraitė (2017). O R. Bajoraitė ir G. Norvaišaitė (2018) gilinasi į darbą su šeima ir atvejo vadybos metodo taikymą, taip pat į atvejo vadybos procesą, etapus ir atvejo vadybininko atsakomybę. Atvejo vadybos metodą, jo etapus tyrinėjo ir užsienio autorius M. J. Holosko (2017).-

Lietuvių autorės I. Dirgėlienė ir R. Alėjūnė (2020) tyrinėjo socialines paslaugas, skirtas šeimai per atvejo vadybininko, kaip profesionalo, perspektyvą, o atvejo vadybininkui kylantys sunkumai, iššūkiai, darbo trukdžiai aprašomi pasitelkiant supervizijų perspektyvą. L. Garšvė ir N. Povilaitienė (2019) apibrėžė atvejo vadybininko funkcijas pagalbos šeimai procese. Autorės išskyrė pagrindines atvejo vadybininko atliekamas funkcijas: pagalbos plano sudarymą, bendradarbiavimą su kitomis institucijomis, pagalbos šeimai poreikių įvertinimą. Užsienio autoriai T. Meysen ir L. Kelly (2018) tyrinėjo dilemas, su kuriomis susiduria specialistai, dirbantys vaikų teisių apsaugos srityje, o remdamiesi atlikto tyrimo rezultatų analize išskyrė konkrečius sunkumus, su kuriais susiduriama. Atvejo vadybininko atliekamas funkcijas pagalbos procese tyrinėjo užsienio autoriai D. A. Picckerell ir R. A. Neault (2016), A. Costin ir R. L. Bran (2017), M. McLaughlin-Davis (2018).

Pokyčiais vaiko gerovės srityje buvo siekiama užtikrinti sėkmingesnę vaiko teisių apsaugą ir atvejo vadybos metodo taikymą šalyje. Atvejo vadybininko, kaip įsteigtos naujos pareigybės atstovo, viena iš pagrindinių funkcijų tampa kompleksinių paslaugų vaikui, šeimai koordinavimas ir teikimas. Komandinio darbo principu veikiant atvejo vadybininkui ir socialiniam darbuotojui siekiama kokybiškų paslaugų teikimo šeimai ir vaikui. Atvejo vadybininko atsakomybė ir jam kylantys iššūkiai užtikrinant vaiko teises nėra plačiai išnagrinėti ir aprašyti. Atvejo vadybos procesas aprašomas orientuojantis į sveikatos priežiūros įstaigas, darbą su neįgaliais asmenimis, nagrinėjamas pats atvejo vadybos procesas aprašant jo etapus. Atvejo vadybininko atliekamos funkcijos, atsakomybė, patiriami sunkumai, trukdžiai nagrinėjami gana siauriai, o šių sričių tyrinėjimo aktualumas išlieka didelis.

Tyrimo objektas – atvejo vadybininko atsakomybė ir jam kylantys iššūkiai užtikrinant vaiko teises.

Tyrimo tikslas – atskleisti atvejo vadybininko atsakomybę ir jam kylančius iššūkius užtikrinant vaiko teises, remiantis atvejo vadybininko patirtimi. Probleminiai klausimai: Kokia yra atvejo vadybininko atsakomybė užtikrinant vaiko teises? Kokie iššūkiai kyla atvejo vadybininkui bendradarbiaujant su kitais specialistais?

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir teisės aktų analizė, kokybinis tyrimas, tyrimo duomenys rinkti pusiau struktūruoto interviu metodu. Tyrimo duomenų analizei taikytas turinio (*content*) analizės metodas.

1. Tyrimo metodika

Siekiant atskleisti atvejo vadybininko atsakomybę ir jam kylančius iššūkius, siekiant užtikrinti vaiko teises, buvo atliekamas kokybinis tyrimas. Tyrimo duomenys buvo surinkti pusiau struktūruoto interviu metodu, nes buvo siekiama „suprasti reiškinį iš vidaus“, t. y. iš tyrimo dalyvio perspektyvos“ (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016, p. 80). Kokybiniu tyrimu siekiama atskleisti atvejo vadybininkų patirtį ir subjektyvius vertinimus nagrinėjamo reiškinio kontekste. Siekiant atsakyti į probleminius tyrimo klausimus tyrimo dalyviams buvo pateikiami šie klausimai: Kokia yra atvejo vadybininko atsakomybė užtikrinant vaiko teises? Kokie sunkumai kyla atvejo vadybininkui teikiant paslaugas šeimoms, vaikui užtikrinant vaiko teises?

Tyrimo dalyvių imtis buvo sudaryta tikslinės atrankos būdu, remiantis apibrėžtais kriterijais (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016, p. 45). Tyrimo dalyviai pasirinkti pagal šiuos kriterijus: 1) X įstaigose dirbantys atvejo vadybininkai, teikiantys atvejo vadybos paslaugas ir organizuojantys pagalbos procesą socialinę riziką patiriančioms šeimoms; 2) tyrimo dalyvių stažas atvejo vadybos srityje ne mažesnis kaip 2 metai. Tyrimas organizuotas 2022 metų lapkričio –gruodžio mėnesiais. Tyrimo dalyvavo 6 atvejo vadybininkai, kurie atitiko visus iškeltus kriterijus. Visi interviu vyko gyvai, daryti interviu įrašai.

Tyrimo etika. Organizuojant kokybinį tyrimą daug dėmesio skirta tyrimo dalyvių dalyvavimo savanoriškumo principui. Visi dalyviai tyrimo dalyvavo savanoriškai. Kiekvienas tyrimo dalyvis turėjo galimybę atsisakyti dalyvauti interviu ar pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu. Tyrimo dalyviai buvo informuoti apie tyrimo tikslą, tyrimo etikos principų laikymąsi. Visi tyrimo dalyviai buvo informuoti apie konfidencialumo laikymąsi ir anonimiškumo užtikrinimą. Organizuojant kokybinio tyrimo interviu buvo stengiamasi sukurti saugią, ramią aplinką, kurioje tiriamasis galėtų atvirai ir nuoširdžiai bendrauti. Anonimiškumas išsaugojamas kiekvieno tyrimo dalyvio atsakymus koduojant. Kodavimas vyksta tada, kai „susiejamos skirtingos duomenų dalys, turinčios tų pačių požymių“ (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016, p. 348). Atvejo vadybininkų atsakymai koduojami raidėmis AV. Tyrimo metu buvo laikomasi tolerancijos principo: kiekvienas tyrimo dalyvis buvo gerbiamas dėl savo išsakytos nuomonės, pozicijos tam tikrais klausimais, priimama jo patirtis ir išgyvenimai, vengiama išankstinių nuostatų ar vertinimo.

Tyrimo duomenys buvo apdorojami pasitelkiant kokybinę turinio (*content*) analizę. Kokybinio turinio analizės metodas leidžia detalai išgiltinti į tyrinjamą reiškinį išlaikant jautrumą kontekstui, vengiant išankstinių nuostatų ar apibendrinimų (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016, p. 320). Tyrimo duomenys analizuojami išskiriant kategorijas ir subkategorijas, priskiriant patvirtinančius teiginius, vėliau gautus tyrimo rezultatus interpretuojant ir analizuojant, jie siejami su kitų autorių mokslinėmis išvagomis.

2. Atvejo vadybininko atsakomybė užtikrinant vaiko teises

Išanalizavus tyrimo dalyvių pasisakymus apie atvejo vadybininko atliekamas funkcijas buvo išskirtos trys kategorijos ir penkiolika subkategorijų (1 lentelė).

1 lentelė. Pagrindinės atvejo vadybininko funkcijos siekiant užtikrinti vaiko teises

Table 1. Key functions of a case manager in ensuring children's rights

Kategorija	Subkategorija
Individualus atvejo vadybininko darbas su atveju	Susipažinimas su gautu atveju ir jo analizė
	Problemų identifikavimas remiantis dokumentais
Atvejo vadyba bendradarbiaujant su socialiniu darbuotoju ir kitais specialistais siekiant užtikrinti vaiko teises	Kontakto su klientu užmezgimas
	Pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimas
	Pagalbos plano sudarymas ir įgyvendinimas
	Šeimos stebėseną
	Atvejo vadybos posėdžių organizavimas
	Kliento socialinės aplinkos įtraukimas į pagalbos procesą
	Pagalbos procese dalyvaujančių institucijų specialistų veiklos koordinavimas
	Socialinio darbuotojo veiklos koordinavimas užtikrinant paslaugų suteikimą klientui
	Veikimas komandoje su socialiniu darbuotoju
Socialinių paslaugų šeimai organizavimas	Socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir (ar) atkūrimo paslaugų šeimoms, kuriose auga vaikas, koordinavimas
	Prevcinių paslaugų šeimai organizavimas
	Bendradarbiavimas su ugdymo, sveikatos įstaigomis, policijos komisariatu
	Institucijų telkimas pagalbos šeimai procese

Tyrimas atskleidė, kad atvejo vadybininkas veikia trimis kryptimis.

Pirmoji iš atvejo vadybininko veikimo krypčių yra jo individualus darbas su atveju. Individualiame atvejo vadybininko darbe su atveju pirmiausia susipažįstama ir jis analizuojamas. Tyrimo dalyviai atskleidė, kad pirmiausia atvejo vadybininkas „gavęs naują atvejį susipažįsta su dokumentais gautais iš vaiko teisių“ (AV6). Susipažinęs su gautais dokumentais atvejo vadybininkas „analizuoja gautą atvejį“ (AV1), o svarbiausiu akcentu tampa „sukoordinuoti visą atvejo procesą taip, kad pavyktų užtikrinti pagrindines vaiko teises“ (AV2). Vadinas, galima išskirti šias atvejo vadybininko atliekamas funkcijas, kai jis susipažįsta su gautu atveju ir jį analizuoja: susipažinimas su iš VVTAIT gautais dokumentais, atvejo analizė.

Kita išryškėjusi atvejo vadybininko funkcija, jam dirbant individualiai su atveju, yra problemų identifikavimas remiantis dokumentais: „identifikoja esamas šeimos problemas, nes tai pirminė informacija apie šeimą, vaiką, situaciją, kylančių problemų pobūdį“ (AV6); „atvejo vadybininkas atsakingas už daugelį sričių, tai ir problemų identifikavimas“ (AV3). Tai rodo, kad viena iš esminių atvejo vadybininko funkcijų atvejo vadybos įverti-

nimo etape yra problemų identifikavimas analizuojant vaiko, šeimos situaciją, remiantis gauta pirmine informacija, stengiantis įvertinti kliento poreikius.

Antroji iš atvejo vadybininko veikimo krypčių yra jo bendradarbiavimas su socialiniu darbuotoju ir kitais specialistais siekiant užtikrinti vaiko teises. Tyrimo dalyviai išskyrė, kad kontakto su klientu užmezgimas „yra labai svarbu teikiant paslaugas“ (AV4). Atvejo vadybininko kontaktas su klientu „viena svarbiausių atvejo vadybininko atsakomybių, nes nuo kontakto su šeima priklauso tai, kiek ji atsivers atvejo vadybininkui, kaip atvejo vadybininkas pajaus kliento situaciją, kiek turės įtakos problemų sprendimams bei vaiko teisių užtikrinimui“ (AV6). Vadinasi, kontakto su klientu užmezgimas yra atvejo vadybininko funkcija, turinti įtakos paslaugų šeimai teikimui ir yra tiesiogiai susijusi su atvejo vadybininko šeimos situacijos vertinimu, pagalbos jai galimybėmis ir vaiko teisių užtikrinimu.

O pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio pagalbai vertinimas sietinas su atvejo vadybininko funkcijomis ir atvejo vadybos proceso etapais. Pasak tyrimo dalyvių, atvejo vadybininkas atsakingas „už šeimos poreikių, dėl pagalbos teikimo ir socialinės rizikos lygio šeimoje vertinimo“ (AV5), „atvejo vadybininkas atsakingas už daugelį sričių... informacijos rinkimas, poreikio pagalbai vertinimas <...>“ (AV3). Galima teigti, kad atvejo vadybininko atliekamas pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimas reikalauja kompleksinio vaiko, jo šeimos matymo, nes būtent nuo to priklauso tolimesni atvejo vadybininko veiksmai ir pagalba šeimai užtikrinant vaiko teises.

Tyrimu atskleista, kad atvejo vadybininkas atsakingas už atvejo vadybos posėdžių organizavimą. Savo pasisakymuose tyrimo dalyviai teigė, kad „atvejo vadybininkas organizuoja atvejo vadybos posėdžius, kurie organizuojami priklausant nuo esamos situacijos šeimoje“ (AV6). Atvejo vadybininkas atsakingas už „periodinį pagalbos plano peržiūrų organizavimą užtikrinant vaiko teises <...>“ (AV5). Reiškia, atvejo vadybininko atvejo vadybos posėdžių organizavimas yra planingai jo atliekama funkcija, tačiau priklausanti ir nuo esamos situacijos kliento šeimoje, vaiko teisių užtikrinimo. Atvejo vadybos posėdžių metu sudaromas pagalbos šeimai planas. Tyrimas rodo, kad sudarant pagalbos planą ir jį įgyvendinant vyksta nuolatinis socialinio darbuotojo ir atvejo vadybininko bendradarbiavimas. Pagalbos planas sudaromas, įgyvendinamas, vertinamas jo efektyvumas kartu su socialiniu darbuotoju. Be to, esant poreikiui, planas gali būti koreguojamas ar sudaromas naujas: „sudarydamas pagalbos planą, kurį su socialiniu darbuotoju įgyvendina bei peržiūri pagalbos plano efektyvumą, esant poreikiui arba pasikeitus situacijai jis yra koreguojamas arba sudaromas naujas, užtikrinant vaiko teises“ (AV1). Tokie tyrimo rezultatai rodo, kad atvejo vadybininko pagalbos plano sudarymo ir jo įgyvendinimo funkcija yra viena iš pagrindinių, kurią jis atlieka kartu su socialiniu darbuotoju. Atvejo vadybininko pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimas ir pagalbos plano sudarymas, įgyvendinimas yra tiesiogiai susijusios funkcijos, reikalaujančios nuoseklumo atvejo vadybos procese, nuolatinio vaiko teisių užtikrinimo apsarstymo. Kita vertus, atvejo vadybininko šeimos stebėsena sietina su nuolatinio procesu. Tyrimo dalyviai nurodo: „atvejo vadybininkas nuolat stebi šeimą, jos pokyčius, kylančias problemas“ (AV6). Tai rodo, kad šeimos stebėsena atvejo vadybininkui yra funkcija, padedanti įvertinti esamą kliento situaciją ir pokyčius. Šeimos stebėsenoje tampa

reikšmingas kliento socialinės aplinkos įtraukimas į pagalbos procesą ir tai esminis akcentas „tam, kad šeima galėtų sėkmingiau integruotis visuomenėje“ (AV5). Kliento socialinės aplinkos įtraukimas į pagalbos procesą suvokiamas kaip „labai svarbus, nes kliento artimoji aplinka gali tapti viena iš stipriųjų pusių, padedančių įveikti kylančius sunkumus, ieškoti sprendimų, dalyvauti problemų sprendime, stiprinti klientą, užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą... Neretai artimosios aplinkos įtraukimas lemia sėkmę socialiniame darbe“ (AV6). Vadinasi, kliento socialinės aplinkos įtraukimas lemia sėkmingą integracijos į visuomenę procesą ir tai gali būti viena iš esminių kliento stiprybių, turinčių įtakos problemų sprendimų paieškai ir jų sprendimui.

Tyrimas rodo, kad pagalbos procese dalyvaujančių specialistų veiklos koordinavimas yra itin svarbus. Tyrimo dalyviai teigė, kad siekiama, jog „būtų sukoordinuota visų specialistų veikla į vieną vietą. Ji būtų sklandi“ (AV2), „specialistų veiksmus veikiančius kartu, nes viskas turi vykti darniai, bendradarbiaujant“ (AV3). Atvejo vadybininkas, koordinuodamas kitų specialistų, dalyvaujančių pagalbos vaikui ir šeimai procese, veiklą, anot tyrimo dalyvių, „būdamas virš proceso jis mato geriau kaip veikia sudedamosios dalys ir gali tiesiog pakoordinuoti kaip, kas, kada, į kokią veiklą įsitraukia, ką reikia atitraukti, ką reikia suintensyvinti, ką reikia sulėtinti“ (AV2), „koordinuodamas visą pagalbos procesą geba pažvelgti į viską iš šalies ir stebėti tarsi iš šono, pajauti, kokias paslaugas intensyvinti, kurias galbūt teikti ne taip intensyviai ar kokius specialistus dar įtraukti, kad būtų užtikrintos vaiko teisės“ (AV3). Remiantis tyrimo rezultatais, atvejo vadybininko pagalbos procese galima išskirti kelis dalyvaujančiųjų veiklos koordinavimo akcentus. Vienas jų – sklandaus, darnaus bendradarbiavimo proceso siekinys. Kitas siekis – būti „virš“ proceso dėl galimybės procesą stebėti iš šono, orientuojantis į kokybiškesnį vaikui, šeimai pagalbos procesą užtikrinant vaiko teises.

Tyrimas atskleidė, kad socialinio darbuotojo veiklos koordinavimas užtikrinant paslaugų suteikimą klientui yra sritis, už kurią atsakingas atvejo vadybininkas, nes viena iš jo atsakomybių yra „socialinio darbuotojo darbo koordinavimas“ (AV3). Socialinio darbuotojo veiklos koordinavimas, siekiant užtikrinti suteikiamas paslaugas klientui, būtinas dėl jų veiklos kryptingumo, atsakomybių ribų, įsiterpimo tikslingumo, kadangi tampa aišku „patiems darbuotojams, ką kas daro, už ką kas atsakingas ir kada kas įsiterpia į patį visą procesą, kad pagalba būtų suteikta kokia, kokios reikia ir laiku“ (AV2). Vadinasi, socialinio darbuotojo veiklos koordinavimas yra viena iš pagrindinių atvejo vadybininko funkcijų, kuri yra būtina dėl kryptingo socialinio darbuotojo darbo, aiškiai apibrėžiant jo atsakomybių ribas ir siekiant tikslingo jo įsiterpimo kliento pagalbos procese. Svarbus aspektas yra atvejo vadybininko veikimas komandoje su socialiniu darbuotoju kaip bendradarbiavimo išraiška, būtina vaiko teisių užtikrinimo procese. Atvejo vadybininko veikimas komandoje su socialiniu darbuotoju yra svarbus akcentas jiems bendradarbiaujant. Tai liudija tyrimo dalyvių teiginiai: „socialinis darbuotojas atvejo vadybininkui yra komandos dalis“ (AV1); „mes esame komanda, tik sklandžiai bendradarbiaudami mes galime užtikrinti vaiko teises, siekiant jo geriausių interesų“ (AV2). Akcentuojama, kad būtent atvejo vadybininkas atsakingas už „veikimą komandoje su socialiniu darbuotoju“

(AV3). Atvejo vadybininko bendradarbiavimas būtinas „*pirmiausia su savo kolegomis, su savo socialiniu darbuotoju, nes nuo to priklauso paslaugų kokybė... kiek bus užtikrintos vaiko teisės pilna apimtimi*“ (AV4). Vadinasi, galima išskirti kelis esminius atvejo vadybininko ir socialinio darbuotojo veikimo komandoje akcentus. Vienas iš jų – dviejų specialistų kaip komandos suvokimas, kurioje didžiausia atsakomybė tenka atvejo vadybininkui. Kitas akcentas siejamas su komandiniu veikimu ir paslaugų, teikiamų šeimai, vaikui, kokybe.

Trečioji atvejo vadybininko veiklos kryptis yra jo socialinių paslaugų šeimai organizavimas ir koordinavimas. Tyrimo duomenys rodo, kad viena iš paslaugų, kurią koordinuoja atvejo vadybininkas, teikdamas paslaugas šeimai ir vaikui, yra socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir (ar) atkūrimo paslaugų teikimo šeimoms, kuriose auga vaikas, koordinavimas. Tai rodo tyrimo dalyvių teiginiai: „*jo atsakomybė suvaldyti visą pagalbos teikimą*“ (AV3), nes jis atsakingas už „*teikiamas paslaugas*“ (AV4), „*už tinkamai parenkamas socialines paslaugas, kurias teikia klientui*“ (AV4). Teikiant socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir (ar) atkūrimo paslaugas akcentas – tinkamai parenkamos paslaugos, orientuotos į individualius kliento poreikius. Pasak tyrimo dalyvių, „*svarbu, kad šeimai būtų teikiama jos poreikius atitinkanti socialinė pagalba*“ (AV5), ir siekis, kad „*vaiko teisės būtų užtikrintos*“ (AV2). Tai rodo, kad atvejo vadybininko atliekama funkcija koordinuoti teikiamas socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir (ar) atkūrimo paslaugas šeimai ir vaikui siejasi su paslaugų teikimu, orientuojantis į individualius kliento poreikius.

Tyrimas rodo, kad prevencinių paslaugų šeimai organizavimą tyrimo dalyviai suvokė kaip koordinavimo procesą. Tyrimo dalyviai teigė, kad siekiama „*pagal poreikį koordinuoti prevencinę pagalbą, pasitelkiant šeimos socialinę aplinką, bendruomenę, socialinius darbuotojus ir kitus pagalbos teikėjus*“ (AV5). Esminis akcentas – individualūs kliento poreikiai, nes „*atvejo vadybininkas atsakingas už prevencinių paslaugų organizavimą šeimai, atsižvelgiant į šeimos individualius poreikius*“ (AV6). Tokie tyrimo rezultatai rodo, kad prevencinės paslaugos šeimai ir vaikui tapatinamos su viena iš atvejo vadybininko veiklų – koordinavimo procesu, kuriame akcentu tampa visuomenės, socialinių darbuotojų ir šeimos artimosios aplinkos įtraukimas. Orientavimasis į individualius kliento poreikius išlieka labai svarbus.

Tyrimu atskleista, kad atvejo vadybininkas, siekdamas užtikrinti vaiko teises, bendradarbiauja su ugdymo, sveikatos įstaigomis, policijos komisariatu, ir tyrimo dalyviai pažymi, kad būtent šios tarnybos „*gali tiesiogiai paveikti šeimą arba vaiką*“ (AV1). Atvejo vadybininko bendradarbiavimas su kitomis tarnybomis išlieka svarbi funkcija – „*bendradarbiauja su daug įstaigų*“ (AV6). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad atvejo vadybininko institucijų telkimą pagalbos šeimai procese tyrimo dalyviai siejo su „*visų pagalbos pačiame procese dalyvaujančių institucijų ir atsakingų asmenų sutelkimą pagalbos teikime, tai yra ta prasme, kad būtų sukoordinuota visų specialistų veikla į vieną vietą ir vardan vieno tikslo – vaiko teisių užtikrinimo*“ (AV2). Telkimo procesas suvokiamas kaip atvejo vadybininko „*kontaktavimas su įvairiais specialistais*“ (AV3), kai vyksta „*telkimas bendram darbui su šeima kitų pagalbos teikėjų, tokių, kokių labiausiai reikia tuo metu*“ (AV5). Ga-

lima teigti, kad institucijų telkimas pagalbos šeimai procese yra viena iš atvejo vadybininko kaip koordinatoriaus atliekamų veiklų, jam kontaktuojant su specialistais ir telkiant juos bendram pagalbos vaikui ir šeimai teikimui, užtikrinant vaiko teises.

3. Atvejo vadybininkui kylantys iššūkiai užtikrinant vaiko teises

Atvejo vadybininkui bendradarbiaujant su socialiniu darbuotoju ir kitais specialistais ir institucijomis, užtikrinant vaiko teises, kyla ir iššūkių. Analizuojant tyrimo dalyvių pasisakymus apie atvejo vadybininkui kylančius iššūkius, buvo išskirtos trys kategorijos ir keturiolika subkategorijų (2 lentelė).

2 lentelė. Atvejo vadybininkui kylantys iššūkiai siekiant užtikrinti vaiko teises

Table 2. Challenges faced by the case manager in ensuring children's rights

Kategorija	Subkategorija
Sunkumai, susiję su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis	Nemotyvuoti klientai
	Esamos problemos nepripažinimas
	Siūlomos pagalbos nepriėmimas
Sunkumai, susiję su atvejo vadybos proceso koordinavimu / organizavimu	Pagalbos procese dalyvaujančių specialistų dalijimosi informacija stoka
	Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka
	Prevenicinių socialinių paslaugų trūkumas
	Ribotos galimybės klientams pasiekti paslaugas
	Susitarimų tarp specialistų stoka teikiant paslaugas klientams
	Neadekvatūs kitų institucijų, dalyvaujančių pagalbos šeimai procese, lūkesčiai atvejo vadybininkui
	Atsainus kitų institucijų specialistų, dalyvaujančių pagalbos šeimai procese, požiūris
Sunkumai, susiję su atvejo vadybininko psichologine savijauta	Atvejo vadybininko jaučiamas neapibrėžtumas darbe
	Palaikymo atvejo vadybininkui iš komandos narių stoka
	Atvejo vadybininko jaučiama įtampa dėl didelės atsakomybės
	Atvejo vadybininko jaučiama įtampa dėl atmosferos darbe

Atvejo vadybininkui kylantys iššūkiai susiję su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis. Analizuojant tyrimo dalyvių teiginius apie jiems kylančius iššūkius, pirmiausia jie nurodė nemotyvuotus klientus. Pasak tyrimo dalyvių, „*dažniausiai kylantys sunkumai atvejo vadybininkui dažniausiai būna nemotyvuota šeima*“ (AV1), nes tik jie gali padėti vaikui tenkinti jo poreikius ir jie gali „*užtikrinti vaiko teises*“ (AV1). Kliento motyvacijos stoka siejama su minimaliu jos veikimu, kai „*šeima, žinodama sistemos patį veikimo principą, daro labai minimaliai ir tik tam, kad tie vaikai būtų sugrąžinti. Sakykim, prieš posėdžius pasiekia kažkokią labai minimalaus rezultato*“ (AV2). Tyrimo dalyviai paminėjo, kad „*neretai klientai nemotyvuoti spręsti su jų vaikais ugdomo įstaigose kylančias problemas, o gavę iš specialistų rekomendacijas ir gaires dėl tolimesnių veiksmų, jų nevykdo ir galiausiai problemos tik gilėja, nesisprendžia, viskas baigiasi vaiko visišku mokyklos ne-*

lankymu“ (AV3). Tai rodo, kad atvejo vadybininkui nemotyvuoti klientai yra sunkumas, su kuriuo jis susiduria dažniausiai, nes būtent tai turi įtakos vaiko teisių užtikrinimui šeimoje. Motyvacijos stoka siejama su minimaliu kliento veikimu ir įdedamomis pastangomis, tačiau pabrėžiama, kad neretai klientai nemotyvuoti spręsti jų vaikams ugdymosi įstaigoje kylančių sunkumų.

Tyrimo dalyviai pabrėžė, kad su klientų esamos problemos nepripažinimu susiduria „visi šitoje srityje veikiantys specialistai“ (AV2). Tyrimas rodo, kad viena labai rimtų problemų, su kuria susiduria atvejo vadybininkai, – nepripažįstama išskolinimų problema. Tyrimo dalyvių teigimu, „dažnas klientas turi išskolinimų, kuriuos slepia, neigia šią problemą, o galiausiai problemai paaiškėjus, nesutinka su siūlomos problemos sprendimais ir tampa priešiški“ (AV3). Vadinasi, atvejo vadybininkas, kaip ir daugelis veikiančių pagalbos vaikui ir šeimai procese specialistų, susiduria su klientų esamos problemos nepripažinimu. Dažniausiai tai pastebima sprendžiant kliento išskolinimo problemas, kurios lemia jo jaučiamą priešišlumą.

Kita vertus, remiantis tyrimo rezultatais, klientų siūlomos pagalbos nepriėmimas sietinas su procesu, kurio metu klientas „nesutinka priimti pagalbos“ (AV2). Siūlomos pagalbos nepriėmimas neretai atsiskleidžia, kai klientai „siūlomos pagalbos neretai nepriima, vengia vykti į specialistų konsultacijas, nes teigia galintys su tuo kovoti patys“ (AV3). Galima teigti, kad kliento siūlomos pagalbos nepriėmimas ir įsitikinimas, kad jis gali kylančias problemas išsispręsti pats, lemia kliento nevykimą į paskirtas specialistų konsultacijas.

Kita atvejo vadybininkui kylančių iššūkių grupė susijusi su atvejo vadybos proceso organizavimu ir koordinavimu. Tyrimas atskleidė pagalbos procese dalyvaujančių specialistų dalijimosi informacija stoką. Tyrimas rodo, kad pasitaiko atvejų, kai atvejo vadybos procese, anot tyrimo dalyvių, „nesidalijama informacija, neteikiama irgi kažkokia tam tikra informacija, kuri susijusi su vaiku, jo teisių užtikrinimu...“ (AV1). Tiriamieji nurodė, kad tai būdinga gydymo įstaigoms, „kadangi yra duomenų apsauga“ (AV1) ir „ugdymo įstaigos specialistai, su kuriais bene dažniausiai kyla problemos tarpusavyje bendradarbiaujant bei dalijantis informacija“ (AV1). Pagalbos procese dalyvaujančių specialistų dalijimosi informacija stoka kelia iššūkių, nes, tyrimo dalyvių teigimu, „specialistai vengia dalintis informacija apie šeimą, vaiką, kuri yra svarbi organizuojant pagalbą šeimai ir yra būtina. Arba ta informacija pateikiama labai minimali ir neatspindinti esamos situacijos šeimoje. Neretai informacija pasidalijama su atvejo vadybininku tik tuomet, kai jau įvyksta krizinė situacija šeimoje, nukenčia vaikai, pavėluotai“ (AV6). Tai rodo, kad pagalbos procese dalyvaujančių specialistų dalijimosi informacija stoka sietina su aktualios informacijos apie vaiką nesidalijimu ir jos nepateikimu, ir tai būdinga gydymo ir ugdymo įstaigoms. Keliami sunkumai lemia pagalbos vaikui ir šeimai organizavimo ir reagavimo į krizines situacijas stoką ar pavėluotą reagavimą dėl informacijos trūkumo ar jos neturėjimo.

Tyrimu nustatyta, kad trūksta ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad „dažnai specialistai glaudžiai nebendradarbiauja, įsitraukia į pagalbos

procesą paviršutiniškai arba visai neįsitraukia iš viso“ (AV3). Tyrimo dalyvių teigimu, „dažniausiai pasitaikančios problemos tai yra ugdymo įstaigos specialistai, su kuriais bene didžiausiai kyla problemos tarpusavyje bendradarbiaujanti“ (AV1). Galima teigti, kad tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka – neįsitraukimas arba paviršutiniškas įsitraukimas į pagalbos šeimai procesą – būdinga ugdymo įstaigoms.

Kita vertus, prevencinių socialinių paslaugų trūkumas suvokiamas kaip „*didelė problema <...> nes tai įtakuoja visą pagalbos procesą“ (AV3). Tyrimo dalyviai nurodė, kad „susiduriama ir su stoka specialistų, tokių kaip psichologų, priklausomybių ir Pozityvios tėvystės konsultantų, nėra rajone šeimų konsultanto, mediacijos“ (AV5). Opi problema yra ta, kad susiduriama su ribotomis pagalbos galimybėmis „nepilnamečiams paaugliams, kurie turi priklausomybes. Nes savo rajone, kiek žinau, mes nelabai ką turime pasiūlyti, išskyrus psichologą ir psichikos sveikatos centro specialistus. Kažkokių ilgalaikių reabilitacijų <...> kas galėtų pagelbėti šitiems vaikams“ (AV4). Vadinasi, paslaugų trūkumas yra ypač reikšmingas sunkumas, kuris lemia visą pagalbos šeimai procesą, kadangi susiduriama su svarbiausių specialistų stoka. Reikšmingos ribotos galimybės gauti pagalbą nepilnamečiams vaikams, turintiems priklausomybių, nes rajonuose tokios specifinės pagalbos galimybės yra labai ribotos arba jų iš viso nėra teikiama.*

Tyrimu identifikuota, kad ribotos galimybės klientams pasiekti paslaugas būdingos klientams, gyvenantiems atokiose vietovėse. Tyrimo dalyviai minėjo, kad „*paslaugų gavėjai, kurie gyvena toliau nuo miesto, kur yra tos paslaugos praktiškai tampa neprieinamos, jei dar žmogus neturi automobilio ar nevairuoja“ (AV4). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad itin dažnai gyvenamosios vietos atokumas lemia ribotas galimybes pasiekti paslaugas, gauti pagalbą ir spręsti kylančias problemas – „dažnai atokiai gyvenantys klientai negali pasiekti reikiamų paslaugų, specialistų, todėl nesulaukia pagalbos ir negali efektyviai spręsti kylančių problemų“ (AV6). Vadinasi, ribotos galimybės pasiekti paslaugas kyla klientams, gyvenantiems atokiau nuo miesto, o tai lemia jų apribojimą gauti reikalingą efektyvią pagalbą.*

Dar viena išryškėjusi problema – tai paslaugų dubliavimasis. Tyrimo rezultatai rodo, kad susiduriama su situacijomis, kad „*kai kurie specialistai dubliuoja savo veiklą. Tarkim, klientas lanko priklausomybės ligų specialisto konsultacijas, tačiau dalyvauja ir bedarbių projekte, nes yra ilgalaikis bedarbis, kuriame taip pat įtrauktos priklausomybių ligų specialisto konsultacijos. Taip klientas gauna tą pačią paslaugą du kartus, ji yra dubliuojama“ (AV5). Be to, tyrimo dalyviai pabrėžė: „paslaugų dubliavimasis“ (AV3), „specialistų veiklų dubliavimusi, kai specialistai nederina veiksmų tarpusavyje, stokoja susikalbėjimo, darbo kartu“ (AV6). Galima teigti, kad susitarimų tarp specialistų stoka – tai veiklos dubliavimas, kai specialistai, dalyvaujantys vaiko ir šeimos pagalbos procese, nederina veiksmų tarpusavyje, jiems trūksta susikalbėjimo ir bendro darbo kartu. Susitarimų tarp specialistų trūkumas lemia situacijas, kai klientas gauna tą pačią paslaugą du kartus.*

Kita vertus, neadekvatūs kitų institucijų, dalyvaujančių pagalbos šeimai procese, lūkesčiai atvejo vadybininkui ir socialiniam darbuotojui sietini su didelės atsakomybės atvejo vadybininkui priskyrimu, kurios jis negali prisiimti. Tai iliustruoja tyrimo dalyvių

teiginiai: „*prisiimti nei atvejo vadybininkas vienas nei socialinis darbuotojas negali prisiimti tos vienos atsakomybės*“ (AV2). Įvardijami institucijų specialistų lūkesčiai: „*tikimasi sėkmingo pagalbos proceso ir greitų rezultatų, kurie bus apčiuopiami, aiškiai pastebimi per kelias dienas ar savaitę, bet tai nerealu, kai problemos jau įsisenėję*“ (AV3), neretai specialistas „*tarsi turi padaryti neįmanomus dalykus įmanomais, tampa atsakingas už tą teigiamą rezultatą su klientu, jo problemas, nors į tai juk įeina daugiau veiksmų ir ne viskas priklauso nuo atvejo vadybininko*“ (AV5). Kitų institucijų „*lūkesčiai atvejo vadybininkui išlieka labai dideli. Kaip iš naujos atvejo vadybininko pareigybės neretai tikimasi stebuklo*“ (AV3), o tai lemia „*tokią praktiką, kad jeigu kažkas nepasisekė, jeigu nepasiekėme kažkio rezultato, tada prasideda kaltų ieškojimas, kas ką blogai padarė, kas ką blogai pasakė*“ (AV4). Taigi, neadekvatus kitų institucijų, dalyvaujančių pagalbos šeimai procese, lūkesčiai atvejo vadybininkui siejami su didelės atsakomybės jam priskyrimu, kurios jis vienas prisiimti negali, tikintis iš jo sėkmingo pagalbos proceso ar greitų, pastebimų rezultatų, neįmanomų dalykų. Tikėjimasis iš šio specialisto stebuklo didina jo atsakomybės našą ir lemia nepagrįstus jam reiškiamus kaltinimus.

Tyrimas išryškino ir atsainų kitų institucijų specialistų, dalyvaujančių pagalbos šeimai procese, požiūrį, sietiną su situacijomis, kai pagalbą teikiančios institucijos ir jų darbuotojai „*pameta*“ vaiką kaip prioritetą. Tyrimo dalyvio teigimu, „*užmirštama, jog vaikas yra prioritetas, siekiamybe turi būti jo teisės ir poreikių užtikrinimas, suaugusiųjų motyvavimas ir įgalinimas pasirūpinti savo vaikais*“ (AV3). Atsainus kitų institucijų specialistų požiūris siejamas su neįsitraukimu į pagalbos vaikui ir šeimai procesą, paliekant visą atsakomybę atvejo vadybininkui, ir jis, pasak tyrimo dalyvių, lieka „*atsakingas už viską, rezultatai turi būti pasiekiami greitai ir su minimaliu kitų specialistų įsitraukimu. Su šia pozicija susiduriama labai dažnai*“ (AV3). Ugdymo įstaigose toks atsainus specialistų požiūris itin paplitęs, tai siejama su netikslios informacijos apie šeimą pateikimu: „*dirbant su šeima atvejo vadybininkas ir socialinis darbuotojas gavo informaciją, kad mokynys nelanko mokyklos, kad pažangumas yra tikrai negeras, kad turi tiek elgesio problemų, tiek ugdymosi. Ta pati mokykla, informacijos užklausus raštu, iš mokyklos administracijos gauna informaciją, kad yra viskas kaip ir gerai, kad jokių labai nusiskundimų nėra, tai rodo, mano manymu, tokį atsainų tą visą požiūrį į situaciją, nesidomėjimas*“ (AV1). Tyrimo duomenys rodo, kad atsainus kitų institucijų specialistų, dalyvaujančių pagalbos vaikui ir šeimai procese, požiūris yra siejamas su prioriteto vaiko teisėms ir jų užtikrinimo stoka, jų neįsitraukimu į pagalbos procesą, ir atvejo vadybininkui paliekamos visos atsakomybės. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad toks požiūris ypač paplitęs ugdymo įstaigose ir siejamas su netikslios, paviršutiniškos, minimalios informacijos apie vaiką pateikimu.

Trečia atvejo vadybininkui kylančių iššūkių grupė susijusi su jo psichologine savijauta. Tyrimas rodo, kad atvejo vadybininkai jaučia neapibrėžtumą darbe. Tyrimo dalyviai paminėjo: „*aš esu atsakingas už visą pagalbos proceso koordinavimą... vienas iš sunkumų yra didelis neapibrėžtumas, tu kaip ir už viską esi atsakingas, ypač jei kas įvyksta ne taip, tai tu, pasirodo, buvai irgi už tai atsakingas, nors jokiuose dokumentuose tai neminama*“ (AV3), „*praktiškai likęs vienas tų rezultatų siekiamų, norimų nepasieki*“

(AV4). Atvejo vadybininkui tenkanti didelė atsakomybė lemia jo psichologinę savijautą ir jaučiamą neapibrėžtumą, kurį sustiprina ir jausmas, kad jis yra vienas atsakingas už rezultatus pagalbos šeimai ir vaikui procese.

Tyrimu identifiukuota dar viena atvejo vadybininkams kylanti problema – tai palaikymo iš komandos narių stoka. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad atvejo vadybininkui norisi pasitarti su komandos nariais dėl kylančių sunkesnių atvejų, tačiau „*nėra palaikymo, jeigu darbe nėra komandos, su kuria gali pasitarti, su kuria gali aptarti sunkesnes problemas, kurių iš tiesų mes turim*“ (AV4). Vadinas, komandos narių palaikymas yra ypač svarbus ir reikšmingas bei tapatinamas su galimybe atvejo vadybininkui pasitarti dėl sunkesnių atvejų.

Tyrimo rezultatai rodo, kad atvejo vadybininko sunkumai sietini ir su jo psichologine savijauta, kurią lemia jo jaučiama įtampa dėl didelės atsakomybės. Tyrimo dalyvių teigimu, „*atvejo vadybininkui tenka labai didelė atsakomybė, jis yra atsakingas už visą pagalbos proceso koordinavimą, todėl vienas iš sunkumų yra jo jaučiama įtampa*“ (AV3), nes jis „*tarsi turi padaryti neįmanomus dalykus įmanomais, tampa atsakingas už tą teigiamą rezultatą su klientu, jo problemas, nors į tai juk įeina daugiau veiksmų ir ne viskas priklauso nuo atvejo vadybininko*“ (AV5). Galima teigti, kad atvejo vadybininkui tenkančios didelės atsakomybės našta ir išskelti dideli lūkesčiai sukelia jam įtampą. Be to, tyrimas rodo, kad atvejo vadybininko jaučiamą įtampą dar labiau padidina įtempti, konfliktiški santykiai su įstaigos vadovu. Tai rodo tyrimo dalyvių teiginiai: „*atvejo vadybininkas jaučia įtampą dėl santykių su vadovu ir visos atmosferos darbe. Ne visuomet tie santykiai būna geri ir profesionalūs. Jei santykis su vadovu įtemptas, konfliktiškas dėl išsakyto nepasitikėjimo, netikėjimo darbuotoju, tai kelia nemažą įtampą*“ (AV6). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad atvejo vadybininkų jaučiama įtampa darbe, jų pačių teigimu, „*įtakoja paslaugų kokybę dėl to, kad, jeigu nebus teigiamos atmosferos darbe, teigiamų didelių rezultatų mes nepasiekime, nes tiesiog dirbsime formaliai*“ (AV4). Vadinas, atvejo vadybininko jaučiamą įtampą dėl atmosferos darbe sukelia prastas įstaigos vadovo ir atvejo vadybininko santykis, kuris turi įtakos teikiamų paslaugų šeimai ir vaikui kokybei, taip pat pasiekiamiems rezultatams, kurių pasekmė galimai gali būti neužtikrintos vaiko teisės.

4. Diskusija

Tyrimu atskleista, kad atvejo vadybininko atsakomybė yra **individualus jo darbas su gautu atveju**, kai vadybininkas susipažįsta su atveju ir, remdamasis dokumentais, identifiukuoja kliento problemas. Tyrimas rodo, kad atvejo vadybininko atliekama funkcija susipažinti su gautu atveju ir jį analizuoti šiame atvejo vadybos etape tampa ir didelė atsakomybė, nes akcentuotinas vaiko teisių užtikrinimas. Panašias tendencijas atvejo vadybos įvertinimo etape konstatuoja R. Bajoraitė ir G. Norvaišaitė (2018) – tai, visų pirma, asocijuojasi su procesu, kurio metu renkami duomenys apie klientą ir analizuojama kliento esama situacija. Kita vertus, viena esminių atvejo vadybininko funkcijų atvejo vadybos įvertinimo etape yra problemų identifikavimas analizuojant vaiko, šeimos situaciją,

remiantis pirmine gauta informacija, stengiantis įvertinti kliento poreikius. R. Bajoraitė ir G. Norvaišaitė (2018) pabrėžia, kad atvejo vadybininkas įvertinimo etape identifikuoja kliento nepatenkintus poreikius, daro išvadas. Šią, kaip vieną svarbiausių atvejo vadybininko funkcijų, įvardija ir L. Garšvė ir N. Povilaitienė (2019).

Tyrimas parodė, kad atvejo vadybininkas atsakingas **už bendradarbiavimą su socialiniu darbuotoju ir kitais pagalbos šeimai ir vaikui procese dalyvaujančiais specialistais užtikrinant vaiko teises**. Atvejo vadybininko kontakto užmezgimas su klientu yra svarbi jo atliekama funkcija, turinti įtakos paslaugų šeimai teikimui. J. Abramavičienė ir J. Vyšniauskytė-Rimkienė (2020) taip pat akcentuoja santykio su klientu svarbą paslaugų teikimo perspektyvoje. O atliekamas pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimas reikalauja iš atvejo vadybininko kompleksinio vaiko, jo šeimos įvertinimo, nes būtent nuo to priklauso tolimesni atvejo vadybininko veiksmai ir pagalba šeimai. Galima teigti, kad atvejo vadybininkui kartu su socialiniu darbuotoju atlikus pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimą, kita atvejo vadybininko atliekama funkcija yra atvejo vadybos posėdžių organizavimas, kuris neretai priklauso nuo situacijos kliento šeimoje. Svarbu atkreipti dėmesį į atvejo vadybininko ir socialinio darbuotojo atliekamo pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimo, pagalbos plano sudarymo ir įgyvendinimo funkcijų tiesioginį ryšį, neatsiejamumą. Atvejo vadybininko ir socialinio darbuotojo veiksmus reglamentuoja Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2018) III ir IV skyriai, kuriuose nurodoma, kad pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimą atvejo vadybininkas atlieka kartu su socialiniu darbuotoju. Šiame kontekste itin svarbi atvejo vadybininko atliekama šeimos stebėseną, kuri padeda įvertinti šeimos pokyčius vaiko teisių užtikrinimą. Šeimos stebėjimo etapą kaip įtemptą ir daugiadimensį procesą nurodo ir L. Garšvė su N. Povilaitiene (2019). Esminis – šeimos sėkmingos integracijos į visuomenę siekis, kurį lemia jo artimos aplinkos įtraukimas į pagalbos procesą, vaiko teisių užtikrinimą. Šių svarbių akcentų kontekste atvejo vadybininkui itin reikšmingas – pagalbos procese dalyvaujančių specialistų ir socialinio darbuotojo veiklos koordinavimas. Koordinuojant specialistų veiklą siekiama sklandaus bendradarbiavimo ir galimybės būti „virš“ proceso, stebint iš šono, orientuojantis į kokybiškesnį vaikui, šeimai pagalbos procesą. Socialinio darbuotojo veiklos koordinavimu siekiama apsibrėžti aiškias atsakomybės ribas, kiekvienam įsiterpiančiam į kliento pagalbos procesą kryptingai. L. Garšvė ir N. Povilaitienė (2019), tyrinėjusios atvejo vadybininko prisiimamą atsakomybę, akcentuoja, kad būtent jis koordinuoja kitų specialistų veiklą siekiant kliento problemų sprendimo. Galima išskirti, kad koordinavimo procesas neatsiejamas nuo bendradarbiavimo ir veikimo komandoje. Atvejo vadybininko ir socialinio darbuotojo veikimo komandoje itin svarbus aspektas – jų abiejų kaip vienos komandos suvokimas siekiant bendro tikslo. Į šį aspektą atkreipė dėmesį ir J. Kim, T. M. Imburgia, E. Armstrong-Richardson, J. W. Jagers ir J. A. Hall (2018), tyrinėję komandinio darbo svarbą siekiant bendrų tikslų.

Tyrimas taip pat išryškino, kad dar viena atvejo vadybininko atsakomybė – **socialinių paslaugų šeimai organizavimas siekiant užtikrinti vaiko teises**. Tai viena iš atvejo

vadybininko atliekamų funkcijų tampa socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir (ar) atkūrimo paslaugų teikimo šeimoms, kuriose auga vaikas, koordinavimas orientuojantis į individualius šeimos ir vaiko poreikius. Teikiant šias paslaugas itin svarbus prevencinių paslaugų organizavimas, kuris tapatinamas su koordinavimo procesu, o jame itin reikšmingas visuomenės, socialinių darbuotojų ir šeimos artimosios aplinkos įtraukimas. Šių socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir (ar) atkūrimo paslaugų teikimas, prevencinių paslaugų organizavimas reglamentuojamas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“ (2006, p. 2), kuriame išsakomas siekis minėtomis paslaugomis stiprinti asmens gebėjimus ir stiprinti jo savarankiškumą, didinti įtrauktį. Svarbus aspektas socialinių paslaugų organizavimo procese yra atvejo vadybininko bendradarbiavimas su ugdymo, sveikatos įstaigomis, policijos komisariatu. Bendradarbiavimo svarbą akcentavo L. Garšvė ir N. Povilaitienė (2019). Galima išskirti atvejo vadybininko kaip koordinatoriaus svarbą, nes būtent jis ir yra atsakingas už institucijų telkimą pagalbos šeimai procese. D. A. Pickerell ir R. A. Neault (2016) taip pat mini komandos telkimo svarbą akcentuodamas, kaip svarbu visiems dalyvaujantiems vaiko, šeimos atvejo vadybos procese drauge siekti numatyto tikslo.

Tyrimu atskleista, kad atvejo vadybininko patiriami sunkumai bendradarbiavimo su socialiniu darbuotoju kontekste **susiję su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis**, kai nemotyvuoti klientai apsunkina vaiko teisių užtikrinimą šeimoje ir išskiriama, kad neretai vengiama spręsti ugdymosi įstaigoje vaikams kylančius sunkumus. Kita vertus, kliento esamos problemos nepripažinimas labiausiai atsiskleidžia sprendžiant kliento įsiskolinimo problemas, kurios sukelia jo pasipriešinimą. O siūlomos pagalbos nepriėmimas siejasi su kliento nenuvykimu į paskirtas specialistų konsultacijas. A. Kiaunytė ir V. Lygnugarienė (2019, p. 83) gilinasi į bendradarbiavimo su klientu perspektyvą ir atkreipia dėmesį į pagalbos klientui veiksmingumą, kuris priklauso nuo pagalbos priėmimo, kliento motyvacijos.

Tyrimas parodė, kad **atvejo vadybos proceso organizavimas ir koordinavimas** sietinas su dar vienu sunkumu – pagalbos procese dalyvaujančių specialistų dalijimosi informacija stoka. Tai yra esminis sunkumas atvejo vadybininkui, kadangi nesidalijama aktualia informacija, susijusia su vaiku, arba ji iš viso nepateikiama. Tyrimu identifiukuota, kad tai būdinga švietimo, sveikatos priežiūros įstaigoms. Informacijos dalijimosi stoka turi įtakos tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumui. Į šiuos sunkumus atkreipė dėmesį Ž. Kuprėnaitė, J. Lubienė ir D. Dikovičiūtė (2020), tyrinėjusios tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir pagalbos vaikui galimybes. Be to, tyrimo rezultatai rodo, kad neretai sunkumų kelia ir prevencinių paslaugų trūkumas, nes, stokojant svarbiausių specialistų, sudėtinga organizuoti pagalbos šeimai procesą. Svarbiausia šiuo atveju – ir ribotos galimybės klientams pasiekti paslaugas, o tai dažniausiai lemia gyvenamosios vietos atokumas. I. Dirgėlienė ir R. Alėjūnė (2020, p. 63) pabrėžė, kad atvejo vadybininkui kylantys veiklos trukdžiai lemia paslaugų šeimoms organizavimą. Kaip svarbiausius išskyrė sunkumus, susijusius su paslaugų trūkumu. Atvejo vadybos proceso organizavimui įtakos turi ir specialistų susitarimų stoka, o tai dažniausiai lemia jų veiklos dubliavimąsi, nes

nederinami veiksmai, stokojama susikalbėjimo, darbo kartu. Susitarimų tarp specialistų trūkumą Ž. Kuprėnaitė, J. Lubienė ir D. Dikovičiūtė (2020) sieja su tarpinstitucinio bendradarbiavimo nebuvimu. Kita vertus, neadekvatūs kitų institucijų, dalyvaujančių pagalbos šeimai procese, lūkesčiai atvejo vadybininkui sietini su sėkmingo pagalbos proceso ar greitų, pastebimų rezultatų, neįmanomų dalykų siekiu. Šį aspektą tyrinėję T. Meysen ir L. Kelly (2018) atskleidė, kad tai sunkumas, keliantis nemažai iššūkių specialistams, veikiantiems vaiko gerovės srityje, ir su jais susiduriama itin dažnai. O atsainus kitų institucijų specialistų, dalyvaujančių pagalbos šeimai procese, požiūris siejamas su prioritetu vaiko teisėms ir jų užtikrinimo stoka, jų neįsitraukimu į pagalbos procesą. I. Dirgėlienė ir R. Alėjūnė (2020) taip pat nurodo atsakomybės našta, kurią jaučia atvejo vadybininkas dėl prievolės nepriekaištingai atlikti savo darbą.

Tyrimas rodo, kad **sunkumai, susiję su atvejo vadybininko psichologine savijauta**, sietini su jo paties patiriamu veiklos neapibrėžtumu darbe, kurį sustiprina jaučiamas vienišumo jausmas ir suvokimas, kad „esi tarsi vienas pagalbos šeimai ir vaikui procese“. Kita vertus, šią atvejo vadybininko jaučiamą savijautą sustiprina ir palaikymo jam iš komandos narių stoka, galimybės pasitarti nebuvimas dėl sunkesnių atvejų. T. Meysen ir L. Kelly (2018) taip pat atskleidė atvejo vadybininkų jaučiamą įtampą. Šiame kontekste svarbu akcentuoti, kad atvejo vadybininko jaučiama įtampa gali kilti ir dėl atmosferos darbe, kurią labiausiai lemia jo santykis su įstaigos vadovu. Į gerų santykių su vadovu svarbą atkreipė dėmesį ir I. Dirgėlienė ir R. Alėjūnė (2020), kurios teigė, kad būtent santykiai su vadovu turi tiesioginį įtakos atvejo vadybininko perdegimo sindromui.

Įšvados

Tyrimu atskleista, kad pagrindinė atvejo vadybininko atsakomybė yra: individualus darbas su atveju, bendradarbiavimas su socialiniu darbuotoju ir kitais specialistais, socialinių paslaugų šeimai organizavimas. Individualiame darbe su atveju, kuris yra pirmoji atvejo vadybininko atsakomybė, veikdamas vienas atvejo vadybininkas susipažįsta su gautu atveju ir jį analizuoja, identifikuoja problemas remiantis dokumentais. Antroji atvejo vadybininko atsakomybė – bendradarbiavimas su socialiniu darbuotoju ir kitais specialistais. Ši atsakomybė suvokiama, visų pirma, kaip kontakto su klientu užmezgimas, o tolimesnius atvejo vadybininko veiksmus reglamentuoja teisės aktai: atliekamas pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimas, sudaromas ir įgyvendinamas pagalbos planas, organizuojami atvejo vadybos posėdžiai. Svarbiausias akcentas įgyvendinant šią atsakomybę yra atvejo vadybininko šeimos stebėseną, trunkanti viso pagalbos šeimai proceso metu, ir siekis įtraukti į pagalbos procesą artimąją kliento aplinką. Neatsiejama yra atliekama atvejo vadybininko koordinatoriaus funkcija, nes jis tampa atsakingu už pagalbos procese veikiančių specialistų ir institucijų, taip pat socialinio darbuotojo veiklos koordinavimą, be to, ir už veikimą komandoje su socialiniu darbuotoju. Trečioji atvejo vadybininko atsakomybė, išryškėjusi tyrime, įvardijama kaip socialinių paslaugų šeimai organizavimas. Šiuo atveju esminis akcentas – atvejo vadybininko socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir (ar) atkūrimo paslau-

gos šeimoms koordinavimas ir prevencinių paslaugų šeimai organizavimas. Įgyvendinant šią atsakomybę svarbi atvejo vadybininko bendradarbiavimo funkcija, kadangi jis tampa atsakingu už bendradarbiavimą su ugdymo, medicinos ir kitomis įstaigomis, už jų sutelktą pagalbą vaikui ir šeimai proceše.

Tyrimas parodė, kad atvejo vadybininkas, teikdamas paslaugas šeimai, susiduria su trimis esminiais sunkumais, susijusiais su: 1) socialinę riziką patiriančiomis šeimomis; 2) atvejo vadybos proceso organizavimu ir koordinavimu; 3) jo pačio psichologine savijauta. Sunkumus, susijusius su socialinę riziką patiriančiomis šeimomis, atvejo vadybininkui dažniausiai sukelia nemotyvuoti klientai, kai jie nepripažįsta jiems kylančių problemų ir nepriima jiems siūlomos pagalbos. Kita vertus, sunkumus, susijusius su atvejo vadybos proceso organizavimu ir koordinavimu, neretai lemia pagalbos procese dalyvaujančių specialistų dalijimosi informacija trūkumas ir susitarimų dėl teikiamų paslaugų stoka, tarpinstitucinio bendradarbiavimo nebuvimas. Sunkumus, kylančius organizuojant ir koordinuojant atvejo vadybos procesą, sukelia ir prevencinių paslaugų trūkumas, taip pat ribotos klientų galimybės pasiekti esamas paslaugas dėl jų atokios gyvenamosios vietos. Situaciją apsunkina neadekvatus kitų institucijų, dalyvaujančių pagalbos šeimai procese, lūkesčiai atvejo vadybininkui ir atsainus jų požiūris. Atvejo vadybininkui kylančius sunkumus, susijusius su jo pačio psichologine savijauta, lemia neapibrėžtumas, įtampa darbe ir jam tenkanti didelė atsakomybė, o palaikymo iš komandos narių stoka prastą savijautą tik sustiprina.

Literatūra

- Abramavičienė, J., ir Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2020). Sėkmingi profesiniai santykiai su šeima socialinių paslaugų teikimo procese: socialinio darbuotojo perspektyva. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai [Social work. Experience and methods]*, 26(2), 71–89. <https://doi.org/10.7220/2029-5820.26.2.4>
- Bajoraitė R., ir Norvaišaitė G. (2018). Socialinis darbas su šeima: atvejo vadybininkas Lietuvoje. Iš *Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos. Tarpautinė studentų konferencija* (pp. 84–88). Kaunas: Kolpingo kolegija.
- Costin, A., & Bran, R. L. (2017). To be a case manager in child care services. *Agora Psycho-Pragmatica*, 11(1), 165–172.
- Dirgėlienė, I., ir Alėjūnė, R. (2020). Supervizijos perspektyva atvejo vadyboje. *Tiltai: socialiniai mokslai*, 84(1), 51–74. <https://doi.org/10.15181/tbb.v84i1.2136>
- Gaižauskaitė, I., ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Garšvė, L., & Povilaitienė, N. (2020). The analysis of the case manager functions in the lithuanian context of family assistance. *Вестник Нижегородского университета им. НИ Лобачевского. Серия: Социальные науки*, 2 (58), 72–81.
- Holosko, M. J. (2018). Current trends shaping social work case management. In M. J. Holosko, *Social Work Case Management: Case Studies From the Frontlines* (pp. 3–30). Sage. <https://doi.org/10.4135/9781483396910>
- Kiaunytė, A., ir Lygnugarienė, V. (2019). Vaiko globos sisteminė pertvarka kaip iššūkis socialinių darbuotojų profesionalumui: kas parodo supervizijos ir intervizijos poreikį? *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 23(1), 69–94. <https://doi.org/10.7220/2029-5820.23.1.3>
- Kim, J., Imburgia, T. M., Armstrong-Richardson, E., Jagers, J. W., & Hall, J. A. (2019). Effects of case characteristics on teamwork in family meetings. *Child & Family Social Work*, 24(4), 477–485. <https://doi.org/10.1007/s10561-019-0961-0>

- org/10.1111/cfs.12627
- Kuprėnaitė, Ž., Lubienė, J., ir Dikovičiūtė, D. (2020). Pagalbos vaikui ypatumai po jo atskyrimo nuo biologinės šeimos. *Sveikatos mokslai*, 30(3), 21–24. <https://doi.org/10.35988/sm-hs.2020.063>
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos aidas*, 1992-11-10, Nr. 220-0.
- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl socialinių paslaugų katalogo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2006-04-20, Nr. 43-1570.
- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“. TAR, 2018-03-30, Nr. 4881.
- McLaughlin-Davis, M. (2018). The integrated case management program: Essential for today's case manager. *Professional Case Management*, 23(3), 147–149. <http://dx.doi.org/10.1097/NCM.0000000000000288>
- Meysen, T., & Kelly, L. (2018). Child protection systems between professional cooperation and trustful relationships: A comparison of professional practical and ethical dilemmas in England/Wales, Germany, Portugal, and Slovenia. *Child & Family Social Work*, 23(2), 222–229. <https://doi.org/10.1111/cfs.12403>
- Pickerell, D. A., & Neault, R. A. (2016). *So you want to be a case manager? A career practitioner's toolkit*. Aldergrove, B.C.: Life Strategies, Ltd.
- Raipa, A., ir Čepuraitė, D. (2017). Atvejo vadybos modelio taikymas asmens sveikatos priežiūros įstaigose modernaus viešojo valdymo kontekste. *Viešoji politika ir administravimas*, 16(2), 165–178. <https://doi.org/10.13165/VPA-17-16-2-01>
- Vaiko teisių konvencija (1992). *Valstybės žinios*, 1995-07-21, Nr. 60-1501.

RESPONSIBILITY AND CHALLENGES OF A CASE MANAGER IN ENSURING THE CHILD'S RIGHTS: ANALYSIS OF EXPERIENCES

Prof. dr. Vida Gudžinskienė

Mykolas Romeris University

Auksė Šinkevičė

Kaišiadorys Social Services Centre

Summary

This article analyses the case manager's responsibility and challenges in ensuring the child's rights, based on case managers' experience. In Lithuania, the children's rights protection system underwent a period of strong changes. Fundamental changes implemented in child rights protection field were related to recorded cases of violence. According to Department of Statistics data, following the implementation of the law amending the Basic Law on the Protection of Children's Rights No. I-1234, which entered into force on 1 July 2018, in 2019 the number of recorded cases of violence against children increased by 674 compared to 2018 data (in 2018, 4,448 cases of violence were recorded; in 2019, 5,122). In 2020, the number of cases of violence against children decreased as 2,511 cases were recorded; and in 2021, number of cases remained similar at 2,611. Significant changes in

indicators of violence against children can be associated with the application of the case management method in our country, when case management functions were entrusted to a case manager. The application of the case management method in the child welfare field in our country has become particularly relevant and led to significant changes. The complex provision of services for the child and family, the assessment of individual family needs, and close cooperation with specialists became the goals of the case management process.

Research object: the case manager's responsibility and challenges in ensuring a child's rights. The research aim is to reveal the case manager's responsibility and challenges in ensuring a child's rights, based on case managers' experience. The main research questions are: What is the case manager's responsibility in ensuring a child's rights? What challenges does the case manager face when collaborating with other specialists? Research methods included: analysis of scientific literature and legal acts, the generalization method, qualitative research, and the semi-structured interview method used to collect research data. The research participant sample was formed by purposive sampling using the criterion sampling method, where research elements are selected according to established criteria. Research participants were selected according to the following criteria: 1) case managers who work in X institutions and provide case management services, together with social workers organise support process for social risk families; 2) research participants' experience in the case management field is at least 2 years; 3) research participants work together with social workers.

In 2022, a pilot study was conducted and involved one participant. Research was conducted in November–December 2022. In total, 6 case managers who met all required criteria participated in the research. Research data were processed using qualitative content analysis. Research data were analysed by distinguishing categories and subcategories and assigning supporting statements, and while interpreting and analysing research findings they were associated with the scientific insights of other authors.

Research ethics were ensured as, when organising qualitative research, much attention was paid to research participants' voluntary participation. All participants participated in the research voluntarily. Each research participant was free to refuse to participate in an interview or withdraw from the research at any time. Participants were informed about the research aims, compliance with ethical research principles, confidentiality, and anonymity. When organising qualitative research interviews, efforts were made to create a safe, calm environment where the subject could communicate openly and honestly. Anonymity is preserved by coding each research participant's responses. Case managers' responses are coded with the letters AV. During the research, the principle of tolerance was also observed. Each participant was respected in relation to their expressed opinion and position on certain issues, their experiences and emotional struggles were accepted, and prejudices or biases were avoided.

Empirical research showed that the case manager's main responsibility is: individual casework, cooperation with the social worker and other specialists, and the organisation of social services for the family. In individual work with the case, the case manager's first respon-

sibility, when acting alone, is to familiarize themselves with the case, analyse it, and identify problems based on documents. The case manager's second responsibility is cooperation with the social worker and other specialists. This responsibility is perceived as establishing contact with the client, and the case manager's further actions are regulated by legal acts as the evaluation of support for the child and/or the family is implemented, a support plan is drawn up and implemented, and case management meetings are organised. Essential emphasis when implementing this responsibility is placed on the case manager's monitoring of the family during the entire support process and efforts to involve the client's close environment in the process of support. The case manager's coordinating function is inevitable, because they become responsible for coordinating the activities of specialists, institutions and social workers involved in the support process, as well as for interacting with the social worker. The case manager's third responsibility is the organisation of social services for the family. Here, emphasis is on the coordination of the case manager's social skills development, support and (or) restoration services provided to families, and the organisation of preventive services. In implementing this responsibility, the case manager's cooperation function is important, because they become responsible for cooperation with educational, medical, and other institutions and their engagement in the process of helping the child and the family.

It was revealed that the case manager, while providing services to the family, faces three fundamental difficulties related to: 1) social risk families, 2) the organization and coordination of case management process, and 3) their own psychological well-being. Difficulties related to social risk families for the case manager are usually caused by unmotivated clients who do not recognise their problems and refuse the support offered. Difficulties related to the organisation and coordination of the case management process are often influenced by a lack of information sharing and agreement on the services provided between the specialists involved in the support process, where there is lack of inter-institutional cooperation. Difficulties in the organisation and coordination of the case management process are also caused by a lack of preventive services and limited opportunities for clients to access existing services due to their remote places of residence. This situation is further complicated by the inadequate expectations of the case manager and the lax attitudes of other institutions involved in the family assistance process. Attention should be paid to the case manager's difficulties related to their own psychological well-being, which is influenced by uncertainty at work, while the lack of support from other team members only strengthens this issue. It is not uncommon for case managers to feel stress caused by a stressful atmosphere at work and the heavy responsibilities that fall on them.

Keywords: case manager, collaboration, ensuring the child's rights, social worker.

Vida Gudžinskienė, socialinių mokslų (edukologija) daktarė, Mykolo Romerio universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: gyvenimo įgūdžių ugdymas (-is), ugdymo proceso modeliavimas, sveikatos saugojimas, stiprinimas ir ugdymas, įvairių besimokančių

asmenų kompetencijų raiška, socialinių kompetencijų ugdymas, socialinių darbuotojų ir pedagogų rengimas.

Vida Gudžinskienė, Doctor of Social Sciences (Education), professor at the Institute of Educational Sciences and Social Work at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: modelling of educational process, (self-) development of life skills, health protection, promotion and (self-)education, expression of different student competences, development of social competences, social worker and teacher training.

Auksė Šinkevičė, Kaišiadorių socialinių paslaugų centro Pagalbos šeimai skyriaus vedėja. Mokslinių tyrimų kryptys: atvejo vadybininko ir socialinio darbuotojo sąveika užtikrinant vaiko teises.

Auksė Šinkevičė, Head of the Family Assistance Office of the Kaišiadorys Social Services Centre. Field of research: interaction between case manager and social worker in ensuring the rights of the child.

III. PSICHOLOGIJA PSYCHOLOGY

FROM TRAUMA TO TRANSFORMATION: PREDICTORS OF POST-TRAUMATIC GROWTH IN UKRAINIANS AFFECTED BY WAR IN AN ONGOING CONFLICT SETTING

Dr. Anton Kurapov

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Faculty of Psychology
Department of Experimental and Applied
Psychology,
2A Prospekt Hlushkov, 03680, Kyiv, Ukraine
Paris Lodron University of Salzburg
Department of Psychology
Hellbrunner StraÙe 34, 5020, Salzburg, Austria
Email: anton.kurapov@plus.ac.at

Prof. dr. Jolanta Pivorienė

Mykolas Romeris University
Faculty of Human and Social Studies
Institute of Educational Sciences and Social Work
Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania
Email: jolantapiv@mruni.eu

Dr. Yuliia Krasilova

Mykolas Romeris University
Faculty of Human and Social Studies
Institute of Psychology
Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania
Email: yuliiakrasilova@mruni.eu

Dr. Alina Proskurnia

Mykolas Romeris University
Faculty of Human and Social Studies
Institute of Psychology
Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania
Email: alina_proskurnia@mruni.eu

Oleksandra Balashevych

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Faculty of Psychology
2A Prospekt Hlushkov, 03680, Kyiv, Ukraine,
Email: alexbalashevich@ukr.net

Oleksii Dubynskiy

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Faculty of Psychology
2A Prospekt Hlushkov, 03680, Kyiv, Ukraine,
Email: dubynskiyalekse@gmail.com

Prof. dr. Argyroula Kalaitzaki

Hellenic Mediterranean University
Health Sciences Faculty
Department of Social Work,
Laboratory of Interdisciplinary Approaches
to the Enhancement of Quality of Life
T.Th. 1939 71004, Heraklion, Greece
Email: akalaitzaki@hmu.gr

Submitted on 26 March 2023

Accepted on 8 June 2023

DOI: 10.13165/SD-23-21-1-04

Abstract

This research focuses on the assessment of post-traumatic growth (PTG) in an ongoing crisis situation – namely, the war in Ukraine. This research was designed as a cross-sectional correlational study and was conducted 6 months after the beginning of the Russian invasion of Ukraine. The authors focused on the following sociodemographic aspects: gender, age, marital status, number of children, place of current residence (either within or outside Ukraine), subjective evaluation of financial state, satisfaction with current living conditions, and current employment status. Personal life-experiences of traumatic events were assessed using the Life Events Checklist (LEC-5); PTG was assessed using the Post-Traumatic Growth Inventory (PTGI). The study included 706 participants (age $M = 32.1$); 155 males and 541 females. Using one- and two-way ANOVA, we answered the following research questions: To what extent do individuals living in war-torn areas exhibit indications of PTG? Can sociodemographic variables serve as reliable predictors of PTG? How do levels of PTG differ between individuals residing in Ukraine and those living abroad? What is the relationship between PTG and war-related trauma? It was found that people living in war-torn areas exhibit moderate levels of PTG. Women are more prone to PTG than men; younger and older participants show higher levels of PTG, while middle-aged participants exhibit lower levels; and financial security increases PTG. Presence in Ukraine increases personal strength, while living outside of Ukraine increases the possibilities for new PTG strategies. Trauma exposure during the war does not increase levels of PTG.

Keywords: *post-traumatic growth, war in Ukraine, Russian aggression, predictors of post-traumatic growth.*

Introduction

The problem of the well-being and mental health of societies during a period of crisis – in particular, war – is currently viewed and reported on in a vast body of literature from a variety of perspectives. Specific attention is addressed towards physical well-being (Cheung et al., 2020; Jahanshahi et al., 2020; Osiichuk & Shepotylo, 2020), mental well-being (Jahanshahi et al., 2020; Kurapov et al., 2022c; Mohd Saleem et al., 2021; Pavlenko et al., 2022; Rizkalla & Segal, 2018), financial well-being (Osiichuk & Shepotylo, 2020), and social well-being (Barchielli et al., 2022; Bragin et al., 2021; Jahanshahi et al., 2020; Kurapov et al., 2022; Kurapov et al., 2022a). As reported, physical well-being has two dimensions: physical welfare (Cheung et al., 2020) and physical health (Jahanshahi et al., 2020). In particular, it has been found that public access to physical goods, such as housing, food, etc., significantly declines during war-related crises, as has been confirmed by exploring the welfare and quality of life of those affected by the Syrian conflict (Cheung et al., 2020). The impact of military conflicts on physical health is evident but not comprehensively covered in the literature, even though researchers highlight the negative re-

relationship between these variables (Jahanshahi et al., 2020; Osiichuk & Shepotylo, 2020). Much attention is dedicated to the adverse impact of war and other related crises on overall well-being and mental health – in particular, financial health, which suffers significantly. Researchers outline the general deterioration of the financial well-being of citizens in short- and long-term perspectives (Osiichuk & Shepotylo, 2020), and the lack of proper access to regular social benefits (Hendrickx et al., 2019). Other negative consequences of war include the deterioration of general social well-being (Bragin et al., 2021; Jahanshahi et al., 2020), the reduction of social support (Cheung et al., 2020), the inability to maintain previously-established social relationships, the use of habitualized behavioral coping strategies (Kurapov et al., 2022a), and the emergence and further maintenance of discrimination against social minorities and other vulnerable social groups (Mohd Saleem et al., 2021).

However, the largest volume of research literature is devoted to the issues of mental well-being associated with war, military conflicts, or crises. The results of studies by different authors can be distilled into the idea that the mental health of society deteriorates significantly during a war and in the post-war period, being mainly expressed in the decreased level of general life satisfaction (Cheung et al., 2020), the increase in levels of addiction to psychoactive substances (Pavlenko et al., 2022), the worsening of psycho-emotional states (Kurapov et al., 2022c), increased psychological stress (Osiichuk & Shepotylo, 2020), the increase in the number of mental disorders (Barchielli et al., 2022; Mohd Saleem et al., 2021; Rizkalla & Segal, 2018), and various communication problems (Kurapov et al., 2022b). The prevailing mental health issue during the post-war period is post-traumatic stress disorder (PTSD). Eventually, this should be followed by post-traumatic growth (PTG), which refers to the positive psychological changes that can occur after experiencing a traumatic event (Jin et al., 2014). Most studies on PTG have focused on its occurrence after the cessation of the traumatic situation, or when individuals are no longer constantly affected by the trauma (Rizkalla & Segal, 2018; Lindstrom & Triplett, 2010; Romeo et al., 2022). Only a limited number of studies have examined PTG when the traumatic event is still ongoing (Laufer & Solomon, 2006; Magambo & Lett, 2004; Marotta-Walters, Choi, & Shaine, 2015; Paul et al., 2010). That is why we focus our current research on the assessment of PTG in a crisis situation that is not over yet – namely, the war in Ukraine. Specifically, it is important to understand whether aspects of PTG, such as finding new meaning or personal growth, could be utilized as adaptive strategies to facilitate resilience and recovery in the face of ongoing adversity; thus, we attempt to answer the following research questions:

1. To what extent do individuals living in war-torn areas exhibit indications of PTG despite being exposed to ongoing traumatic events?
2. Can sociodemographic variables, such as age, gender, and socioeconomic status, serve as reliable predictors of PTG, and how do these factors interact with ongoing traumatic experiences in shaping individuals' abilities to experience growth following adversity?

3. How do levels of PTG differ between individuals residing in Ukraine and those living abroad, and to what degree are these differences statistically significant?
4. What is the relationship between PTG and war-related trauma, and to what extent is PTG driven by the traumatic experiences associated with ongoing conflict?

1. Literature Review

1.1. War and Mental Disorders

As per the findings of various academic publications, it has been established that the impact of war on mental health and well-being is notably negative, resulting in the manifestation of a range of psychological disorders such as PTSD, depression (Charlson et al., 2019; Gonçalves Júnior et al., 2022; Hendrickx et al., 2019; Osokina et al., 2022; Perkins et al., 2018), and suicidal ideation (Gonçalves Júnior et al., 2022). There is also evidence that military conflicts can lead to the onset or exacerbation of psychosis, bipolar disorder, and schizophrenia (Charlson et al., 2019). In particular, according to Hendrickx et al. (2019), who explored the mental health status of the Syrian population affected by the war, the likelihood of PTSD under the influence of traumatic war experiences ranged from 16% to 84%. Another study with a sample of Syrian residents found that the percentage of PTSD in the population was 35%, and this is the most common type of mental disorder in military conflicts (Perkins et al., 2018). In terms of long-term consequences, estimates by Charlson et al. (2019) suggested that the prevalence of PTSD among those who have faced protracted military conflicts is 22%.

Military conflicts have also been identified as potential predictors of depression, indicating the complex and far-reaching impact of such events on individuals' mental health. In particular, according to Hendrickx et al. (2019), the incidence of depression among the conflict-affected Syrian population ranges from 11% to 49%. Findings from the study by Perkins et al. (2018) which focused on Syrian refugees and internally displaced persons show that 32% of these people have experienced depression. Studies of the health of Ukrainian children and adolescents have confirmed that the risk of developing symptoms of depression exists both during the war and in the post-war period (Gonçalves Júnior et al., 2022; Osokina et al., 2022).

An important contribution to understanding the impact of war on the occurrence of mental disorders, and the condition of individuals who already suffer from mental illness, was made by Charlson et al. (2019). In particular, the authors showed that the prevalence of mental illness during military conflicts reaches 22%, and its most pronounced consequences affect people with bipolar disorder and schizophrenia. In addition, the risks of the spread of psychosis and mild, and the frequency of severe forms of depression increases. According to Gonçalves Júnior et al. (2022), military conflicts also worsen the psycho-emotional state of war-affected populations, resulting in negative feelings such as sadness, anger, guilt, or loneliness. The likelihood of suicidal thoughts also increases.

In this regard, war and mental disorders have a pronounced relationship since military conflicts act as predictors of the onset of PTSD, depression, anxiety, suicidal ideation, and obsessive negative emotions. As such, war worsens pre-existing mental disorders such as schizophrenia, bipolar disorder, and psychosis.

1.2. Risk Factors for PTSD

Risk factors for PTSD in individuals who have had traumatic war experiences are considered by researchers in terms of the following aspects: sociodemographic factors (Catani, 2018; Kurapov et al., 2022a; Rizkalla & Segal, 2018), psychological conditions (Rybinska et al., 2022), mental disorders present (Rizkalla & Segal, 2018; Kakaje et al., 2021), place of residence (Tekeli-Yesil et al., 2018), and psychological flexibility (Meyer et al., 2018). In particular, sociodemographic factors that may increase the risk of PTSD include variables such as gender, age, language, marital status, education level, and income (Catani, 2018; Kurapov et al., 2022a; Rizkalla & Segal, 2018). According to a study by Kurapov et al. (2022a), groups more vulnerable to the impact of military conflict on resilience include Ukrainians who communicate in Russian and those who are married. It has also been found that higher income negatively correlates with PTSD risk (Rizkalla & Segal, 2018). In turn, younger people are most affected by adverse effects on their mental health (Catani, 2018). In addition, a low degree of frustration may increase mental vulnerability and the risk of PTSD (Rybinska et al., 2022), while psychological flexibility, on the contrary, may reduce vulnerability (Meyer et al., 2018).

Another significant risk factor is the presence of concomitant mental disorders in individuals. According to Rizkalla & Segal (2018) and Kakaje et al. (2021), the likelihood of developing PTSD due to war experiences is increased in those with affective disorders and other types of mental disorders. Some researchers have also shown that refugees and internally displaced persons who have been forced to leave their places of residence are more likely to develop PTSD when confronted with military conflicts (Kakaje et al., 2021; Tekeli-Yesil et al., 2018). In this regard, the risks of PTSD during a war and after the end of military conflicts increase for younger people, those who are married, those with low levels of frustration, and those with insufficient psychological flexibility. Although PTSD symptoms are frequently reported among individuals affected by war, it is important to recognize that the experience of PTG is a complex phenomenon that may be present across diverse populations, regardless of their specific vulnerabilities or risk factors.

1.3. Post-Traumatic Growth During and After War

PTG refers to the positive psychological changes that can occur after experiencing a traumatic event. While trauma can be a devastating experience, it is important to recognize that it can also be an opportunity for growth and transformation. PTG is often associated with the concept of resilience, which refers to the ability to bounce back from

adversity. While resilience is an important trait to have, PTG takes it one step further by suggesting that individuals can actually benefit from traumatic experiences in unexpected ways (Dell'Osso et al., 2022; Jin et al., 2014). There are a number of factors that can influence the likelihood of experiencing PTG, including the severity of the trauma, the individual level of resilience, and the social support network (Bhushan & Hussain, 2007). It is also important to note that not all trauma is equal, and some types of trauma may be more likely to lead to negative outcomes, especially when the symptoms of PTSD are present (Lindstrom & Triplett, 2010). It is possible to facilitate healing and promote growth and transformation among individuals and communities affected by trauma by acknowledging the potential for PTG. Through the provision of support and resources tailored to the unique needs of individuals who have experienced traumatic events, it is possible to help them cultivate the resilience and skills required not only to survive, but to thrive in the face of adversity. This is particularly critical in the context of war, where the effects of trauma can be especially severe and long-lasting.

The existing research literature addresses aspects of PTG during and after military conflicts in less detail. However, there is a body of research that focuses on the predictors of PTG (Abraham et al., 2018; Cárdenas Castro et al., 2016; Cengiz et al., 2019; Kurapov et al., 2022a; Mark et al., 2018; Ochu et al., 2018; Rybinska et al., 2022; Vogt et al., 2020). In particular, according to a study by Mark et al. (2018), the PTG of military personnel who served in Afghanistan or Iraq was driven by high levels of social support and spirituality. Vogt et al. (2020) and Abraham et al. (2018) came to similar conclusions, arguing that PTG is associated with communication, support, and ethnic identity. At the same time, difficulties in ethnic identity might slow down or even prevent PTG, as Kurapov et al. (2022a) noted. Abraham et al. (2018) also highlighted the importance of positive thinking in stimulating PTG. The predictors of PTG may also include a positive reassessment of traumatic events and psychological resilience, as confirmed by Cárdenas Castro et al. (2016) and Cengiz et al. (2019). In particular, populations that faced the military dictatorship in Chile in 1973 and used a reframing strategy coped with PTSD more quickly (Cárdenas Castro et al., 2016). In turn, according to Rybinska et al. (2022) and Ochu et al. (2018), another factor driving PTG may be purposefulness. These researchers noted that a high level of frustration and the ability to give meaning to life and set goals allow individuals who have faced military experience to achieve PTG.

2. Materials and Methods

Data collection. Data was collected in one phase. The collection process started on August 2, 2022, and lasted until October 16, 2022. For this study, we used a snowball online questionnaire (with the use of Google Forms) which participants were asked to share among their family members and friends. All questions were presented in the Ukrainian language. The questionnaire form included questions that concerned sociodemographic information, trauma exposure, and PTG.

Measures. This research was designed as a regular cross-sectional correlational study. The sociodemographic questionnaire consisted of items that pertained to the respondents' gender, age, and marital status, the number of children living with them (if applicable), their place of current residence (either within or outside Ukraine), their subjective financial state (including the ability to cover basic needs and afford additional expenses), their satisfaction with their current living conditions, and their current employment status (whether online, offline, or unemployed). Participants' exposure to trauma was assessed by asking them to report the most traumatic event that they had experienced in their lives and to specify when it occurred; the personal life-experience of the traumatic event was assessed using the Life Events Checklist (LEC-5; Weathers et al., 2013). PTG was assessed using the Post-Traumatic Growth Inventory (PTGI), which comprises scales measuring Personal Strength, New Possibilities, Improved Relationships, Spiritual Growth, and Appreciation of Life (Tedeschi & Calhoun, 1996). The PTGI had previously been adapted for use in Ukrainian and required no translation. We used a custom function, *sten*, to convert the raw scores of our variables into standard ten (*sten*) scores (see Appendix, Supplement 1A). The *sten* function scales the data using the scale function, and then transforms the scaled data into *sten* scores, which range from 1 to 10. The function was applied to all PTGI scales.

3. Results

The data collected during the study were subjected to statistical processing using parametric and non-parametric methods of analysis. Statistical analysis was performed using Jamovi (version 2.3.21) and R (version 2022.07.1). The study included 706 participants (age $M = 32.1$) – 155 males and 541 females. For estimating the size of the effect of age, we outlined the following age groups: youth ($N = 120$, $M = 18.9$, age range 18–20), young adults ($N = 114$, $M = 22.9$, age range 21–25), adults ($N = 253$, $M = 32.5$, age range 26–40), and middle-aged ($N = 126$, $M = 49.5$, age range 41–64). Quantitative indicators were assessed for compliance with normal distribution by applying the non-parametric Kolmogorov–Smirnov test: distribution did not differ from normal ($p > 0.05$).

3.1. Degree of PTG Across the Sample

For the entire sample, the average scores for each scale of PTGI were almost identical: Personal Strength ($M = 5.98$, $SD = 1.33$, min = 3, max = 8), New Possibilities ($M = 5.95$, $SD = 1.29$, min = 3, max = 8), Improved Relationships ($M = 6.02$, $SD = 1.29$, min = 3, max = 9), Spiritual Growth ($M = 5.95$, $SD = 1.33$, min = 4, max = 8), Appreciation of Life ($M = 5.87$, $SD = 1.19$, min = 3, max = 7), and total PTG score ($M = 6.00$, $SD = 1.28$, min = 3, max = 9).

3.2. PTG and Fixed Sociodemographic Effects

An independent samples t-test was conducted to compare the mean scores of PTGI scales between males and females. The results show statistically significant differences in Improved Relationships ($t(704) = -3.36, p < 0.001$, Cohen's $d = -0.31, 95\%$) between males ($M = 5.72, SD = 1.42$) and females ($M = 6.11, SD = 1.24$); Spiritual Growth ($t(704) = -5.00, p < 0.001$, Cohen's $d = -0.46, 95\%$) between males ($M = 5.49, SD = 1.28$) and females ($M = 6.08, SD = 1.31$); Appreciation of Life ($t(704) = -4.62, p < 0.001$, Cohen's $d = -0.42, 95\%$) between males ($M = 5.48, SD = 1.28$) and females ($M = 5.97, SD = 1.31$); and total PTG score ($t(704) = -3.08, p = 0.002$, Cohen's $d = -0.28, 95\%$) between males ($M = 5.72, SD = 1.31$) and females ($M = 6.08, SD = 1.26$).

A one-way ANOVA was performed to compare the relations among age groups and PTG. There was a statistically significant effect of age groups on: Personal Strength [$F(3, 273) = 3.72, p = 0.012, \omega^2 = 0.013$], in particular, youth ($M = 6.20, SD = 1.41$), young adults ($M = 5.98, SD = 1.38$), adults ($M = 5.74, SD = 1.22$), and middle-aged ($M = 6.01, SD = 1.38$); Spiritual Growth [$F(3, 284) = 4.25, p = 0.006, \omega^2 = 0.016$] in particular, youth ($M = 6.04, SD = 1.23$), young adults ($M = 5.75, SD = 1.31$), adults ($M = 5.74, SD = 1.33$), and middle-aged ($M = 6.20, SD = 1.37$); and PTG total score [$F(3, 277) = 3.13, p = 0.026, \omega^2 = 0.01$] in particular, youth ($M = 6.13, SD = 1.35$), young adults ($M = 5.95, SD = 1.26$), adults ($M = 5.77, SD = 1.21$), and middle-aged ($M = 6.12, SD = 1.28$). We used 2-way ANOVA to identify the effects of the interaction of age and gender on PTG and did not obtain statistically-significant results for any PTGI scales. However, with age, men tended to show higher scores of PTG (Figure 1).

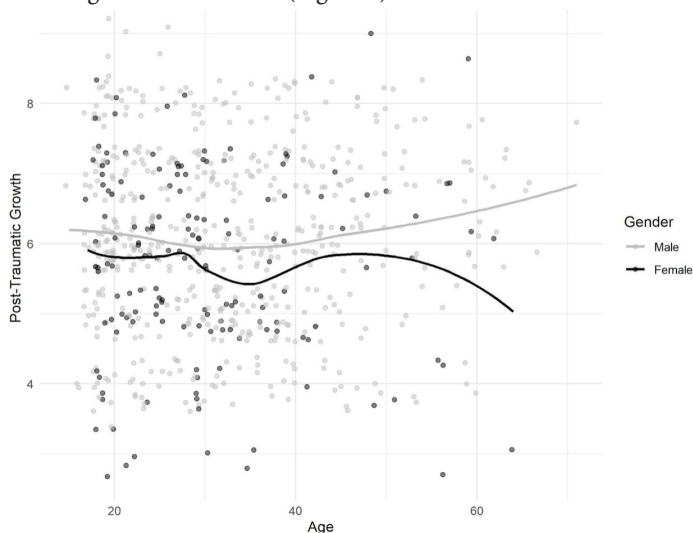

Fig. 1. Dependency of PTG on age and gender

A one-way ANOVA was performed to evaluate mean differences according to the respondents' satisfaction with their current living conditions as a fixed effect. There was a statistically significant effect of living conditions on: Improved Relationships [$F(4, 80.3) = 4.42, p = 0.003, \omega^2 = 0.018$], in particular, very unsatisfactory ($M = 5.33, SD = 1.08$), unsatisfactory ($M = 5.77, SD = 1.36$), good enough ($M = 5.82, SD = 1.26$), satisfactory ($M = 6.07, SD = 1.26$), very satisfactory ($M = 6.34, SD = 1.36$); New Possibilities [$F(4, 80.7) = 11.11, p < 0.001, \omega^2 = 0.048$], in particular, very unsatisfactory ($M = 4.78, SD = 1.11$), unsatisfactory ($M = 5.07, SD = 1.17$), good enough ($M = 5.84, SD = 1.22$), satisfactory ($M = 6.05, SD = 1.26$), very satisfactory ($M = 6.26, SD = 1.34$); Personal Strength [$F(4, 79.8) = 3.99, p = 0.005, \omega^2 = 0.017$], in particular, very unsatisfactory ($M = 5.33, SD = 1.28$), unsatisfactory ($M = 5.33, SD = 1.32$), good enough ($M = 5.85, SD = 1.33$), satisfactory ($M = 6.07, SD = 1.29$), very satisfactory ($M = 6.14, SD = 1.41$); Spiritual Growth [$F(4, 79.8) = 3.05, p = 0.022, \omega^2 = 0.012$], in particular, very unsatisfactory ($M = 5.28, SD = 1.27$), unsatisfactory ($M = 5.33, SD = 1.35$), good enough ($M = 5.95, SD = 1.42$), satisfactory ($M = 6.00, SD = 1.30$), very satisfactory ($M = 6.05, SD = 1.36$); Appreciation of Life [$F(4, 78.8) = 3.58, p = 0.010, \omega^2 = 0.019$], in particular, very unsatisfactory ($M = 5.11, SD = 1.53$), unsatisfactory ($M = 5.30, SD = 1.18$), good enough ($M = 5.79, SD = 1.25$), satisfactory ($M = 5.95, SD = 1.13$), very satisfactory ($M = 5.96, SD = 1.16$); and PTG total score [$F(4, 80.7) = 7.98, p < 0.001, \omega^2 = 0.018$], in particular, very unsatisfactory ($M = 5.17, SD = 1.10$), unsatisfactory ($M = 5.20, SD = 1.16$), good enough ($M = 5.84, SD = 1.22$), satisfactory ($M = 6.10, SD = 1.25$), very satisfactory ($M = 6.24, SD = 1.42$).

A one-way ANOVA was used to evaluate the mean differences of PTG according to the current employment status as a fixed effect, and statistically significant differences were obtained [$F(6, 61.2) = 3.62, p = 0.004, \omega^2 = 0.006$], in particular: unemployed ($M = 5.84, SD = 1.29$), governmental worker ($M = 6.15, SD = 0.96$), regular employee ($M = 6.02, SD = 1.31$), freelancer/self-employed/entrepreneur ($M = 5.91, SD = 1.23$), retired ($M = 6.75, SD = 0.62$), and student ($M = 6.12, SD = 1.33$). Statistically significant differences were also obtained for mean differences in PTG and working conditions as a fixed factor [$F(2, 428) = 3.28, p = 0.039, \omega^2 = 0.006$], in particular: online workers ($M = 5.85, SD = 1.26$), offline workers ($M = 6.17, SD = 1.31$), and unemployed ($M = 6.02, SD = 1.28$).

To identify the degree of relationship between subjective satisfaction with living conditions and current employment status, between living conditions and current financial status, and between current employment status and financial status, we used a chi-squared test on a contingency table. The results obtained allowed us to state that satisfaction with living conditions and current employment status are related ($\chi^2(24) = 38.9, p = 0.028$) with no evident dependency pattern. The same concerns living conditions and current financial status ($\chi^2(16) = 95.4, p < 0.001$), with better financial status referring to higher satisfaction with living conditions. Current employment status and financial status are related ($\chi^2(24) = 63.6, p < 0.001$), meaning that employed/actively working participants have better financial status.

3.3. PTG and Proximity to the War

Proximity to the war (being within or outside Ukraine) as a fixed factor allowed us to obtain statistically significant differences using one-way ANOVA for the PTGI scales of: New Possibilities [$F(1, 290) = 12.43, p < 0.001, \omega^2 = 0.016$], in particular, inside Ukraine ($M = 5.86, SD = 1.28$), outside Ukraine ($M = 6.25, SD = 1.29$); and Spiritual Growth [$F(1, 309) = 5.51, p = 0.020, \omega^2 = 0.006$], in particular, inside Ukraine ($M = 5.89, SD = 1.34$) and outside Ukraine ($M = 6.15, SD = 1.26$) (see Figure 2).

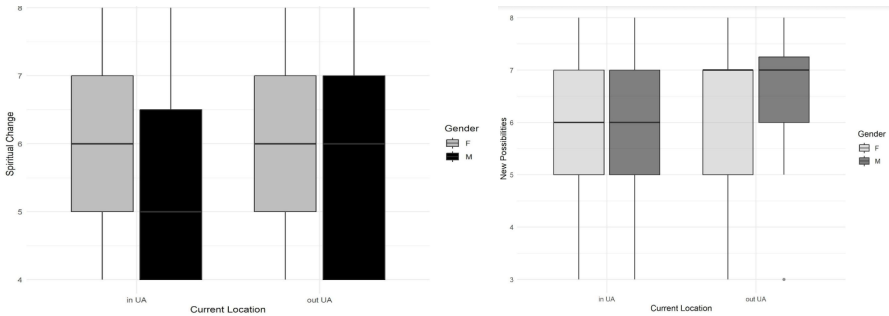

Fig. 2. Dependency of PTG on presence in Ukraine and gender

3.4. PTG and Trauma Exposure

Almost half of the respondents reported direct exposure to different types of trauma.

Table 1. Reported direct exposure to traumatic events

Type of trauma exposure	not about me		not sure		got to know		work		witnessed		happened with me	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Physical violence	311	44.1	55	7.8	72	10.2	6	0.8	81	11.5	181	25.6
Military actions	161	22.8	35	5	127	18	7	1	86	12.2	290	41.1
Severe human suffering	262	37.1	101	14.3	88	12.5	20	2.8	101	14.3	134	19
Any other stressful event	162	22.9	76	10.8	33	4.7	13	1.8	53	7.5	369	52.3

The results of one-way ANOVA showed that statistically significant differences in PTG with trauma exposure as a fixed factor were only present for Personal Strength [$F(5, 57) = 4.21, p = 0.003, \omega^2 = 0.014$] and Spiritual Growth [$F(5, 83.4) = 2.37, p = 0.043, \omega^2 = 0.011$]. For the details of mean difference, see Table 2.

Table 2. Mean differences of PTG in accordance with trauma exposure

Reported trauma exposure		N	Mean	SD
Spiritual Change	not about me	162	6.15	1.340
	not sure	76	5.80	1.155
	got to know	33	6.09	1.259
	work	13	6.23	1.423
	witnessing	53	6.28	1.364
	happened with me	369	5.83	1.336
Personal Strength	not about me	161	6.02	1.348
	not sure	35	5.69	1.471
	got to know	127	5.68	1.234
	work	7	7.00	0.816
	witnessing	86	6.01	1.315
	happened with me	290	6.09	1.330
PTG	not about me	162	6.26	1.434
	not sure	76	5.78	1.312
	got to know	33	6.00	0.968
	work	13	6.23	1.166
	witnessing	53	6.38	1.259
	happened with me	369	5.87	1.212

Conclusions

Gender and Age

Women are more prone to increased levels of PTG, especially in interaction with age: older women show overall higher levels of PTG in general. Young respondents (aged 18–20) show the highest levels of PTG, especially in Personal Strength and Spiritual Growth, meaning that they have higher levels of resilience, self-reliance, and self-confidence. The same concerns middle-aged (41–64) participants, regardless of gender. Most of the studies that concern PTG in crisis areas were mainly conducted in the post-war period (Feder et al., 2008; Powell et al., 2003; Kimhi et al., 2010; Kılıç et al., 2016), and they confirm that women are more prone to increased levels of PTG despite their direct exposure to traumatic events. Kimhi et al. (2010) stated that age is the main predictor of PTG during the post-war period: younger people show higher levels of PTG than older people, and we observe that younger (aged 18–20) and older (aged 41–61) Ukrainians during the war showed higher levels of PTG, while middle-aged (aged 21–40) respondents showed lower levels of PTG. Such results do not align with any other findings during the post-war period – in particular, those of Kimhi et al. (2010) and Kılıç et al. (2016). Such findings align with the dependency of personal control on age (Ross & Mirowsky, 2002), meaning that older participants have stronger personal control that leads to increased levels of PTG.

This aligns with findings of Dekel et al. (2011), where self-controllability predicted PTG, while age did not. We also assume that younger and older people have similar attitudes towards life in terms of resources: for younger participants, life seems to be long and they believe that anything can change for the better; for older participants, most of their life is over and future years seem somewhat predictable; while for middle-aged participants, this aspect remains relatively unknown and unpredictable, especially considering that before the war they had specific life plans, a vision of their future life, expectations, etc. Overall, we can conclude that age and gender predict PTG, especially Personal Strength and Spiritual Growth.

Satisfaction With Living Conditions

Subjective satisfaction with living conditions significantly defines the level of PTG – in particular, there is a linear dependency: the better the living conditions, the higher the level of PTG. Kimhi et al. (2010) stated that economic conditions predicted stress symptoms and PTG, which aligns with our findings. In particular, unemployed or retired respondents tended to show higher levels of PTG in comparison to employed participants, while employment was related to current financial status, even though no statistically significant differences in PTG mean scores were obtained with financial status being a fixed factor. Overall, financially secure participants with satisfactory accommodation showed higher levels of PTG, meaning that they had a better chance of overcoming a traumatic experience even when the war is not yet over. This is because their current economic status is directly linked to their ability to establish future life plans and predict their personal activities in the nearest future (i.e., having a sufficient amount of savings to survive through an unemployment period) – even in the unpredictable situation in Ukraine caused by the war. We can also assume that the sufficient satisfaction of basic needs based on current satisfactory living conditions and financial security predicts higher levels of PTG, making it easier to overcome a traumatic experience.

War Proximity and Trauma Exposure

Respondents outside of Ukraine found more possibilities for themselves – in particular, new interests, new perspectives, adaptability, and openness to new ways of living and working, which is equally relevant for both men and women. At the same time, women both inside and outside of Ukraine developed deeper beliefs and philosophies of life and a clearer sense of purpose than men in Ukraine. This means that proximity to the war triggers only certain aspects of PTG, but what is more surprising is that participants who reported direct exposure to traumatic events did not show increased levels of PTG in comparison to participants who did not report direct trauma exposure. In particular, respondents who witnessed or reported not having direct exposure to a traumatic event showed the highest levels of Personal Strength. Those who reported experiencing severe

human suffering showed higher levels of Spiritual Growth. Even though the majority of the respondents reported exposure to ‘another stressful event’, which is likely war-related, as fixed factor, this trauma exposure did not show statistically significant differences in mean PTG scores. Such results do not align with the post-war PTG findings of Feder et al. (2008) or Powell et al. (2003), who stated that people exposed to serious and severe traumatic events during war show significantly higher levels of PTG in comparison to people who do not have such experience of trauma exposure. This might mean that PTG, together with direct exposure to traumatic events, requires more time to increase the degree of severity, since overall Ukrainians do not report high levels of PTG and mean differences according to specific conditions remain within the 40%–80% range of the measurement scale, suggesting the absence of severe cases. Notably, there were no outliers that would shift the variance, which allows us to conclude that this tendency is common for all Ukrainians. Simply put, it is too early to talk about PTG in its full scale, and participants who escaped from direct exposure to war trauma (i.e., left Ukraine) show higher levels of adaptability and openness to new ways of living and working. Meanwhile, Ukrainians who are still exposed to the war show higher levels of resilience, self-reliance, and confidence.

Limitations

A major limitation of this study is the inability to include the Ukrainian population that has directly suffered from the impact of war – i.e., individuals living in occupied territories, those who were forcibly relocated to the Russian Federation, and those who experienced physical or sexual violence. The findings of this study are only applicable to the general population of Ukraine who live in territories that were never occupied, who fled during the first few months of the conflict, or who returned to previously occupied territories. In addition, the number of women significantly outweighs the number of men, which is also a limitation of the study. It is important to distinguish between civilian and military Ukrainians: the current study focuses only on civilians.

Ethics approval and informed consent

The study received approval from the Ethics Committee of the Hellenic Mediterranean University (87/17-10-2022). Informed consent was obtained from each participant.

References

- Abraham, R., Lien, L., & Hanssen, I. (2018). Coping, resilience and posttraumatic growth among Eritrean female refugees living in Norwegian asylum reception centers: A qualitative study. *International Journal of Social Psychiatry*, 64(4), 359–366. <https://doi.org/10.1177/0020764018765237>
- Barchielli, B., Cricenti, C., Gallè, F., Sabella, E. A., Liguori, F., Da Molin, G., Liguori, G., Orsi, G. B., Giannini, A. M., Ferracuti, S.,

- & Napoli, C. (2022). Climate changes, natural resources depletion, Covid-19 pandemic, and Russian-Ukrainian war: What is the impact on habits change and mental health? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(19), 11929. <https://doi.org/10.3390/ijerph191911929>
- Bhushan, B., & Hussain, D. (2007). Posttraumatic growth: Theory, research, and issues. *Psychological Studies*, 52(1), 45–53.
- Bragin, M., Akesson, B., Ahmady, M., Akbari, S., Ayubi, B., Faqiri, R., Faiq, Z., Oriya, S., Zaffari, R., Rasooli, M. H., Azizi, B. A., Barakzai, F., Haidary, Y., Jawadi, S., Wolfson, H., Ahmadi, S. J., Karimi, B. A., & Sediqi, S. (2021). Peace, Love, and Justice: A participatory phenomenological study of psychosocial well-being in Afghanistan. *International Social Work*, 65(3), 457–479. <https://doi.org/10.1177/0020872820969781>
- Cárdenas Castro, M., Arnosó Martínez, M., & Faúndez Abarca, X. (2016). Deliberate rumination and positive reappraisal as serial mediators between life impact and posttraumatic growth in victims of state terrorism in Chile (1973–1990). *Journal of Interpersonal Violence*, 34(3), 545–561. <https://doi.org/10.1177/0886260516642294>
- Catani, C. (2018). Mental health of children living in war zones: A risk and protection perspective. *World Psychiatry*, 17(1), 104–105. <https://doi.org/10.1002/wps.20496>
- Cengiz, I., Ergun, D., & Çakıcı, E. (2019). Posttraumatic stress disorder, posttraumatic growth and psychological resilience in Syrian refugees: Hatay, Turkey. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 20(3), 269–276. <https://doi.org/10.5455/apd.4862>
- Charlson, F., van Ommeren, M., Flaxman, A., Cornett, J., Whiteford, H., & Saxena, S. (2019). New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet*, 394(10194), 240–248. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(19\)30934-1](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(19)30934-1)
- Cheung, F., Kube, A., Tay, L., Diener, E., Jackson, J. J., Lucas, R. E., Ni, M. Y., & Leung, G. M. (2020). The impact of the Syrian conflict on population well-being. *Nature Communications*, 11(1), 3899. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-17369-0>
- Dekel, S., Mandl, C., & Solomon, Z. (2011). Shared and unique predictors of post traumatic growth and distress. *Journal of clinical psychology*, 67(3), 241–252. <https://doi.org/10.1002/jclp.20747>
- Dell’Osso, L., Lorenzi, P., Nardi, B., Carmassi, C., & Carpita, B. (2022). Post Traumatic Growth (PTG) in the frame of traumatic experiences. *Clinical Neuropsychiatry*, 19(6).
- Feder, A., Southwick, S. M., Goetz, R. R., Wang, Y., Alonso, A., Smith, B. W., ... & Vythilingam, M. (2008). Posttraumatic growth in former Vietnam prisoners of war. *Psychiatry*, 71(4), 359–370.
- Gonçalves Júnior, J., de Amorim, L. M., Neto, M. L., Uchida, R. R., de Moura, A. T., & Lima, N. N. (2022). The impact of “the war that drags on” in Ukraine for the health of children and adolescents: Old problems in a new conflict? *Child Abuse & Neglect*, 128, 105602. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105602>
- Hendrickx, M., Woodward, A., Fuhr, D. C., Sondorp, E., & Roberts, B. (2019). The burden of mental disorders and access to mental health and psychosocial support services in Syria and among Syrian refugees in neighboring countries: A systematic review. *Journal of Public Health*, 42(3), e299–e310. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdz097>
- Jahanshahi, A. A., Gholami, H., & Rivas Mendoza, M. I. (2020). Sustainable development challenges in a war-torn country: Perceived danger and psychological well-being. *Journal of Public Affairs*, 20(3), e2077. <https://doi.org/10.1002/pa.2077>
- Jin, Y., Xu, J., & Liu, D. (2014). The relationship between post traumatic stress disorder and post traumatic growth: gender differences in PTG and PTSD subgroups. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 49, 1903–1910. <https://doi.org/10.1007/s00127-014-0865-5>
- Kakaje, A., Al Zohbi, R., Hosam Aldeen, O.,

- Makki, L., Alyoushbash, A., & Alhaffar, M. B. (2021). Mental disorder and PTSD in Syria during wartime: A nationwide crisis. *BMC Psychiatry*, 21(1), 2. <https://doi.org/10.1186/s12888-020-03002-3>
- Kimhi, S., Eshel, Y., Zysberg, L., & Hantman, S. (2010). Postwar winners and losers in the long run: Determinants of war related stress symptoms and posttraumatic growth. *Community Mental Health Journal*, 46, 10–19. <https://doi.org/10.1007/s10597-009-9183-x>
- Kılıç, C., Magruder, K. M., & Koryürek, M. M. (2016). Does trauma type relate to posttraumatic growth after war? A pilot study of young Iraqi war survivors living in Turkey. *Transcultural Psychiatry*, 53(1), 110–123. <https://doi.org/10.1177/1363461515612963>
- Kurapov, A., Balashevych, O., Dubynskyi, O., & Tsurikova, H. (2022a). Psychological factors of subjective assessment of the impact of war. *Psychological Journal*, 8(3), 65–75. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.3>
- Kurapov, A., Balashevych, O., Tsurikova, H., & Dubynskyi, O. (2022b). *Reasons why Ukrainians continue or stop interacting with Russian culture as a result of a Russian-Ukrainian war*. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/4stfr>
- Kurapov, A., Pavlenko, V., Drozdov, A., Bezliudna, V., Reznik, A., & Isralowitz, R. (2022c). Toward an understanding of the Russian-Ukrainian war impact on university students and personnel. *Journal of Loss and Trauma*, 28(2), 167–174. <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>
- Laufer, A., & Solomon, Z. (2006). Posttraumatic symptoms and posttraumatic growth among Israeli youth exposed to terror incidents. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 25(4), 429–447. <https://doi.org/10.1521/jscp.2006.25.4.429>
- Lindstrom, C. M., & Triplett, K. N. (2010). Posttraumatic growth: A positive consequence of trauma. In T. W. Miller (Ed.), *Handbook of stressful transitions across the lifespan* (pp. 569–583). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0748-6_28
- Magambo, C., & Lett, R. (2004). Post-traumatic stress in former Ugandan child soldiers. *The Lancet*, 363(9421), 1647–1648. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(04\)16213-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(04)16213-2)
- Mark, K. M., Stevelink, S. A., Choi, J., & Fear, N. T. (2018). Post-Traumatic Growth in the military: A systematic review. *Occupational and Environmental Medicine*, 75(12), 904–915. <https://doi.org/10.1136/oemed-2018-105166>
- Marotta-Walters, S., Choi, J., & Shaine, M. D. (2015). Posttraumatic growth among combat veterans: A proposed developmental pathway. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 7(4), 356. <https://doi.org/10.1037/tra0000030>
- Meyer, E. C., Frankfurt, S. B., Kimbrel, N. A., DeBeer, B. B., Gulliver, S. B., & Morrisette, S. B. (2018). The influence of mindfulness, self-compassion, psychological flexibility, and posttraumatic stress disorder on disability and quality of life over time in war veterans. *Journal of Clinical Psychology*, 74(7), 1272–1280. <https://doi.org/10.1002/jclp.22596>
- Mohd Saleem, S., Shoib, S., Dazhmyar, A. R., & Chandradasa, M. (2021). Afghanistan: Decades of collective trauma, ongoing humanitarian crises, Taliban rulers, and mental health of the displaced population. *Asian Journal of Psychiatry*, 65, 102854. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2021.102854>
- Ochu, A. C., Davis, E. B., Magyar-Russell, G., O'Grady, K. A., & Aten, J. D. (2018). Religious coping, dispositional forgiveness, and posttraumatic outcomes in adult survivors of the Liberian Civil War. *Spirituality in Clinical Practice*, 5(2), 104–119. <https://doi.org/10.1037/scp0000163>
- Osiichuk, M., & Shepotylo, O. (2020). Conflict and well-being of civilians: The case of the Russian-Ukrainian hybrid war. *Economic Systems*, 44(1), 100736. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2019.100736>
- Osokina, O., Silwal, S., Bohdanova, T., Hodes, M., Sourander, A., & Skokauskas, N. (2022). Impact of the Russian invasion on

- mental health of adolescents in Ukraine. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 62(3), 335–343. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2022.07.845>
- Paul, M. S., Berger, R., Berlow, N., Rovner-Ferguson, H., Figlerski, L., Gardner, S., & Malave, A. F. (2010). Posttraumatic growth and social support in individuals with infertility. *Human Reproduction*, 25(1), 133–141. <https://doi.org/10.1093/humrep/dep367>
- Pavlenko, V., Kurapov, A., Drozdov, A., Korchakova, N., Reznik, A., & Isralowitz, R. (2022). Ukrainian “help” profession women: War and location status impact on well-being. *Journal of Loss and Trauma*, 28(1), 92–95. <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2105482>
- Perkins, J. D., Ajeeb, M., Fadel, L., & Saleh, G. (2018). Mental health in Syrian children with a focus on post-traumatic stress: A cross-sectional study from Syrian schools. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 53(11), 1231–1239. <https://doi.org/10.1007/s00127-018-1573-3>
- Powell, S., Rosner, R., Butollo, W., Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2003). Posttraumatic growth after war: A study with former refugees and displaced people in Sarajevo. *Journal of Clinical Psychology*, 59(1), 71–83. <https://doi.org/10.1002/jclp.10117>
- Rizkalla, N., & Segal, S. P. (2018). Well-being and posttraumatic growth among Syrian refugees in Jordan. *Journal of Traumatic Stress*, 31(2), 213–222. <https://doi.org/10.1002/jts.22281>
- Romeo, A., Castelli, L., Zara, G., & Di Tella, M. (2022). Posttraumatic growth and posttraumatic depreciation: Associations with core beliefs and rumination. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(23), 15938. <https://doi.org/10.1016/10.3390/ijerph192315938>
- Ross, C. E., & Mirowsky, J. (2002). Age and the gender gap in the sense of personal control. *Social Psychology Quarterly*, 65(2), 125–145. <https://doi.org/10.2307/3090097>
- Rybinska, Y., Loshenko, O., Kurapov, A., Lytvyn, S., Kondratieva, V., & Ivasiv, O. (2022). Psycho-emotional state of Ukrainian soldiers before going to the frontline. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(4), 182–195. <https://doi.org/10.18662/brain/13.4/382>
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 455–471. <https://doi.org/10.1007/bf02103658>
- Tekeli-Yesil, S., Isik, E., Unal, Y., Aljomaa Al-mossa, F., Konsuk Unlu, H., & Aker, A. T. (2018). Determinants of mental disorders in Syrian refugees in Turkey versus internally displaced persons in Syria. *American Journal of Public Health*, 108(7), 938–945. <https://doi.org/10.2105/ajph.2018.304405>
- Vogt, D. S., Tyrell, F. A., Bramande, E. A., Nillni, Y. I., Taverna, E. C., Finley, E. P., Perkins, D. F., & Copeland, L. A. (2020). U.S. military veterans’ health and well-being in the first year after service. *American Journal of Preventive Medicine*, 58(3), 352–360. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2019.10.016>
- Weathers, F. W., Blake, D. D., Schnurr, P. P., Kaloupek, D. G., Marx, B. P., & Keane, T. M. (2013). *The life events checklist for DSM-5 (LEC-5)*. National Center for PTSD. https://www.ptsd.va.gov/professional/assessment/te-measures/life_events_checklist.asp

FROM TRAUMA TO TRANSFORMATION: PREDICTORS OF POST-TRAUMATIC GROWTH IN UKRAINIANS AFFECTED BY WAR IN AN ONGOING CONFLICT SETTING

Dr. Anton Kurapov

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Paris Lodron University of Salzburg, Austria

Prof. dr. Jolanta Pivorienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Dr. Yuliia Krasilova

Mykolas Romeris University, Lithuania

Dr. Alina Proskurnia

Mykolas Romeris University, Lithuania

Oleksandra Balashevych

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine,

Oleksii Dubynskyi

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine,

Prof. dr. Argyroula Kalaitzaki

Hellenic Mediterranean University, Greece

Summary

The prevailing mental health issue during the post-war period is post-traumatic stress disorder that eventually should be followed by post-traumatic growth (PTG), which refers to the positive psychological changes that can occur after experiencing a traumatic event. Current research focuses on the assessment of PTG in the situation of crises that is not over yet, namely, the war in Ukraine.

This research was designed as a cross-sectional correlational study and was conducted 6 months after the beginning of the Russian invasion into Ukraine. We focused on sociodemographic aspects (gender, age, marital status, number of children, place of current residence (either within or outside Ukraine), subjective evaluation of financial state, satisfaction with current living conditions, and current employment status). Participants' exposure to trauma was assessed by asking them to report the most traumatic event they had experienced in their lives and to specify when it occurred; personal life-experience of traumatic event was assessed using Life Events Checklist (LEC-5; Weathers et al., 2013). PTG was assessed using the Post-Traumatic Growth Inventory (PTGI), which comprises scales measuring Personal Strength, New Possibilities, Improved Relationships, Spiritual Growth, and Appreciation of Life (Tedeschi & Calhoun, 1996). The PTGI had previously

been adapted for use in Ukrainian and required no translation. The study included 706 participants (age $M = 32.1$), 155 males and 541 females.

Using one and two-way ANOVA we answered the following research questions: To what extent do individuals living in war-torn areas exhibit indications of PTG? Can sociodemographic variables serve as reliable predictors of PTG? How do levels of PTG differ between individuals residing in Ukraine and those living abroad? What is the relationship between PTG and war-related trauma?

Individuals living in war-torn areas exhibit moderate levels of PTG. Women are more prone to PTG than men; younger and older participants show higher levels of PTG while middle-aged participants – lower; financial security increases PTG. Presence in Ukraine increases personal strength while living outside of Ukraine increases new possibilities as PTG strategies. Trauma exposure during the war does not increase levels of PTG. Those who reported experiencing severe human suffering show higher levels of Spiritual Growth. Even though the majority of the respondents reported exposing to ‘other stressful events’, which should be war-related, as a fixed factor, this trauma exposure did not show statistically significant differences in mean scores of PTG. It might mean that PTG, together with the direct exposure to traumatic events, requires more time to increase the degree of severity since overall Ukrainians do not report high levels of PTG and mean differences according to specific conditions remain within the range of 40%–80% of the measurement scale meaning the absence of severe cases. So, it is too early to talk about PTG in its full scale and participants who escaped from the direct exposure to the war trauma (left Ukraine) show higher levels of adaptability and openness to new ways of living and working while Ukrainians who are still exposed to the war show higher levels of resilience, self-reliance, and confidence.

Keywords: *post-traumatic growth, war in Ukraine, Russian aggression, predictors of post-traumatic growth.*

Acknowledgements

We would like to thank ‘GRUNT-Media’ for helping in data collection and dissemination of the results.

Anton Kurapov, PhD in Social Sciences (Psychology), assistant professor at the Department of Experimental and Applied Psychology at the Faculty of Psychology at Taras Shevchenko National University of Kyiv, Post-doc researcher at the Department of Psychology at Paris Lodron University of Salzburg. Research areas: cognitive psychology, cognitive neuropsychology, cross-cultural psychology, psychology of stress and sleep.

Jolanta Pivorienė, Doctor of Social Sciences (Sociology), professor at the Institute of Educational Sciences and Social Work at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: social changes, child and family welfare.

Yuliia Krasilova, PhD in Social Sciences (Psychology), researcher at the Institute of Psychology at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: penitentiary psychology, psychology of deviant behavior, preventive pedagogy, gender studies.

Alina Proskurnia, PhD in Social Sciences (Psychology), researcher at the Institute of Psychology at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: clinical psychology, forensic psychology, mental health, psychological assessment, development of psychological tests.

Oleksandra Balashevych, bachelor's student at the Faculty of Psychology at Taras Shevchenko National University of Kyiv. Research areas: clinical psychology, psychometrics, abnormal psychology, psychological assessment.

Oleksii Dubynskyi, bachelor student at the Faculty of Psychology at Taras Shevchenko National University of Kyiv. Research areas: personality psychology, experimental psychology, personality assessment, intrapersonal communications.

Argyroula Kalaitzaki, Doctor of Social Sciences (Psychology), professor at the Department of Social Work, at the Laboratory of Interdisciplinary Approaches to the Enhancement of Quality of Life at the Health Sciences Faculty at the Hellenic Mediterranean University. Research areas: interpersonal relationships (persons, couples and families), social networks, positive psychology in violence/abuse.

BENDRATĖVYSTĖS PO SKYRYBŲ IŠGYVENIMAS

Jolita Sorokinaitė

Mykolo Romerio universitetas
Žmogaus ir visuomenės studijų fakultetas
Psichologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303, Vilnius, Lietuva
Telefonas +370 5 27 14717
Elektroninis paštas: jolita.sorokinaite@gmail.com

Prof. dr. Jolanta Sondaitė

Mykolo Romerio universitetas
Žmogaus ir visuomenės studijų fakultetas
Psichologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303, Vilnius, Lietuva
Telefonas +370 5 27 14717
Elektroninis paštas jsondait@mruni.eu

*Pateikta 2023 m. kovo 27 d.
Parengta spausdinti 2023 m. birželio 8 d.*

DOI: 10.13165/SD-23-21-1-05

Anotacija

Kai poros išsiskiria, tėvams ir vaikams reikia prisitaikyti prie naujų gyvenimo aplinkybių. Daugybė užsienyje atliktų tyrimų rodo, kad bendratėvystė (modelis, kai vaikas gyvena nuo 30 iki 70 proc. laiko su kiekvienu iš tėvų) gali teigiamai veikti vaikų, taip pat ir tėvų psichologinį prisitaikymą po skyrybų. Bendratėvystės modelio pasirinkimas po skyrybų užsienio šalyse sparčiai auga, tad galima tikėtis, kad ir Lietuvoje šio modelio pasirinkimas populiarės. Todėl prasminga toliau nagrinėti šį fenomeną ir analizuoti tėvų patiriamus išgyvenimus pasirenkant šį modelį.

Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti tėvų, po skyrybų taikančių bendratėvystės modelį, išgyvenimus. Šiame tyrime buvo pasirinktas kokybinis metodas – teminė analizė. Duome-

nys buvo renkami pusiau struktūruotu interviu. Atlikus teminę duomenų analizę buvo išskirtos šios temos: tėvų tarpusavio santykiai; patiriamos emocijos bendraujant su buvusiu sutuoktiniu; buvusio sutuoktinio ryšio su vaiku suvokimas; savo ryšio su vaiku suvokimas; jausmas, kai vaikas (-ai) būna pas buvusį sutuoktinį; tėvystės pareigų pasidalijimo procesas; taisyklių kūrimas ir vertybių diegimas; patirti sunkumai ir jų sprendimo būdai pasirinkus modelį. Tyrimas atskleidė, kad tėvai dažniausiai savo santykius suvokia kaip draugiškus. Emocinės reakcijos dėl buvusio sutuoktinio netrukdo jų bendratėvystės santykiams. Savo ryšį su vaiku po skyrybų tėvai suvokia kaip sustiprėjusį. Tėvai pasitiki savo buvusių sutuoktinių gebėjimu auklėti vaiką (-us). Laisvu nuo buvimo su vaiku (-ais) metu tėvai jaučiasi laisvi ir geba mėgautis laisvalaikiu. Bendratėvystės modelį tėvai pasirenko savarankiškai. Tėvai neverčia vienas kito pritari tiems patiems auklėjimo būdams. Sunkumų tėvams sukelia vaikų kelionės, drabužių ir kt. daiktų mainai ir įsigijimas, vaikų manipuliacijos. Šio tyrimo dalyvių taikoma bendratėvystė pasižymi bendradarbiaujančios bendratėvystės bruožais.

Reikšminiai žodžiai: bendratėvystė, fizinė globa, tėvystė, skyrybos, kokybinis tyrimas, teminė analizė.

Įvadas

Lietuvoje skyrybos yra dažnas reiškinys. 2021 m. bendrasis ištuokų rodiklis 1000 gyventojų buvo 2,8, o nepilnamečių vaikų, likusių po ištuokos su vienu iš tėvų skaičius, – 6218 (Oficialiosios statistikos portalas, 2023).

Skyrybų procesas dažnai keičia žmonių santykius ir turi vienokių ar kitokių pasekmių moters, vyro ir vaiko gyvenimo aplinkybėms ir psichinei sveikatai (Jónsson, Njardvik, Olafsdóttir & Grétarsson, 2000; Tullius, De Kroon, Almansa, & Reijneveld, 2021). Kai poros išsiskiria, tėvams ir vaikams reikia prisitaikyti prie naujų gyvenimo aplinkybių. Skyrybos kelia daug iššūkių tėvams. Po skyrybų tėvai patiria emocinės, socialinės gerovės pablogėjimą (Bertoni, Carra, Iafrate, Zachettin, & Pasire, 2018). Besiskiriantys tėvai dažnai nerimauja dėl savo vaikų psichologinės sveikatos (Parmiani, Iafrate, & Giuliani, 2012; Valls-Vidal, Garriga Alsina, Pérez-Testor, Guàrdia-Olmos, & Iafrate, 2016). O bendratėvystė neutralizuoja neigiamas skyrybų pasekmes vaikams (Bernardi & Mortelmans, 2021). Bendratėvystė gali teigiamai veikti ne tik vaikų, bet ir tėvų psichologinį prisitaikymą po skyrybų (Lamela, Figueiredo, Bastos, & Feinberg, 2016). Tai yra toks šeimos modelis, kai vaikas (-ai) po skyrybų praleidžia panašų laiką su kiekvienu iš tėvų (laikas gali varijuoti nuo 30 iki 70 proc.). Bendratėvystės modelio pasirinkimas po skyrybų užsienio šalyse sparčiai auga (Bernardi & Mortelmans, 2021), todėl galima tikėtis, kad ir Lietuvoje šio modelio pasirinkimas populiarės. Taigi prasminga toliau nagrinėti šį fenomeną ir analizuoti tėvų patiriamus išgyvenimus pasirenkant šį modelį.

Dauguma tyrimų yra orientuoti į bendratėvystę ir vėlesnį vaiko prisitaikymą (Riina, Lee & Feinberg, 2020), ryšio tarp bendratėvystės ir vaiko emocinės būklės nustatymą (Zou & Wu, 2020), prisitaikymą prie skyrybų (Petren, Ferraro, Davis, & Pasley, 2017),

tėčių įsitraukimą (Riina, Lee, & Feinberg, 2020). Aptinkama mažiau tyrimų, susijusių su mamoms elgesiu po skyrybų. Ši tema gali nedominti tyrėjų dėl išankstinės nuostatos apie tai, kad motinos elgesys auklėjant vaikus po skyrybų nesikeičia (Markham & Coleman, 2012). Kadangi bendratėvystė padeda išlaikyti šeimos funkcionavimą ir prognozuoja šeimos narių psichologinę gerovę (Lamela et al., 2016), svarbu analizuoti, kokias emocijas patiria, kaip tarpusavyje bendrauja, kaip pasidalija pareigas, su kokiais iššūkiais susiduria tėvai, po skyrybų pasirinkę šį modelį. Ši informacija gali būti naudinga skyrybas išgyvenantiems tėvams, taip pat ir specialistams, dirbantiems su skyrybas išgyvenančiais tėvais.

Tyrimo objektas – bendratėvystės po skyrybų išgyvenimai: patiriami sunkumai, emocijos, pareigų pasidalijimo procesas.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti tėvų, po skyrybų taikančių bendratėvystės modelį, išgyvenimus.

Tyrimo klausimai:

1. Kaip tėvai po skyrybų pasidalija tėvystės pareigas?
2. Kaip tėvai suvokia savo ryšį su vaiku (-ais) po skyrybų?
3. Kaip tėvai suvokia tarpusavio santykį ir partnerystę tėvystėje po skyrybų?

1. Emocijų įtaka bendratėvystei ir tėvų tarpusavio santykiai po skyrybų

Bendravimas su buvusiais sutuoktiniais gali būti kupinas emocijų ir nesutarimų (Piercy, 1996, pp. 414–415). Išsiskyrimas ar skyrybos gali sukelti daug iššūkių. Skyrybos retai būna paprastas procesas ar lengva emocinė patirtis, ypač jei jose dalyvauja vaikai ir paaugliai (Healey, 2017). Emocijų intensyvumas priklauso nuo skyrybų sudėtingumo (Koppejan-Luitze, van der Wal, Kluwer, Visser, & Finkenauer, 2021). Tyrimai rodo, kad pyktis, neapykanta, panieka ne tik didina atotrūkį tarp tėvų, tačiau ir trukdo bendratėvystei po skyrybų, konstruktyviam tėvų bendravimui (Koppejan-Luitze et al., 2021). Yra išskiriamos dvi neigiamų emocijų kategorijos, kurios trukdo santykiams po skyrybų. Pirmajai kategorijai priskiriamos tokios emocijos kaip baimė, gėda, kaltė, kurios veikia savireguliaciją ir tarpusavio santykius. Antrajai kategorijai priskiriamos tokios emocijos kaip panieka, neapykanta, pyktis, kurios skatina vengti buvusio sutuoktinio (partnerio) ir atsitraukti nuo bendratėvystės (Koppejan-Luitze et al., 2021).

Bonach (2007) teigia, kad atleidimas – tai vienas iš būdų, kuris gali padėti išgyti emociškai. Šis ilgalaikis procesas yra itin reikšmingas ir bendratėvystei. Skirtingai nuo kitų gyvenime patiriamų traumų, po skyrybų buvusiems sutuoktiniams (partneriams) tenka ir toliau bendrauti dėl vaikų, bendraudami jie gali išgyventi intensyvias emocijas. Atleidimas – tai procesas, kai asmuo savo pastangomis sumažina iškreiptą įsitikinimą apie skyrybas, sumažindamas su buvusiu sutuoktiniu neigiamą elgesį ir konfliktišką bendravimą (Bonach, 2007). Atleidimas itin siejasi su kokybiška tėvyste (Bonach & Sales, 2003). Iš esmės tai – pereinamasis etapas, kai žmonės pradeda suprasti, kodėl santuoka pasibaigė ir kad jie galiausiai gali judėti toliau. Šis periodas apima keletą stadijų (Bonach, 2007; Philyaw & Thomas, 2013). Tokie veiksniai kaip pajamos, vaikų skaičius, laikas, kuris praėjo

nuo skyrybų, turi sąsają su atleidimu. Taip pat atleidūs tėvai yra linkę labiau bendradarbiauti ir teikti paramą arba priimti paramą iš buvusių sutuoktinių (Yárnoz-Yaben, 2015).

Net ir po skyrybų buvę sutuoktiniai (partneriai) visada išliks tėvais savo vaikams, nors tarpusavio kaip sutuoktinių santykis jau bus ir pasibaigęs (Healey, 2017). Galima sakyti, kad dėl vaikų tėvai visada išlieka partneriais, tai – nesibaigiantis procesas, o bendratėvystės santykių kokybė gali skirtis kiekvienoje šeimoje ir ji paprastai būna nepastovi (Markham & Coleman, 2012). Bendradarbiavimas bendratėvystėje naudingas ne tik vaikams, tačiau ir tėvams. Mažesnis konfliktų skaičius tarp buvusių sutuoktinių (partnerių) mažina stresą ir yra abiem pusėms naudingas, kad bendratėvystė klestėtų. Tėvai gali dalytis savo išgyvenimais kartu augindami vaiką ar vaikus (Philyaw & Thomas, 2013). Galima sakyti, kad sėkmingas bendravimas po skyrybų yra susijęs su dviem veiksniais, kai, viena vertus, bendratėvystė reikalauja, kad tėvai ir toliau įsitrauktų į teigiamą santykį (Irerson, Irerson, Palmer, Mutchler & Baker, 2011; Bonach, 2007), kita vertus, bendratėvystė reikalauja šiltų tėvų ir vaikų santykių išlaikymo (Philyaw & Thomas, 2013). Yra žinoma, kad tėvai sąmoningai dėl vaikų gerovės yra pajėgūs mažinti arba didinti konfliktų skaičių (Markham & Coleman, 2012). Literatūroje minima, kad išsiskyrę tėvai, kuriems nepavyko užmegzti kokybiškų bendratėvystės santykių, yra linkę nuolatos bylinėtis teismuose, tai skatina neigiamą tėvų ir tėvų ir vaikų santykį (Koppejan-Luitze ir kt., 2021). Dėl besitęsiančių konfliktų ir nesutarimų dėl auklėjimo išsiskyrę tėvai vis daugiau dėmesio skiria neigiamoms buvusio partnerio savybėms, taip sau sukeldami abejonių dėl buvusio partnerio tėvystės galimybių (Irerson et al., 2011; Bonach, 2007) ir vaiko saugumo, kai vaikas būna pas buvusį partnerį (Grych, 2005).

Markham ir Coleman (2012) nustatė tris bendratėvystės tipus, kurių vienas yra *nuolat konfliktuojantys* tėvai, kitas – *visada draugiški* ir trečias tipas, kai santykis keičiasi *nuo konfliktiško iki gero arba net iki itin draugiško*. *Nuolat konfliktuojančių* bendratėvystę lydi tokie veiksniai kaip motinos suvokimas apie buvusio partnerio menkus tėvystės gebėjimus – tvarkos namuose palaikymą, vaiko higieninę nepriežiūrą, nesaugią aplinką, pvz., kai vaiko tėtis vartoja alkoholį. Taip pat konfliktuojančią bendratėvystę lydi finansinės problemos, buvusio partnerio kontrolė ir prievarta, buvusio partnerio negebėjimas atskirti santuokos problemų nuo bendratėvystės santykių ir mamos nenoras dalytis fizine glوبا. *Visada draugišką* santykį lydi tokie veiksniai kaip motinos manymas, kad buvęs partneris yra puikus tėtis. Šiuo atveju finansai nebuvo konfliktų priežastis, abu tėvai nusprendė dalytis vaikų fizine glوبا. *Nuo konfliktiško iki draugiško* santykio buvę sutuoktiniai (partneriai) pasirinko bendratėvystės modelį, tačiau jų pačių patiriami jausmai jiems trukdė išvengti konfliktų. Vis dėlto laikui bėgant jų santykiai pasikeitė į gerąją pusę. Ši tipą lydi tokie veiksniai kaip motinų suvokimas apie buvusį partnerį kaip apie gerą tėtį, jiems nebuvo būdingi konfliktai dėl finansų (Markham & Coleman, 2012).

Bendratėvystė negali egzistuoti atskirai nuo tėvų partnerystės (Feinberg, 2003). Petren ir kt. (2017) teigia, kad tėvų ir vaikų bendravimas po skyrybų arba tai, kaip tėvai bendradarbiauja augindami vaikus, yra svarbus tėvų ir vaikų santykių kokybės veiksnys. Pasidalijimo po skyrybų proceso metu tėvai gali užmegzti tiek *konfliktiškus*, tiek bendra-

darbiaujančius, t. y. *palaikančius* santykius. Taigi tėvystė po skyrybų yra labai daugialypė (Petren et al., 2017). Autoriai mini, kad bendratėvystės efektyvumą lemia tokie aspektai kaip tėvų santykiai, artumas ar konfliktai, kurie priklauso nuo tėvų įsitikinimų, vertybių, norų, kuriuos dažniausiai suformuoja kultūriniai ir subkultūriniai aspektai, tokie kaip religija, socialinis statusas ir pan. (Feinberg, 2003). Literatūroje autoriai išskiria tokius svarbius veiksnius, kurie veikia bendratėvystės efektyvumą, tai – pasitenkinimas skyrybų procesu ir sprendimu (Buehler & Trotter, 1990), motinos suvokimas apie tėvą (Adams, 2010; Buehler & Trotter, 1990). Šie veiksniai gali būti svarbūs bendratėvystės aspektai, kadangi lemia konfliktų skaičių tarp tėvų po skyrybų (Bay & Braver, 1990), bendratėvystės kokybę, dažnesnį bendravimą, palaikymą (Madden-Derdich & Arditti, 1999; Bonach, 2007; Russell, Beckmeyer, Coleman, & Ganong, 2016), bendratėvystės planavimą (Madden-Derdich & Leonard, 2002), įsitraukimą į palaikančiąją tėvystę (Trinder, 2008).

2. Tyrimo metodika

Tyrimo dalyviai. Tyrimo dalyvių atranka buvo kriterinė, o pagrindiniai dalyvavimo kriterijai buvo šie: 1) dalyvis turėjo būti išsiskyęs. 2) dalyvis turi turėti bent vieną vaiką, kuriam yra taikomas bendratėvystės modelis, t. y. tėvas įsitraukia į vaiko auginimo procesą mažiausiai 30 proc. savo laiko.

Iš viso buvo apklausti penki dalyviai, kurių du buvo vyrai ir trys moterys. Vidutiniškai dalyviai gyveno kartu 10 m. ir 1 mėn., kai trumpiausias išgyventas laikas kartu – 7 m., ilgiausias – 16,5 m. Dalyvių vidutiniškas gyvenimo atskirai laikas yra 5 m. ir 4 mėn. Trumpiausias gyvenimo atskirai laikas – 1,5 m., ilgiausias – 16 m. Trys dalyviai turėjo po 1 vaiką, kuriam taikomas bendratėvystės modelis. Vienas dalyvis – 2 vaikus, ir vienas dalyvis – 3 vaikus. Vaikų, kuriems taikomas bendratėvystės modelis šiuo metu, amžius svyravo nuo 6 m. iki 17 m.

Tyrimo eiga. Ieškant tyrimo dalyvių buvo kreipiamasi į Šeimos ir asmens saviugdos centrą „Bendrakeleiviai“, taip pat buvo taikytas sniego gniūžtės atrankos metodas. Pirmiausia potencialiam dalyviui buvo siunčiamas informacinis sutikimas. Dalyviams sutikus dalyvauti tyrime, buvo sutartas susitikimo laikas ir vieta. Tyrime sutiko dalyvauti penki dalyviai. Du interviu buvo atlikti susitikimo metu, dalyviui patogioje aplinkoje. Trys susitikimai buvo atlikti nuotoliniu būdu, naudojant *Zoom* platformą. Gavus sutikimą visi interviu buvo įrašomi garso formatu. Interviu metu dalyviams buvo užduodami interviu klausimai. Siekiant įsitikinti, kad dalyviai jau yra išsiskyęs, turi vaikų, kuriems taiko bendratėvystės modelį, buvo užduodami patikslinamieji klausimai. Atviri klausimai buvo skirti tyrimo uždaviniams nagrinėti. Uždavus atvirą klausimą ir siekiant geriau suprasti dalyvių išgyvenimus, patirtį ar tiesiog norint palaikyti pokalbį, po užduoto atviro klausimo buvo pateikiami patikslinamieji klausimai, pvz.: *Ar teisingai aš supratau? Kokias emocijas turite omenyje?* Pabaigus interviu, dalyvių buvo klausama, kaip jie jaučiasi, kokios mintys ir jausmai kilo interviu metu. Interviu trukdavo nuo 50 min. iki 2 val. Transkribavus tyrimo medžiagą iš viso buvo gauta 69 psl. tekstos.

Tyrimo metodas ir duomenų rinkimo būdas. Šiame tyrime buvo pasirinktas kokybinis metodas, teminė analizė. Kokybinis tyrimas – tai toks tyrimas, kurio metu tyrimo dalyvis yra apklausiamas, o jo pasakyti žodžiai paverčiami tyrimo duomenimis, kurie vėliau yra analizuojami. Teminė analizė – dažnai psichologiniuose tyrimuose taikomas kokybinės analizės metodas, skirtas sistemingai identifikuoti, organizuoti, analizuoti ir įprasminti svarbiausias ir pasikartojančias temas ir tyrimo dalyvių patirtį (Fugard & Potts, 2015).

Duomenims rinkti buvo pasirinktas pusiau struktūruotas interviu. Atsižvelgus į tyrimo tikslą ir tyrimo klausimus buvo sudarytas pusiau struktūruoto interviu klausimynas, kurį sudarė 4 demografiniai ir patikslinamieji klausimai ir 11 atvirų klausimų.

1. Kiek laiko buvote susituokę su vaiko (-ų) mama (tėčiu)?
2. Kiek laiko esate jau išsiskyrę?
3. Kiek turite vaikų iš santuokos, kuriai taikote bendratėvystės modelį po skyrybų?
4. Kokio amžiaus Jūsų vaikai?
5. Kaip vyko tėvystės pareigų, laiko su vaiku ir pan. pasidalijimo procesas po skyrybų?
6. Kokius sunkumus patyrėte pasirinkę tokį modelį pradžioje lyginant su dabarties patiriamais sunkumais?
7. Dėl ko nesutardavote su vaiko tėčiu ar mama iš karto po skyrybų (kalbant apie vaiką)?
8. Kaip kuriate ar kūrėte ir tebekuriate (jei būdai skiriasi) vaiko auklėjimo taisykles?
9. Kaip jaučiatės, kai vaiko tėčio / mamos taisyklės auklėjant vaikus nesutampa su Jūsų taisyklėmis? Arba nuostatomis, vertybėmis ir pan. Kaip sprendžiate tokius atvejus?
10. Kaip suvokiate savo ryšį su vaiku po skyrybų?
11. Kai Jūsų buvęs sutuoktinis būna su vaiku, kaip Jūs suvokiate jų santykį?
12. Kaip galėtumėte įvertinti savo pasitikėjimą vaiko mama / tėčiu kalbant iš vaiko perspektyvos?
13. Kaip jaučiatės, kai jūsų vaikas būna pas tėtį / mamą?
14. Ką galėtumėte pasakyti apie savo santykį su vaiko tėčiu ar mama šiuo metu?
15. Ką norėtumėte ir galėtumėte papasakoti apie patiriamas savo emocijas bendraujant su vaiko mama / tėčiu?

Tyrimo duomenų analizė. Šiame tyrime buvo remiamasi dviem teminės analizės kodavimo būdais: patvirtinančiuoju (buvo siekiama gauti empirinius įrodymus iš anksto numatytiems klausimams) ir tiriamuoju (iš empirinių duomenų išskylančiomis temomis) (Guest, MacQueen, & Namey, 2012). Iš anksto numatyti interviu klausimai leido numatyti tam tikrus temų šablonus. Vis dėlto tyrimo duomenys iš esmės buvo analizuojami taikant indukcinę teminę analizę, remiantis Braun ir Clarke (2012) kelių žingsnių rekomendacijomis:

1. Duomenys pirmiausia buvo transkribuojami.
2. Vėliau buvo skaitomas ir analizuojamas transkribuotas tekstas.
3. Kodavimas, kuris buvo atliekamas naudojant programos NVIVO12 nemokamą bandomąją versiją. Kodavimas – tai transkribuoto teksto, pastraipos ar sakinio dalies skirstymas į prasminius vienetus – kodus.

4. Kodų skirstymas į potemes, o potemių – į temas.

5. Rezultatų aprašymas. Dalyvių tekstas buvo pateikiamas be papildomos informacijos, tokios kaip niurzgėjimai, taip pat pateikiama be kalbos nutraukimo, arba, atvirkščiai, be žodžių prailgėjimų, tokių kaip *irrrrrr, taaaaaiii*. Kalbos stilius, leksika keisti nebuvo.

Tyrimo etikos principai. Tyrimo metu buvo laikomasi etikos principų. Pirmiausia potencialus tyrimo dalyvis buvo informuotas apie tyrimo tikslą. Taip pat tyrimo dalyviai buvo informuojami, kad tyrimo metu nebus klausiama jokių asmeninių duomenų, tokių kaip asmens kodas ar pavardė. Dalyviai buvo informuojami apie planuojamą garso įrašą, kuris bus atliekamas interviu metu. Taip pat tyrimo dalyviai buvo informuojami apie tai, kam bus naudojami tyrimo duomenys ir kas turės prieigą prie duomenų. Tyrimo dalyviams buvo pabrėžiama, kad jie gali ir nesutikti dalyvauti tyrime. Išsiuntus informacinį sutikimą ir sutikus dalyvauti tyrime, buvo susitariama dėl konkretaus interviu atlikimo laiko. Interviu pradžioje dalyvių buvo dar kartą klausiama, ar jie sutinka dalyvauti tyrime, akcentuojant, kad interviu bus įrašomas ir visi garso įrašai bus ištrinti pabaigus duomenų analizę. Taip pat interviu metu buvo garantuojamas dalyvių konfidencialumas, kai duomenys buvo renkami aplinkoje, dalyvaujant tik tyrimo dalyviui ir tyrėjui. Visa informacija, galinti identifiukuoti dalyvį (vardai, vietos), buvo pakeista.

3. Tyrimo radiniai

Išanalizavus gautus duomenis buvo išskirtos 8 temos, 15 potemių ir 21 mini tema (1 lentelė).

1 lentelė. *Temos, potemės ir mini temos*

Table 1. *Themes, subthemes, and mini themes*

Tema	Potemė	Mini-tema
Tėvų tarpusavio santykiai		
Patiriamos emocijos bendraujant su buvusiu sutuoktiniu	Jautresnės ir mažiau jautrios temos	
	Laikas ir emocijų intensyvumas	
	Emocinės reakcijos į buvusį sutuoktinį	
Buvusio sutuoktinio ryšio su vaiku suvokimas	Buvusio sutuoktinio ryšio su vaiku keitimasis po skyrybų	
	Kito iš tėvų ryšio su vaiku samprata	Ryšys per pokalbį
		Ryšys per bendrą veiklą
		Emocinis ryšys
Savo ryšio su vaiku suvokimas	Savo ryšio su vaiku keitimasis po skyrybų	Ryšys pasikeitė į gerąją pusę
		Ryšys nepasikeitė
	Savo ryšio su vaiku samprata	Ryšio suvokimas per jausmą
		Suvokimas per buvimą kartu, pagalbą, pareigas, rūpestį
		Ryšio suvokimas per pokalbį
		Ryšio suvokimas per konfliktus

Tema	Potemė	Mini-tema
Jausmas, kai vaikas (-ai) būna pas buvusį sutuoktinį	Aš esi laisvas (-a) Pasitikėjimas buvusiu sutuoktiniu	
Tėvystės pareigų pasidalijimo procesas	Susitarimas, modelio pasirinkimas	Bendratėvystės modelį tėvai pasirinko savarankiškai Buvimo su vaiku pasiskirstymas Darbų ir pareigų pasiskirstymas Nėra griežtų nusistatymų dėl pareigų, atsižvelgiama į vaiko norus
	Proceso lengvumas	Paprastai ir greitai Galimos proceso lengvumo priežastys
Taisyklių kūrimas ir kitų vertybių diegimas	Taisyklės, auklėjimo būdai, vertybės kuriamos atskirai	„Neturiu primetinėti savo taisyklių“ Pas mus skirtingai Priimami vienašališki sprendimai
	Bendras problemų sprendimas iškilus situacijai	
	Kai auklėjimo būdas, taisyklės ar vertybės nesutampa	
Patirti sunkumai ir jų sprendimo būdai pasirinkus modelį	Patirti sunkumai	Nuolatinės kelionės, kraustymasis Drabužiai, daiktai Vaikų manipuliacija

3.1. Tėvų tarpusavio santykiai

Pirmoje temoje „Tėvų tarpusavio santykiai“ buvo atskleista, kaip tėvai suvokia savo santykį su buvusiu sutuoktiniu ar vaiko tėvu ar mama. Vienas iš dalyvių savo santykį su vaiko mama apibūdina kaip draugišką ir atvirą. Dalyvis išplečia savo draugiškumo suvokimą, kai kalba apie tai, kad su buvusiu partneriu nors ir nedalyvauja bendroje veikloje, tačiau atvirai bendrauja įvairiomis temomis: „*Mūsų santykis iš tiesų geras, draugiškas, atviras; iš tiesų labai mes pakankamai atvirai dalinamės apie savo asmeninius gyvenimus, kas vyksta, nėra ten (paузė) tos bendros veiklos kažkokios, galvoju, ar galim pavadinti vienas kitą draugais, tikrai turbūt galim.*“ (Artūras). Kitas dalyvis, įvardydamas savo santykius kaip draugiškus, paantrina, kad nekonfliktuoja su buvusiu partneriu, tačiau pabrėžia, kad ribų nubrėžimas tam tikrose situacijose atsiranda: „<...> *mes tiesiog laikom labai draugiškus, netgi, sakyčiau, vienus draugiškiausių santykių, kokių tekę turėti per visą tą laikotarpį, <...> bet mes labai greit apsibrėžiam atgal, (paузė) taisyklės, (nusijuokia) kad čia jau niekas niekam nebeaiškina.*“ (Tomas). Viena iš dalyvių teigė, kad jos bendravimas su buvusiu sutuoktiniu draugiškas, tačiau be šilumos, ir ji visai nenorėtų su juo draugauti, tačiau žino, kad buvęs vyras draugystę norėtų palaikyti: „*Nu tai toks nu toks sakyčiau draugiškas bendravimas buvo, bet iš mano pusės tai nėra tos šilumos, nors aš ir su ilininiu žmogumi galiu tokius dalykus pašnekėti nuoširdžiai. (paузė) <...> Man nu nėra tas žmogus, su kuriuo aš norėčiau*

draugauti, bendrauti, ne draugas jisai man.“ (Žaneta). Kita dalyvė nors įvardijo savo santykius kaip tobulus – „<...> puikiai sutariam, tikrai, nuoširdžiai sakau, kad šiuo metu (paузė) sutariam tobulai <...>“, vis dėlto pabrėžė, kad norėtų neturėti „absoliučiai jokių santykių“, ir jaučia vidinį atstūmimą: „Iš kitos pusės, tai aš vis tiek noriu turėti tą tokį atsirbojimą, nes tas žmogus (paузė) nu vis tik pakeitė mano gyvenimą <...> kad ir kiek aš ten sakyčiau, kad išėjau, ir man nebesvarbu, ir kažkoksai tas vidinis atstūmimas, jisai yra.“ (Indrė).

3.2. Emocijos, patiriamos bendraujant su buvusiu sutuoktiniu

Emocinės reakcijos į buvusį sutuoktinį. Kalbėdami apie buvusių sutuoktinių (partnerių) emocines reakcijas į buvusius partnerius dalyviai išreiškė tiek teigiamus jausmus, tokius kaip draugiškumas – „<...> nu tai ką aš žinau, draugiškumas. Yra jaukumo tam tikro, Žinok, šiaip teigiamos.“ (Arūnas), tiek neigiamas emocijas, susijusias su pykčiu – „Dabar vis tiek yra dar tokių ir jam, ir man. Ir, atrodo, skambini su kažkokiu tai konkrečiu klausimu, arba nu vat, parašo žinutę, žinai, kad, kai būsi laisva, norėčiau pasikalbėti, ir, viskas, mane net supykina (paузė) fiziškai (paузė), tai nu negali dar (paузė) (ašaros).“ (Iveta). Buvusiam partneriui išreiškiamos dviprasmiškos emocijos, kurias veikia praeitis: „Galvoju toksai, žinai, kad, iš vienos pusės, sakau, gal ir dėkingumas yra, bet (paузė) bet nu yra ta dėmė tokia likusi, aš nežinau, kaip ją pasakyti, nu, sakau, nežinau ar čia yra apie pagarbą, aš kalbu, kad jos nėra, ar kažkoks čia kitas jausmas yra, (paузė) bet tas šleifas, bet kokiu atveju, aš jo neužmirštu.“ (Indrė). Kitas dalyvis, bandydamas išreikšti emociją, paminėjo, kad jaučiasi atsipalaidavęs ar net abejingas, nes nesivadovauja praeities patirtimi: „Atsipalaidavęs, dalinai dėkingas galbūt, už tą etapą kažkokį amm ir dalinai abejingas, tiesiog toksai nu tipo (paузė), kas buvo, tas buvo, aš atgal nežūriui.“ (Tomas).

Jautresnės ir mažiau jautrios temos. Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad kylančios emocijos bendraujant gali kisti priklausomai nuo situacijos, kai, pavyzdžiui, viena dalyvė išreiškė panieką dėl skiepų vaikams: „Tai vat šitoj vietoje, (paузė) nu, aš jį taip (paузė) niekinu dabar, (paузė) tokia (paузė) nu niekinu. Tas jausmas geriausias būtų, bet grynai čia dėl skiepų.“ (Žaneta). Kai buvęs partneris išreiškia rūpestingumą, tada kylančios emocijos tampa teigiamomis: „Nu tai, matyt, gal nuo žinutes priklausau, žinai, kai tau ten parašo, žinai, atsiųsk ten tipo sąskaitos ten kažkokius tai numerius <...> vėl, žinai, čia, tipo, nu, kažkokia tai pareiga atsiranda, bet, kai jisai klausia, kaip tu jautiesi, kaip vaikas jaučiasi, nu tu visai kitas, visai kitas, tas emocija yra.“ (Indrė).

Laikas ir emocijų intensyvumas. Dalyviai kalba apie laiko faktorių, kuris keitė emocijų intensyvumą ir tipą. Vienos dalyvės teigimu, „tai iš pradžių buvo blogos: tik pyktis, neapykanta. Nu, vat, kerštas kažkodėl nekilo. Bet neapykanta, jo, begalinė, pyktis, neapykanta tie du (paузė). O dabar, tai, (paузė) nieko <...> Va, o dabar tai net gaillestis toks kartais kyla. Jo, gaillestis paskutiniu metu tas persimetė, teisingai, į gaillestis.“ (Žaneta). Kita dalyvė pasakoja, kad praeityje patirtas skausmas laikui bėgant tapo ne toks stiprus: „<...> buvo ten tiek ir skausmas, ir pyktis gal tada dar buvo tie tokie jausmai ir tada tau tiesiog vat, žinai, tas tas Žilvinas ir skausmas, ar Žilvinas ir pyktis buvo tapatu, ir tada tos

žinutės tau irgi kažkokios, žinai, nu toksai įsijungdavo, kad, kas čia, kažkas apie tai, bet dabar tai jau paskutiniu metu, matyt, jau, žinai, nu vis tiek keturi metai praėjo nori nenori čia, (pauzė) daro savo, <...> dabar turim tokius visai gerus santykius.“ (Indrė).

3.3. Buvusio sutuoktinio ryšio su vaiku suvokimas

3.3.1. Buvusio sutuoktinio ryšio su vaiku keitimasis po skyrybų

Lygindami kito tėvo ryšį su vaiku iki patirtų skyrybų ir po jų, trys dalyviai iš penkių pasakojo pastebintus pokyčius. Viena dalyvė šį pokytį įvardijo kaip labai stiprų: „Čia tai stipriai, matyt, irgi keitėsi vien dėl to, kad iki tol taigi Justas buvo nu, kaip žinai, kaip ir dauguma su mamom gyveno, nu vaikai, kad ir yra ten tie tėvai, bet, jo, tie sofניהai tėvai, ar ne? Tai šiuo metu tai, aš manau, kad pokytis yra didžiulis vien dėl to, kad tai yra kokybiškas laikas tėčio su vaiku, (pauzė) ko anksčiau kaip ir nebuvo.“ (Indrė). Kalbėdamas apie naujus mamos santykius po išsiskyrimo, vienas dalyvis pastebėjo, kad mama skiria mažiau dėmesio vaikui nei skirdavo iki santuokos anuliavimo: „Kažkoks naujas vyras ateina ten, žinai, tai tada automatiškai tu biškį turi dalinti tą dėmesį, tai va tokie dalykai gal pasikeitė pagrinde.“ (Tomas). Ir atvirkščiai, mama, kurios buvęs sutuoktinis sukūręs naujus santykius, pastebi, kad yra teigiamų pokyčių bendraujant vaikui ir tėvui: „Dabar, kai atsirado nauji tie santykiai, tai, nežinau, čia gal toj įtakoj žmogus tapo laimingesnis <...> nebėra to tokio, kažkokio kabinėjimosi ar ten kažko.“ (Iveta).

3.3.2. Kito iš tėvų ryšio su vaiku samprata

Atsižvelgus į tai, kaip tėvai kalbėjo, kaip jie suvokia kito tėvo ryšį su vaiku, buvo sugrupuoti tėvų ryšio suvokimo aspektai, suskirstyti į tyrimo mini temas. Suskirsčius potemes į mini temas nustatyta, kad vieni iš tėvų vaiko ryšį su kitu tėvų suprato per pokalbius, kiti – per veiklą, treči – per patiriamus jausmus.

Ryšį per pokalbį pabrėžė mama tuo atveju, kai, jos manymu, tėvas tinkamai rūpinasi vaiko baziniais poreikiais ir geba atliepti ir išspręsti išylančias problemas. Vis dėlto, jos manymu, tėvas nejaučia, kai vaikui iškyla poreikis pakalbėti: „<...> kad jisai yra vat fiziniai, baziniai dalykai užtikrinami <...> arba iškilus problemoms <...> tai taip, bet, tarkim, kad jisai pajustų, kada vaikui reikia pasikalbėt ar kažkaip tai, tai, manau, šito tikrai nėra.“ (Iveta). Kitas dalyvis, paklaustas apie buvusio sutuoktinio ryšį su vaiku, pabrėžia, kad vaikai labai daug bendrauja su tėvu ir pateikia pavyzdį apie tėvo reguliarius skambučius ne jos globojimo laiko metu: „Tai ir labai to bendravimo daug <...> Aš vežu vaikus ir kiekvieną rytą <...> skambutis kiekvienam: vienam suskambėjo telefonas, kitam, trečiam.“ (Žaneta).

Ryšys per bendrą veiklą ar kitus veiksmus buvo suprantamas kaip dėmesio skyrimas atliekant bendrą veiklą: „<...> jų santykį kaip aš vertinu, nu man patinka, kad jie kažką kartu ir veikia, kad jie kažkur ir važiuoja, ir kad Žilvinas į darbą nusiveža, tai aš labai džiaugiuosi tuo santykiu.“ (Indrė).

Emocinis ryšys. Vienas dalyvis, kalbėdamas apie buvusio partnerio emocinį ryšį su vaiku, suvoktą ryšį įvardijo kaip artimą, glaudų, tačiau pridūrė, kad artimas ir glaudus ryšys išreiškiamas tada, kai vaikas būna su kiekvienu iš tėvų: „Nu gana artimą, glaudų, ta prasme nu, ta prasme, kai jinai būna su manim mano savaitę, jai nereikia mamos, kai jinai būna su mama, jai plius minus nereikia manęs.“ (Tomas). Kita dalyvė, kalbėdama apie buvusio sutuoktinio ryšį su vaiku, pabrėždama tėvo asmenines savybes nurodė, kad emocinis ryšys su tėčiu yra silpnas: „Taip vat tai aš tą ir pasakiau ir apie vaikų tėtį, kad, aš manau, kad jisai kad jo ryšys su vaikais, manau, kad emocinėj plotmėj yra silpnas <...> šiaip jisai žmogus, kuris nemoka rodyti jausmų.“ (Iveta). O štai dar kita dalyvė, atvirksčiai, remdamasi savo kitokiu suvokimu apie buvusio vyro indėlį, vaikų ir tėvo ryšį įvardija kaip stiprų, artimą ir gilų: „Tai panašu, kad tas ryšys yra stiprus, gilus (paузė) <...> Tai, manau, kad ryšys labai artimas (paузė) jo dėka. Jo tikrai didelio, nuolatinio darbo dėka visus šitus šešiolika metų.“ (Žaneta).

3.4. Savo ryšio su vaiku suvokimas

3.4.1. Savo ryšio su vaiku keitimasis po skyrybų

Kalbėdami apie savo ryšį su vaiku (-ais), tėvai dažniau nurodė jaučiantys sustiprėjusį ryšį, kai kurie dalyviai pasikeitimo neįjutė. Vienas iš dalyvių, tėtis, užsiminė, kad po skyrybų jam reikia daugiau pasitempti efektyviau skirstant savo laiką. Taigi ryšys jam atrodo stipresnis nei būtų nuolat gyvenant kartu: „Žinoma, kad dabar ryšys su vaiku stipresnis negu būtų (paузė) gyvenant kartu. Tam tikra prasme, aišku, būna laiko, kai kartu negyvena, bet, ta prasme, daug daugiau reikia pasitempt, daug daugiau reikia efektyviai dalyvaut. Tai vat tas, tas yra kitaip.“ (Arūnas). Taip pat dalyviai išreiškė susirūpinimą vaiko ateitimi. Atsiradus baimei traumuoti vaiką ateityje, tėvai ėmėsi tam tikrų savišvietos būdų: „<...> po skyrybų tai tu pradėjai sau uždavinėti klausimus, nu, bent jau aš pradėjau pradžioj uždavinėti tuos sau klausimus, ar mano vienokie ar kitokie veiksmai ne-traumuos? Nu, žinai, neliks kaip skyrybų pasekmė tam vaikui? (paузė) Tai toksai atrodo, žinai, atsirado didesnis noras (paузė) nu į tą vaikų psichologiją pasigilinti būtent per tą trauminę prizmę (paузė).“ (Indrė).

Ryšys nepasikeitė. Ne visi tėvai pajuto pasikeitusį ryšį su savo vaikais po skyrybų. Vertindama savo ryšį dalyvė samprotauja, kad, atsižvelgiant į brandos aspektus, jos ryšys su vaikais nepasikeitė: „<...> iš principo (paузė) ryšys yra, jis kaip buvo taip ir yra.“ (Iveta). Kitas dalyvis savo ryšio su vaiku pasikeitimą vertina per savo asmenybės prizmę, t. y. „šeimyniško“ tėvo prizmę, kai tiek prieš, tiek po skyrybų jis išliko toks pat, dėl to ryšys su vaiku nepasikeitė: „Mano atveju tai tikrai niekaip nepasikeitė, kaip mes bendravom, žinai, aš toks gal esu, kaip čia pasakyt, šeimyniškas tėvas, jei pusryčiai, tai aš darau valgyt, jeigu reikia išskalbti, aš galiu išskalbt, jeigu reikia, nežinau ten, jei užpakalį reikia išplaut, aš galiu išplaut. Man nėra jokios tenai problemos.“ (Tomas).

3.4.2. Savo ryšio su vaiku samprata

Savo ryšį su vaiku dalyviai suprato skirtingai. Dalyviai įvairiai įvardijo aspektus, kai buvo paklausti, kaip jie suvokia savo ryšį. Vieni tėvai savo **ryšį suvokia per jausmą**, kalbėdami, kad jų ir vaiko ryšys yra labai gilus: „<...> *tai mano ryšys su vaiku, aš manau, kad yra labai giluminis.*“ (Indrė). Kitas dalyvis šypsodamasis pasakė, kad ryšys nėra paprastas ir lengvas, tačiau gyvas, pabrėžta, kad tai yra jo vaikas: „<...> *tai yra mano vaikas (šypsosi) <...> tai toks <...> nėra visiškai paprastas ir nėra lengvas gal tas ryšys eeee, bet gyvas (paузė).*“ (Arūnas).

Kiti dažnai įvardijami aspektai, klausiant tėvų apie jų suvokiamą ryšį su vaikais, buvo **buvimas kartu, veiklos kartu, konfliktų vengimas, pagalba**. Dalyviai pasakojo, kad po skyrybų nuolat buvo su vaikais, vykdė bendrą veiklą, taip jie jautė labai daug artumo: „<...> *tikrai daug to artumo buvo. <...> labai daug kartu: ir stovyklos, va tos visos veiklos su karatė va atsirado dešimtais metais*“ (Žaneta). Taip pat buvo pabrėžiamas vaiko vengimas konfliktuoti. Mama jaučia artumą, atvirumą, kai gali sūnui būti atvira ir patiria atvirumą iš sūnaus pusės: „<...> *taip aš su sūnum jaučiuosi artima (paузė) jis yra man atviras (ašaros) aš esu jam atvira (paузė) mes, jo, jisai, matau jo dideles pastangas kad (paузė), irgi kažkaip tai nu (paузė) nepykdyt manęs <...>*“, (Iveta).

Ryšio suvokimą per pokalbį išreiškė ir kiti dalyviai. Pavyzdžiui, viena dalyvė, kalbėdama apie savo santykį su vaiku pabrėžė vakarinius pokalbius su juo, kai vaikas inicijuoja pasišnekėjimus: „<...> *tris dalykus, kur tau patinka <...> ir vienas dalykas, kas tau nepatiko iš šiandien. (paузė) Ir būna taip, kad jau aš ten atsiseikinu, jau noriu miegoti. Vaikas sako: „Mama, mes dar nepašnekėjom.“ (paузė)*“ (Indrė). Kita dalyvė, paklausta apie savo suvokiamą ryšį su vaikais, papasakojo, kad ir viena iš dukrų inicijuoja pokalbius išitikus tam tikroms gyvenimo aplinkybėms ir klausia mamos patarimų: „*Ir šiemet prasidėjo tai, kad, žinai, ten turi berną, susipyko, ir kai tik susipyksta, jinai skambina man patarimų.*“ (Žaneta).

Kai kurie tėvai savo ryšį su vaikais suvokė **per konfliktus** savo globojimo metu, kai vaikas gyvena kartu. Mama, lygindama savo ryšį su dviem vaikais, išreiškė nuogaštavimą dėl su dukra patiriamų konfliktų: „<...> *aš kartais pagalvoju, kad jeigu reiktų visą laiką gyvent su dukra, tai mes čia, nežinau, gerkles persikąstumėm, (paузė) nes jau tas dvi savaites pabūni, paskui nu tai vėl grįžta viskas, <...> nes jau būna čia tokios audros, kad jau sudėtinga, tikrai.*“ (Iveta).

3.5. Jausmas, kai vaikas būna pas buvusį sutuoktinį

Aš esu laisvas (-a). Šiame tyrime visi apklaustieji akcentavo būtent laisvės jausmą, kai tėvai laisvu nuo vaikų laiku jaučiasi laisvi. Kai kurie tuo metu sulygina save su bevaikiu tėvu: „*Laisvas (abu nusijuokiam) <...> ta prasme yra gerai gyvent, gerai yra būt bevaikiu, nes tada turi daugiau laisvės, daugiau laiko.*“ (Arūnas). Vienas dalyvis taip pat išreiškė nuomonę, kad vieną savaitę jis yra tėvas, kitą savaitę jis yra laisvas sau, kai gali skirti laiką

savo mėgstamai veiklai: „Kaip aš dabar sakau – aš savaitę tusovščikas, savaitę tėvas <...> tai vat taip ir gaunasi: savaitę tu ten darai kažkokius ten savo hobius <...> daugiau sau skiri laiko, o tą savaitę, kai tu ten tėvas, tai tada (pauzė) persijungi į kitą moudą kažkaip.“ (Tomas). Visa tai dalyviai suvokia kaip rūpinimąsi savimi ir galvojimą apie save: „Taip ir jautiesi, kad gyvenu dabar vat turiu dvi savaites be vaikų, darau ką noriu, einu į pasimatymus, einu į teatrą, dirbu per naktį, nu, žodžiu, (pauzė) <...> laisvės nuo pareigų jausmas (pauzė) laisvės nuo rūpesčio kažkokio tai (pauzė) jausmas, kai gali skirti, nu rūpintis savim, tiktai savim, galvoti tik apie save.“ (Iveta). Kai kurie dalyviai paminėjo, kad būtent bendratėvystės modelis, taikomas po skyrybų, leido atrasti laiko tik sau: „Aš po skyrybų turėjau laiko sau, ko niekada neturėjau santuokoje.“ (Žaneta).

Pasitikėjimas buvusiu sutuoktiniu. Buvo pastebėta, kad visi dalyviai vienaip ar kitaip išreiškė pasitikėjimą buvusiu sutuoktiniu (partneriu). Vienas tėvas, išreikšdamas visišką pasitikėjimą vaiko mama, ją pavadino partnere: „Jo, visiškai pasitikiu (pauzė). Mes <...> esam partneriai, ta prasme, kad jos sprendimai (pauzė) tikrai geri. Galim turėt nesutarimų, bet tai nėra iš nepasitikėjimo, tai yra iš nuomonių skirtumų.“ (Arūnas). Kita tyrimo dalyvė taip pat pasitiki savo buvusiu partneriu dėl vaiko auklėjimo – jai žinomas tėčio auklėjimo stilius, o suvokimas apie vaiko tėtį yra teigiamas: „Tai aš juo pasitikiu ir tikrai žinau, kad jie tenais ir apsitaria ir nu, žinai, dėl kažkokių tais sprendimų (pauzė) ir dėl auklėjimo, man gal netgi labiau patinka tas toks griežtesnis auklėjimo būdas (pauzė), bet nu aš tiesiog iki jo nepriaugau (juokiasi garsiai) <...> tai aš tiesiog tada leidžiu sau būti tokia mama, kokia aš esu. Bet šiaip tai iš principo, aš manau, kad Žilvinas turi labai daug gerų ten tų savybių ir (pauzė) pasitikiu tai labai.“ (Indrė).

3.6. Tėvų pareigų pasidalijimo procesas

Susitarimas, modelio pasirinkimas. Pasirenkant šį bendratėvystės modelį buvo svarbus ir tėčių indėlis pareiškiant norą auginti vaiką (-us) kartu. Vienas iš dalyvių minėjo, kad tiesiog pajuto ir suprato, kad nenori gyventi be vaikų, pasiūlė savo buvusiai sutuoktinei dalytis fizine globa: „Ta prasme, mano buvusios žmonos idėja buvo, kad jinai susiras kur gyventi ir paskui jauniausia dukra gyvens su ja (pauzė). Aš (pauzė) pajutau, aš supratau, kad aš taip nenoriu ir aš tada pasiūliau, kad mes dalintumėmės ja per pusę.“ (Arūnas). Modelio pasirinkimą lėmė ir tėčio noras auginti vaiką kartu: „Kadangi jisai buvo iš tų tėčių, kuris norėjo (šypsosi) nu neatsisakė, tai aš tada sutikau.“ (Indrė). Kai kurios mamos patyrė konfliktą dėl vaiko fizinės globos, kai tėtis ne visada norėjo ja dalintis: „Jis paskambino (pauzė): „Neatvešiu vaikų tau, tu pervargusi, tau reikia pailsėti, aš tau neatvešiu.“ Tai pas mus buvo atvirkščiai, kai kiti tėvai neima vaikų, tai mes kalėmės dėl vaikų (juokas). Pas mus buvo atvirkštinė ta situacija.“ (Žaneta). Bendratėvystės modelio pasirinkimo eigą ir būdą lydėjo savarankiški sprendimai ir siūlymai: „Siūlymai ėjo iš jo pusės.“ (Žaneta), o vėliau šias sąlygas įtvirtino teisme: „Vyko teismas. Ne kaip teismas, ne, iš tikrųjų, tai buvo mūsų, mes patys viduj susirašėm, tiesiog <...> ir paskui tas grafikas buvo taip ir surašytas teismo.“ (Žaneta).

Tyrimas parodė, kad **buvimo su vaiku pasiskirstymą** tėvai fiksuodavo ir planuodavo temams į priekį savo sukurtuose bendruose dokumentuose, atsižvelgdami į ateityje galimus pakitimus: „*Tai vat atsisėdam, atsidarom ekselį, susipildom metus į priekį ir pasakui, nu, aišku, ir keičiam, ir prašom: „Žinai, kad vat čia man reikia išvažiuot, ar galėsi tu?“ – „Galėsiu.“ Tai tada susikeičiam kažkaip tai arba: „Savaitgalį gali iki sekmadienio pažiūrėt? Aš tada kitą.“ Nu toks, bet jau stengiamės, kad ne. Ne tai, kad ten užmeti, žinai, kad pabūk tu ilgiau, bet jau tada keistis tais laikais.“ (Iveta). Kita dalyvė pasakojo, kad grafikas, pagal kurį dalijasi vaiko fizinė globa, buvo sukurtas atsižvelgiant į tėčio galimybes: „*Kadangi Žilvinas dirba vyninėj, tai supranti, kad jo darbo laikas yra kitoks negu visų kitų žmonių (pauzė). Tai priėmėm tokį optimaliausią variantą, kad (pauzė) pirmadieniais, antradieniais yra tas laikas, kada jis galėtų skirti jam laiką.“ (Indrė). Vienas dalyvis atskleidė, kad kaip bendravimo priemonę ir derybų įrankį pasitelkė e. laiškus: „*Tiesiog emailais susirašinėjome ir derinomės tas dienas.“ (Žaneta).***

Darbų ir pareigų pasiskirstymas. Buvo nustatyta, kad dalyviai darbus ir pareigas pasiskirstė be patiriamų ginčų, nes, kaip teigia vienas iš dalyvių, jie gana aiškiai žinojo, kaip viskas turi veikti: „*Mes gana aiškiai, ta prasme, vienintelis klausimas buvo iškilęs dėl laiko (pauzė). Dėl kitų pareigų, kad kažkaip nekilo didelių ginčų, nes gana aiškiai <...> žinojom, kaip viskas turi veikti ir nebuvo permetinėjimo karštos bulvės, kad dabar čia tu čia daryk ir rūpinkis.“ (Arūnas). Kita dalyvė išreiškė mananti, kad tiek tėtis, tiek ji yra atsakingi šiuo klausimu ir žino savo galimybes, kuria veikla su vaiku turėtų užsiimti kiekvienas iš tėvų: „*Šitot vietoj manau, kad tiek Žilvinas labai atsakingai žiūri, kiek jusiai gali, žinai, (pauzė) tiek ir aš. <...> Aš gal daugiau skaitau su vaiku, Žilvinas, manau, kad to nedaro (įkvėpimas). Nu, bet aš ir nespaudžiu (pauzė) ir tikiu, kad jie ten nu kažką kitą daro (pauzė) per kažkokius žaidimus, žinau, kad jie ten kepa, jie ten žiūri, žinai, kokias nors laidas kulinarienes, ko aš nedarau. Tai, aš manau, kad (pauzė) Justas summa summarum gauna kažkokį tai iš mano pusės, tokią įtaką mokslui ir ir išsilavinimui, ir kažkokį kitokį, visiškai kitokį jusiai gauna iš Žilvino. Bet man tas balansas kažkaip kol kas nu (pauzė) patinka.“ (Indrė). Tėvai geba susitarti dėl pareigų pasidalijimo, taip pat dėl vaiko gerovės aspektų, finansinio vaiko aprūpinimo klausimais ir pan.: „*Kartais aš tam tikrus dalykus padarydavau, net ir dabar tas toks, nėra aiškiai įvardinta formaliai, bet yra aišku mums, kas ką daro. Tai kartais būna, kad nu jeigu vienas negali, tai kito prašom. Nu tai galimi dalykai nuvest pas gydytoja, nueiti į tėvų susirinkimą mokykloj. Tokie vat buitiniai paprasti dalykai: nupirkti drabužių, ten dar kažką, visi šitie dalykai tiesiog, mes nu susitarėm, kas padarys ir viskas, nėra dėl to didelių kažkokių tai dabar sudėtingų ginčų.“ (Arūnas).***

Taip pat **tėvai į pasirinkimus įtraukia ir patį vaiką, netaikydami griežto plano, atsižvelgdami į vaiko norus:** „*<...> atsižvelgdam, jo, gerai, važiuok pas mamą. Dabar nori su manim? Nu gerai, atvaryk pas mane. Nu ta prasme, bandėm, kiek įmanoma, mažiau traumuoti.“ (Tomas).*

Proceso lengvumas. Dauguma tyrime dalyvavusių tėvų **pasiskirstymo procesą įvardijo kaip lengvą ir greitą:** „*Nu tai gerai, tai, (emmm) pasidalinom paprastai, greitai.“ (Indrė). Ypač kalbant apie tam tikrus aspektus, tokius kaip fizinės globos laikas: „Jeigu*

imt tik laiką ir pareigas, tai visiškai mes ten, ta prasme, iškart sutarėm ir jokių ten nebuvo klausimų.“ (Iveta).

Galimos proceso lengvumo priežastys. Aptariant galimas proceso lengvumo priežastis galima išvengti tokius veiksnius kaip patirtą tėvų kaltės jausmą: „*O iš Žilvino pusės, aš manau, kad jisai jautė didelę kaltę, ir dėl to jisai buvo pasiryžęs nu bet kokiam mano, vat žinai, užgaidai (J: mmhm): „Jeigu tau reikia, aš tai padarysiu. Jeigu tau reikia pinigų, duosiu pinigų. Jeigu tau reikia laisvo laiko, aš pabūsiu su vaiku <...>, (Indrė). Apie kaltės jausmą pasakojo ir kita dalyvė: „Ir pradžioje tas ir tas kaltės tradicinis jausmas buvo.“ (Žaneta). Taip pat įtaką galėjo daryti tarpusavio santykiai, kai tėvai nepatyrė didelių konfliktų: „*Ne, mes visiškai žmogiškai, mes kadangi, sakau, nebuvom čia kažkokių ten susipykimų stadijij, <...> iškart susitarėm, kad žinai, plus minus stengsimės vienodai dalintis.“ (Tomas). Dar įtakos proceso lengvumui galėjo turėti tėvų tarpusavio pasitikėjimas: „Formaliai į skyrybų sutarty – tai globėja yra mama, bet mes de facto. Tas vaikas gyvena kaip gyvena, visai kitaip. Mums tas tinka, mes pasitikim vienas kitu šituo klausimu.“ (Arūnas).**

3.7. Taisyklių kūrimas ir vertybių diegimas

3.7.1. Taisyklės, auklėjimo būdai, vertybės kuriami atskirai

Pas mus skirtingai. Kalbėdami apie taisyklių kūrimą ir vertybių diegimą dalyviai minėjo, kad kurdami taisykles vadovaujasi savo patirtimi ir kalba apie tai, kad kituose namuose yra taikomas kitoks auklėjimo būdas: „*Nu aš tai, nežinau, vadovaujusi savo patirtim kažkokia, tai aš plus minus viską leidžiu (juokas) ir tas esu „gerasis“, aišku, iki tol, kol neužlipa jau žiauriai ant galvos. Tada aš jau to negaliu pakęst. Manau, kad šiuo atveju buvusi žmona yra griežtesnė, jinai ten labiau biškį pastato į vietą.“ (Tomas). Kita dalyvė dalijasi patirtimi, kai skirtingi auklėjimo būdai skirtinguose namuose kelia tam tikrų sunkumų ir emocijų: „*Vėlgi ir toj situacijoj nu dar ir taip buvo gavęsi, kad namie pragaras, nes reikia mokytis, tvarkytis, šunis vedžioti dar kažką, ar ne? O ten nuvažiuoji, ten nu atostogos. Ten viešbutis: nieko daryt nereikia ir pamokas irgi kada darai, kada – ne. Tvarkytis, dirbti nu – nieko, pareigų – nieko nėra. Tai vat aš buvau bloga.“ (Žaneta).**

Neturiu primetinėti savo taisyklių. Buvo pastebėta, kad kai kurie tėvai nesijaučia galintys nurodinėti ar kitaip spręsti už kitą tėvą, kaip jis turėtų auginti vaikus: „*<...> jeigu taip nuoširdžiai, tai aš galvoju, kad neturiu primetinėti Žilvinui kažkokių tai savo taisyklių, kaip aš įsivaizduoju, kad Jonui turėtų būti.“ (Indrė). Kita dalyvė nurodė, kad jausmas, kad ji negali nurodinėti tėčiui, kaip auginti vaikus, neleidžia kurti bendrų auklėjimo taisyklių: „*Nu šito aš negaliu irgi primesti ir sakyti, nu vaikų tėčiui, kad tu turi kažkaip tai tą daryt, tai ir tas, nėra kažkokių tokių bendrų <...>.“ (Iveta).**

Priimami vienašališki sprendimai. Tokie veiksniai kaip būrelių parinkimas buvo parenkamas vieno iš tėvų: „*Nebuvo šitų taisyklių kūrimo, tiesiog aš, tai iš mano pusės būreliai, mokyklos viskas būdavo sudėliota iš mano pusės (pauzė).“ (Žaneta). Nors būrelių veiklą tėvai renka nepasitarę vienas su kitu, tačiau į pasirinkimus kartais įtraukia vaiko*

pageidavimus: „Vieną būrelį tai Žilvinas išrinko, vat būtent plaukimą. Tai jisai ten tiesiog jo pasiklausė, žinai, kad (pauzė) šeštadieniais. Tai, kad jisai pats pasiryžo pasiimti nuvežti parvežti tą vaiką, tai čia buvo jo toksai (pauzė) pasitarimas.“ (Indrė). Dalyvių nuomone, būrelių pasirinkimas ir kito tėvo nesikišimas į šį procesą – tai pasitikėjimo klausimas: „O mano būrelis tai ten buvo, nu toks edukacinis, tai aš labai jau ten (pauzė) irgi nesitariau su Žilvinu. Nieko net ir nesakiau, man atrodo, apie tą būrelį, bet iš principo tai (pauzė) nu jam irgi nekyla klausimų, kodėl būtent toks, o ne kitoks. Nu kažkaip ten toksai pasitikėjimo, man atrodo, klausimas yra labai didelis.“ (Indrė).

3.7.2. Bendras problemų sprendimas susiklosčius situacijai

Bendrą problemų sprendimą susidarius situacijai viena iš dalyvių aptarė taip: „<...> tikrai matai, kad negerai buvo pernai sūnui su mokslais <...> tai tada ir jisai kalbėjosi su sūnum, ir aš kalbėjau, ir kažkokių ten priėmėm sprendimų ten, kaip kompo atsisakymai, ir ten, žodžiu, žaidimų ištrynimai (nusijuokia), ir korepetitoriai ir taip toliau. Ir viskas taip ir susitvarkė, čia reikia (pauzė) nepaleist, o tas, sakau, labai sunku nepaleist, kai tu realiai paleidi, nu kas dvi savaites.“ (Iveta). Kiti dalyviai mini, kad esant tam tikrai situacijai sėstų bendram pokalbiui arba susiskambintų: „Nu, ta prasme, nėra kad, žinai, kažkas galvotų kategoriškai kitaip nu tiesiog yra problema: susėdam, susiskambinam, sprendžiam (juokas), jeigu nesisprendžia – susirašinėjam žinutėm.“ (Tomas).

3.7.3. Kai auklėjimo būdas, taisyklės ar vertybės nesutampa

Vienas dalyvis pasakojo, kad kylančius nesutarimus išsprendžia ir laikosi sutartos pozicijos, todėl ginčų nebekyla: „Dėl vakcinacijos konkrečiai mes esam turėję ginčų, aš labiau už vakcinas negu mama (pauzė), bet galiausiai <...> mes sutarėm (pauzė) ir laikėmės to. Dabartiniame kontekste nuomonė šiek tiek skiriasi, bet ne radikaliai, tai dėl to ginčų nėra.“ (Arūnas). Taip pat kita nustatyta sprendimo strategija – kompromisų priėmimas, kai vienas tėvas nusileidžia kitam: „Nu tai, pakovoju (juokas), ta prasme, nu paaiškinu: „Aš manau, kad taip ir taip turėtų būt.“ Ne visada išsikovoju, bet nu primenu vis, kad aš vis dar taip galvoju, nu aš toksai.“ (Tomas). Paklausus apie patiriamas emocijas, kai taisyklės ar vertybės nesutampa, paaiškėjo, kad svarbus laiko faktorius. Vienas dalyvis paminėjo, kad anksčiau jautė didesnę nepasitenkinimą nei dabar: „Kaip aš jaučiuosi? (pauzė). Anksčiau gal būdavo daugiau <...> nepasitenkinimo, kad taip yra, ne taip, kaip aš galvoju. Dabar man tas atrodo mažiau svarbu, tie skirtumai gal mažiau jaučiasi.“ (Artūras).

Vienaip ar kitaip dalyviai sprendžia nesutarimus. Pastebėtas dažniausias sprendimo būdas yra tarpusavio bendravimas: „Nu tai vėl, vėlgi ką, pasikalbam, visai būna: pasi-pykstam, pasikalbam, grįžtam vėl. Bet realiai mes, kaip sakau, kol tai nesusiję su pinigais, kol tai susiję su vaikų auklėjimu, pas mus nu kaip ir nėra kažkokių tai (pauzė) tokių ryškių nesutarimų.“ (Iveta).

3.8. Patirti sunkumai ir jų sprendimo būdai pasirinkus modelį

Kalbėdami apie iškilusius sunkumus taikant bendratėvystės modelį tėvai dažniausiai minėjo tokius aspektus kaip **nuolatinės kelionės, kraustymasis**, taip pat išskyrė **drabužių ir kitų daiktų** poreikį turėti abiejuose namuose, ir tam tikras **vaikų manipuliacijas**. Viena dalyvė nuolatinį vaikų kraustymąsi įvardija ne tik kaip sunkumą tėvams, tačiau ir kaip disharmoniją vaiko gyvenime, kai vaikai yra visa laiką judėjime: „*Bet tai koks stabilumas, tai tu nuo pat mažų dienų, skaityk, buvo metai, keturi ir septyni. Iškalta toks pagrindas, ta disharmonija tokia, nė nežinau, kaip tą pavadinti: pastoviam judėjime. Tai tie mano vaikai pastoviam bėgime ir (paузė).*“ (Žaneta). Kaip teigė vienas iš dalyvių, vaikai pripranta gyventi vienoje vietoje, ir, kas kartą persikrausčius, vyksta naujas adaptacijos procesas: „*Tiesiog savaitgalį jinai pervažiuodavo ir būdavo, vat vienas iš sunkumų buvo toks, kad ji nebuvo labai patenkinta, kad reikia pervažiuot. Pripranta vienoj vietoj, paskui reik pervažiuot į kitą <...>*“, (Arūnas).

Kas kartą persikraustymo metu, turi būti nepamirštami reikalingi daiktai ar drabužiai: „*Sunkumai yra: pagrindinis tai yra tas vaikų persikraustymas kas kartą, su visais, nes tai yra nu ne tik, kad tu savaitgaliui išvažiuoji, tai įsimetei į kuprinę atsarginius džinsus ir maikutę, ir gali varyt. Bet visos pamokos, visos knygos, visi. Kompas keliauja su dėžem, čia kiekvienąkart tas išsikraustymas, tai (paузė) mmm. Šitas yra pagrindinis sunkumas.*“ (Iveta). Uniforma, knygos ir kiti mokykliniai reikmenys turi keliauti kartu su vaikais kiekvieną persikraustymą. Tėvai nurodo drabužių vaikui aprūpinimo iškilusį sunkumą, kai, pavyzdžiui, važiuojant pas kitą tėvą vaikui staiga, dėl neplanuoto lietaus, gali prireikti guminių batų: „*Bet pačioj pradžioj tai, aišku, buvo, žinai, ir drabužiai ar, ane? Pas mane kažkokie tai drabužiai yra, kažkokie tai drabužiai pas pas Žilviną. Nu tu supranti, kad kartais reikia ir tų pačių guminių batų dvejuose namuose (įkvėpimas) arba ten, nežinau, kokių nors šiltų ten (paузė) eeee striukių ir vienur, ir kitur. Nu tai toksai va buvo.*“ (Indrė).

Vaikų manipuliacija. Kartais tėvai susiduria su tam tikrais vaikų pareiškimais, pvz., „vienas geresnis, kitas blogesnis“: „*Kartais pabalansuoja – „vienas geresnis, kitas blogesnis“.*“ (Tomas). Vieno iš dalyvių teigimu, tokios situacijos dažnai kildavo, kai vienas iš tėvų taikė griežtesnius auklėjimo būdus nei kitas: „*<...> vis tiek gyvenant su tokio amžiaus vaiku būna atvejų, kada nu turi būti griežtas, turi kažką tai pabarti ar neleisti, ar tai (paузė) tas būdavo toks, kad galbūt dažniau jinai skambindavo mamai sakydavo: „Pas tėtį labai blogai, čia viskas pasaulio pabaiga ir taip toliau.“* (Arūnas). Kita dalyvė taip pat pasakojo, kad vaiko manipuliacija pasireiškėdavo tada, kai reikėdavo atlikti tam tikras pareigas namuose: „*Ir dar tai, kad, aišku, yra yra, kai pabūni dvi savaites ir atsiranda; <...> pradžioj tas jau čia džiaugsmas, čia pasiilgom, čia viską. Paskui atsiranda pareigos, nu (paузė) tada (paузė) jo yra tas, kad jau čia jau gerai, kad jau ir išeinu tenai, nu tokie visokie.*“ (Iveta).

4. Diskusija

Temose „Tėvų tarpusavio santykiai“ ir „Patiriamos emocijos bendraujant su buvusiu sutuoktiniu“ buvo atskleista, kaip tėvai suvokia savo santykį su buvusiu sutuoktiniu (partneriu) ir kokias emocines reakcijas jie patiria tarpusavio santykiuose. Iš esmės šio tyrimo dalyvių bendratėvystės santykių kokybė atitinka literatūroje aprašytą bendradarbiaujančią, palaikančią bendratėvystę (Petren et al., 2017). Tyrimas atskleidė, kad moterų suvoktas santykis bendratėvystėje buvo dviprasmiškas, dalyvės išreiškė patiriančios tiek draugiškus santykius, tiek norą atsiriboti ir nedraugauti, jos labiau nei vyrai vadovavosi praeitimi. Taigi šio tyrimo dalyvių moterų bendratėvystės santykiai atitinka Markham ir Coleman (2012) tyrime nustatytą bendratėvystės tipą, kai santykiai keičiasi *nuo konfliktiško iki gero* arba *net iki draugiško*. O vyrai aiškiai įvardijo savo draugišką santykį ir konfliktų nebuvimą. Tyrimo dalyvių vyrų santykiai bendratėvystėje atitiko Markham ir Coleman (2012) tyrime nustatytą *visada draugišką* bendratėvystės santykių tipą.

Analizuojant tyrimo rezultatus nustatytas ir atleidimo aspektus, kai partneriai daugiau nesivadovauja ar bando nesivadovauti praeitimi. Tokie santykiai iš konfliktiškų pereina į gerus ar net labai gerus (Markham & Coleman, 2012) ir neigiamas emocijas pakeičia kitos, atleidimą lydintios emocijos, nes atleidimas galiausiai leidžia judėti toliau (Bonach, 2007; Philyaw & Thomas, 2013). Taip pat dalyvių pasakojimuose matyti pastangos sąmoningai kontroliuoti konfliktus su buvusiu partneriu. Ankstesni tyrimai irgi rodo, kad tėvai yra pajėgūs sąmoningai mažinti konfliktų skaičių (Markham & Coleman, 2012), o mažas konfliktų skaičius jiems leidžia palaikyti klestinčią bendratėvystę, kurioje tėvai gali dalytis taip pat ir savo išgyvenimais (Philyaw & Thomas, 2013).

Ryšio su vaiku (-ais) suvokimas. Trys iš penkių tėvų nurodė pastebimus buvusio partnerio ryšio su vaiku (-ais) pasikeitimus. Kai kurie tėvai nurodė stiprų ryšio pasikeitimą, kai tėvams, ypač tėčiams reikia daugiau pasitempti, efektyviau skirstyti savo laiką su vaiku (-ais), todėl ryšys tėvams atrodo stipresnis nei būtų nuolat gyvenant kartu. Taip pat nagrinėjant duomenis buvo pastebėtas ir naujo partnerio įnašas į vaikų ir tėvų santykius. Kalbant šia tema buvo išreikštos skirtingos nuomonės: vienas iš dalyvių pasakojo apie skiriamą mažesnę dėmesį vaikui dėl naujo partnerio atsiradimo, o kitas dalyvis kalbėjo apie teigiamą poveikį, nes tėvo elgesys su vaiku pasikeitė į gerąją pusę. Šiuo klausimu randama nesutarimų ir literatūroje, kai, pavyzdžiui, tyrimai rodo, kad vaikai jaučia mažiau dėmesio po tėvų pakartotinės santuokos (Thomson, Mosley, & Hanson, 2001) arba vaikai jaučia pakartotinės santuokos teigiamą įtaką (Bastaitis & Mortelmans, 2017).

Jausmas, kai vaikas (-ai) būna pas buvusį sutuoktinį. Šiame tyrime visi apklaustieji akcentavo laisvės jausmą, kai tėvai laisvu nuo vaikų laiku jaučiasi laisvi, kai kurie tuo metu sulygina save su bevaikiu tėvu. Laisvu nuo vaikų metu tėvai skyrė laiko sau, galėjo dalyvauti įvairiuose renginiuose, eiti į teatrą, užmegzti naujas pažintis ir kt. Dalyviai teigė, kad tomis dienomis jie rūpinasi ir galvoja tik apie save. Phylaw ir Thomas (2013) suskirstė tėvus pagal tai, kaip jie leido laiką be vaikų, į dvi grupes: vieni tėvai leido laisvą nuo vaikų laiką mėgaudamiesi: bėgiodavo, keliaudavo, lankydavo šokių kursus ir kt. Kita

grupė tėvų patyrė neigiamas emocijas, kai jų vaikai pasilikdavo su kitu tėvu net ir tada, kai nebūdavo pagrindo galvoti, kad vaikams pas kitą tėvą yra nesaugu. Jiems trūkdavo vaikų buvimo, jie manydavo, kad tai nėra sąžininga jų atžvilgiu. Tyrimo dalyviai mėgavosi bendratėvystės modelio teikiamu laisvu laiku.

Tyrimas atskleidė, kad visi dalyviai vienaip ar kitaip išreiškė pasitikėjimą buvusiu su tuoktiniu (partneriu). Tai, kaip rodo tyrimai, yra itin svarbus veiksnys palaikančiai bendratėvystei (Petren et al., 2017). Išreiškdami savo pasitikėjimą buvusiu stuoaktiniu tėvai rėmėsi savo žiniomis apie tai, ką veikia, kaip bendrauja ir kokį auklėjimo stilių taiko buvęs partneris fizinės vaiko (-ų) globos metu. Šios žinios leido tėvams labiau pasitikėti kitu tėvu.

Tėvystės pareigų pasidalijimo procesas. Nagrinėjant literatūrą buvo pastebėta, kad tėvystės pareigų pasidalijimo procesas dažnai vyksta dalyvaujant mediatoriumi (Morris & Halford, 2014). Šiame tyrime dalyvavę tėvai bendratėvystės modelį pasirinko savarankiškai, bendru sutarimu. Bendratėvystės modelis buvo pradėtas taikyti labiau tėčių iniciatyva. Net trys tyrimo dalyviai, nors ir nebuvo apie tai klausiami, atskleidė, kad būtent tėtis rodė iniciatyvą šiam auginimo modeliui, tai sutampa su kitų autorių tyrimų duomenimis (Siebel, 2006). Kalbant apie šio modelio pasirinkimo eigą ir būdą, buvo pastebėta, kad tėvai dažniausiai šį auginimo modelį pasirinko savarankiškai, patys susitardami dėl vaiko auginimo sąlygų, tai sutampa ir su kitais panašiais tyrimais (Markham & Coleman, 2012; Sim, 2017).

Aptariant **buvimo su vaiku pasiskirstymą** išsiaiškinta, kad skirtingai nei aptinkama literatūroje (Hartwig, 2017), nė vienas šio tyrimo dalyvis neminėjo, kad dėl fizinės globos pasiskirstymo būtų iškilęs konfliktas. Tėvai dažniausiai šį laiką pasiskirstydavo pasitelkdami įvairias bendravimo priemones, pvz., elektroninius laiškus. Kai kurie tėvai fiksuodavo ir planuodavo laiką metams į priekį, savo susikurtuose bendruose dokumentuose palikdami vietos galimiems pokyčiams ateityje. Iškilus nenumatytoms situacijoms, tėvai geranoriškai susitardavo dėl fizinės globos laiko pakeitimų. Kiti tėvai, pasiskirstant fizinės globos laiką, tiesiog prisiderino prie esamų gyvenimo sąlygų, pavyzdžiui, tėčio darbo grafiko, ir bendru žodiniu sutarimu laikėsi šio plano. Scott (2014) teigimu, būtent tėvai, o ne teismai ir turi bendradarbiauti tarpusavyje aptardami globos procesus. Abiejų tėvų dalyvavimas pasidalijimo procese gali turėti teigiamos įtakos tolesniam jų tarpusavio bendravimui.

Darbų ir pareigų pasiskirstymas. Mūsų tyrimo dalyviai pareigas pasidalijo be griežtų nusistatymų. Tokį laisvą pasiskirstymą galėjo lemti ir tėvų pasitikėjimas vienas kitu, tą rodo ir užsienio autorių tyrimai, kai tėvai, remdamiesi savo patirtimi, suvokė kitą tėvą kaip gebantį atlikti tėvystės pareigas (Carlson, McLanahan, & Brooks-Gunn, 2008). Tėvai neturėjo griežtų nusistatymų dėl pareigų ir darbų. Tyrimo dalyviai gana lanksčiai žiūrėjo į pareigų pasiskirstymą, jie bendradarbiavo. Pasiskirstydami pareigas ir buvimo su vaiku (-ais) laiką, tėvai lanksčiai prisitaikė prie esamų gyvenimo sąlygų ar iškilusių situacijų. Taip pat tėvai į pasirinkimus įtraukė ir vaiką atsižvelgdami į jo norus. Dauguma tyrime dalyvavusių tėvų pasiskirstymo procesą įvardijo kaip lengvą ir greitą, ypač kalbant apie tam tikrus aspektus, tokius kaip fizinės globos laikas. Tyrimai rodo, kad tėvams susitarti buvo lengviau, kai vienas iš tėvų jautė kaltės jausmą (Emery, 2012), kai tėvai nekonflik-

tavo (Hartwig, 2017) ir kai tarp tėvų buvo tarpusavio pasitikėjimas (Carlson et al., 2008).

Analizuojant tyrimo duomenis buvo pastebėta, kad tokie aspektai kaip **taisyklės, auklėjimo būdai, vertybės** buvo kuriami atskirai. Kiekvienas iš tėvų savo fizinės globos metu kuria ir diegia savo sukurtas taisykles ar vertybes, pasitelkia savo pasirinktą auklėjimo būdą, tai iš dalies sutampa su kitais panašiais tyrimais (Markham & Coleman, 2012). Pastebimas auklėjimo stilių skirtumas, kai, pavyzdžiui, vienoje šeimoje yra taikomas laisvesnis auklėjimo stilius, kitoje – griežtesnis. Šis dalykas kai kuriais atvejais kelia nepasitenkinimą vienam iš tėvų, kuris taiko griežtesnį auklėjimo būdą. Vis dėlto mamai, kurios auklėjimo stilius yra laisvesnis, griežtesnis, tėčio auklėjimo būdas nekelia jokių neigiamų emocijų, tai sutampa su kitais panašiais tyrimais (Harvey, 2000; Boričević & Kušmić, 2013).

Nagrinėjat tėvų skirtingus auklėjimo būdus, taisyklių ir vertybių diegimą, buvo pastebėta, kad kai kurie tėvai nesijaučia galintys nurodinėti ar primetinėti savo taisyklių ar spęsti už kitą tėvą, kaip jis turėtų auginti vaikus, tai sutampa su kitų autorių tyrimais (Markham & Coleman, 2012).

Jei auklėjimo būdas, taisyklės ar vertybės nesutampa. Tėvų tyrimo metu buvo klausiama, apie kylančius aspektus, kuomet tam tikros taisyklės ar kitų tėvų priimami sprendimai nesutampa su jų pozicija ir koku būdu buvo sprendžiami šie nesutarimai. Buvo pastebėta, kad dažniausiai šie nesutarimai buvo lydimi konfliktų. Vieni dalyviai pasakojo, kad nesutarimus išsprendė ir laikėsi sutartos pozicijos, todėl ginčų nebekilo, kiti dalyviai prisiminė, kad dėl tam tikrų situacijų kilo itin didelis buvusio partnerio nepasitenkinimas, lydimas raštiškų dokumentų. Galima sakyti, kad dalyviai, net ir nesutikdami su kito partnerio sprendimais ir nuomone, galiausiai susitaria dėl bendro sprendimo (Kwon, Han, Jean, & Bingham, 2013).

Patirti sunkumai ir jų sprendimo būdai pasirinkus modelį. Kalbėdami apie susidariusius sunkumus taikant bendratėvystės modelį, tėvai dažniausiai minėjo tokius aspektus kaip **nuolatinės kelionės, t. y. kraustymasis**, taip pat apie **drabužių ir kitų daiktų** pirkimą, keitimąsi ar pamiršimą. Be to, tėvai išskyrė vaikų elgesį, kuris šiame darbe buvo pavadintas **vaikų manipuliacija**, pasireiškė „geras“, „blogas“ kalbomis. Iš šių trijų sunkumų, ko gero, tiek vaikams, tiek tėvams sudėtingiausias buvo nuolatinis kraustymasis iš vieno namų į kitus, nes apie šį sunkumą užsiminė visi tyrimo dalyviai. Kai kurie šį procesą vadino „disharmonija“ vaikui, kai jis tampa kelioninės įkaitu ir patiria nuolatinius adaptacijos periodus. Šiuo atveju tyrimo rezultatai visiškai atitinka literatūroje pateiktus rezultatus, kai rašoma apie tai, kad vienas iš dažniausiai patiriamų bendratėvystės modelio sunkumų yra būtent nuolatinis vaikų kraustymasis (Poortman, 2021).

Vaikų manipuliacija. Kaip minima literatūroje, kartais tėvai susiduria su tokiais vaikų teiginiais kaip „vienas geresnis, kitas blogesnis“ (Becher et al., 2019). Dalyvių teigimu, tokios situacijos dažnai kildavo tada, kai tėvai taikė skirtingus auklėjimo būdus, pavyzdžiui, vienas tėvas taikė laisvesnį auklėjimo stilių, kitas – griežtesnį.

Šis tyrimas yra bandymas patyrinėti, kaip bendratėvystę po skyrybų išgyvena tėvai Lietuvoje. Tyrimo dalyvių bendratėvystės santykių kokybė pasižymėjo užsienio autorių

aprašytos bendradarbiaujančios, palaikančios bendratėvystės bruožais. Atrenkant tyrimo dalyvius, nebuvo atsižvelgta į dalyvių išsiskyrimo ir bendratėvystės taikymo trukmę. Tai galėjo turėti įtakos tyrimo rezultatams, nes tie tėvai, kurie išsiskyrė anksčiau, jau buvo pasiekę visai kitokią emocinę skyrybų stadiją negu tie tėvai, kurie buvo išsiskyrę neseniai (Bonach, 2007).

Išvados

Kalbėdami apie bendratėvystės santykius tėvai juos apibūdino kaip draugiškus, pasitikėjimu paremtus, tačiau moterys norėjo labiau atsiriboti nuo bendravimo su buvusiais sutuoktiniiais. Savo ryšį su vaikais po skyrybų, taikant bendratėvystės modelį, dažniausiai tėvai suvokė kaip sustiprėjusį. Bendratėvystės modelį tėvai pasirinko bendru sutarimu, dažniausiai tėčių iniciatyva.

Tardamiesi dėl vaiko (-ų) fizinės globos laiko tėvai nepatyrė tarpusavio konfliktų. Planuodami savo fizinės globos laiką, jie paliko vietas galimiems pokyčiams ateityje, geranoriškai susitardami dėl fizinės globos laiko pakeitimų. Tėvystės pareigas tėvai pasidalijo be griežtų nusistatymų, jie gana lanksčiai žiūrėjo į pareigų pasiskirstymą. Tėvai gebėjo susitarti dėl klausimų, susijusių su vaiku (-ais).

Tokie aspektai kaip taisyklės, auklėjimo būdai, vertybės buvo kuriamos atskirai, kai kiekvienas tėvas savo fizinės globos metu diegia savo sukurtas taisykles ir vertybes, pasitelkia savo pasirinktą auklėjimo būdą. Tėvai nesijaučia galintys nurodinėti ar primetinėti savo taisyklių ar kitaip spręsti už kitą tėvą, kaip jis turėtų auginti vaiką (-us).

Dažniausiai išskylantys patiriami sunkumai taikant bendratėvystės modelį yra nuolatinis vaikų kraustymasis iš vienos gyvenamosios vietos į kitą, kraustymosi metu pamiršti daiktai kituose namuose. Vaikų manipuliacija dėl skirtingų auklėjimo būdų pasireiškė vaiko (-ų) kalbomis, kai vaikas (-ai) vienam iš tėvų kalba apie kitą tėvą, kad „vienas geresnis, kitas blogesnis“. Šio tyrimo dalyvių bendratėvystės santykių kokybė pasižymėjo bendradarbiaujančios, palaikančios bendratėvystės bruožais.

Literatūra

- Adamsons, K. (2010). Using identity theory to develop a midrange model of parental gatekeeping in parenting behavior. *Journal of Family Theory & Review*, 2(2), 137–148. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1756-2589.2010.00047.x>
- Bay, R. C., & Braver, S. L. (1990). Perceived control of the divorce settlement process in interparental conflict. *Family Relations*, 39(4), 382–387. <https://doi.org/10.2307/585217>
- Bastaitis, K., & Mortelmans, D. (2017). Parenting and family structure after divorce: Are they related? *Journal of Divorce & Remarriage*, 58(7), 542–558. <https://doi.org/10.1080/10502556.2017.1345200>
- Bertoni, A., Carrà, E., Iafate, R., Zanchettin, A., & Parise, M. (2018). The associations for separated parents in Italy: Their role for parents' well-being and coparenting. *Health & Social Care in the Community*, 26(4), e571–e577. <https://doi.org/10.1111/hsc.12573>
- Becher, E. H., Kim, H., Cronin, S. E., Deena-

- nath, V., McGuire, J. K., McCann, E. M., & Powell, S. (2019). Positive parenting and parental conflict: Contributions to resilient coparenting during divorce. *Family Relations*, 68(1), 150–164. <http://dx.doi.org/10.1111/fare.12349>
- Bernardi, L., & Mortelmans, D. (2021). Introduction: Advances in research on shared physical custody by interdisciplinary approaches. In L. Bernardi & D. Mortelmans (Eds.), *Shared Physical Custody: Interdisciplinary Insights in Child Custody Arrangements* (pp. 1–18). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-68479-2_1
- Bonach, K. (2007). Factors contributing to quality coparenting: Implications for family policy. *Journal of Divorce & Remarriage*, 43(3/4), 79–103. https://doi.org/10.1300/J087v43n03_05
- Bonach, K., & Sales, E. (2003). Forgiveness as a mediator between post divorce cognitive processes and coparenting quality. *Journal of Divorce & Remarriage*, 38(1/2), 17–38. http://dx.doi.org/10.1300/J087v38n01_02
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. In H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Eds.), *APA handbook of research methods in psychology, Vol. 2. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological* (pp. 57–71). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/13620-004>
- Buehler, C., & Trotter, B. (1990). Nonresidential and residential parents' perceptions of the former spouse relationship and children's social competence following marital separation: Theory and programmed intervention. *Family Relations*, 39(4), 395–404. <https://doi.org/10.2307/585219>
- Carlson, M. J., McLanahan, S. S., & Brooks-Gunn, J. (2008). Coparenting and nonresident fathers' involvement with young children after a nonmarital birth. *Demography*, 45(2), 461–488. <https://doi.org/10.1353%2Fdem.0.0007>
- Emery, R. E. (2012). *Renegotiating family relationships: Divorce, child custody, and mediation* (2nd ed.). Guilford Press.
- Fugard, A. J. B., & Potts, H. W. W. (2015). Supporting thinking on sample sizes for thematic analyses: a quantitative tool. *International Journal of Social Research Methodology*, 18(6), 669–684. <https://doi.org/10.1080/13645579.2015.1005453>
- Feinberg, M. E. (2003). The internal structure and ecological context of coparenting: A framework for research and intervention. *Parenting: Science and Practice*, 3(2), 95. https://doi.org/10.1207/S15327922PAR0302_01
- Grych, J. H. (2005). Interparental conflict as a risk factor for child maladjustment. *Family Court Review*, 43(1), 97–108. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2005.00010.x>
- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey E. E. (2012). Introduction to applied thematic analysis. In *Applied Thematic Analysis* (pp. 3–20). Thousand Oaks, CA: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781483384436>
- Harvey, E. A. (2000). Parenting similarity and children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Child & Family Behavior Therapy*, 22(3), 39–54. https://doi.org/10.1300/J019v22n03_02
- Hartwig, D. R. (2017). Co-parenting with a non-cooperative parent; Potential alternatives to reduce conflict. *Utah Bar Journal*, 30(3), 18–23.
- Healey, J. (2017). *Coping with Separation and Divorce*. The Spinney Press.
- Irerson, S., Irerson, S., Palmer, K., Mutchler, M., & Baker, L. (2011). Defining high conflict. *American Journal of Family Therapy*, 39(1), 11–27. <https://doi.org/10.1080/0192.6187.2010.530194>
- Yárnoz-Yaben, S. (2015). Forgiveness, Adjustment to Divorce and Support from the Former Spouse in Spain. *Journal of Child and Family Studies*, 24(2), 289–297. <https://doi.org/10.1007/s10826-013-9835-x>
- Jónsson, F. H., Njardvik, U., Olafsdóttir, G., & Grétarsson, S. J. (2000). Parental divorce: Long-term effects on mental health, family relations and adult sexual behavior. *Scandinavian Journal of Psychology*, 41(2), 101–105. <https://doi.org/10.1111/1467-9450.00177>

- Koppejan-Luitze, H. S., van der Wal, R. C., Kluwer, E. S., Visser, M. M., & Finke-nauer, C. (2021). Are intense negative emotions a risk for complex divorces? An examination of the role of emotions in divorced parents and co-parenting concerns. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(2), 765–782. <https://doi.org/10.1177/0265407520972189>
- Piercy, F. P. (1996). Book reviews [Review of the book *Renegotiating family relationships: Divorce, child custody, and mediation*, by R. E. Emery]. *Journal of Marital & Family Therapy*, 22(3), 411–423. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1996.tb00215.x>
- Kwon, K. A., Han, S., Jeon, H. J., & Bingham, G. E. (2013). Mothers' and fathers' parenting challenges, strategies, and resources in toddlerhood. *Early Child Development and Care*, 183(3–4), 415–429. <https://doi.org/10.1080/03004430.2012.711591>
- Lamela, D., Figueiredo, B., Bastos, A., & Feinberg, M. (2016). Typologies of post-divorce coparenting and parental well-being, parenting quality and children's psychological adjustment. *Child Psychiatry & Human Development*, 47(5), 716–728. <https://doi.org/10.1007/s10578-015-0604-5>
- Madden-Derdich, D. A., & Arditti, J. A. (1999). The ties that bind: Attachment between former spouses. *Family Relations*, 48(3), 243–249. <https://doi.org/10.2307/585633>
- Madden-Derdich, D. A., & Leonard, S. A. (2002). Shared experiences, unique realities: Formerly Married mothers' and fathers' perceptions of parenting and custody after divorce. *Family Relations*, 51(1), 37–45. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2002.00037.x>
- Markham, M. S., & Coleman, M. (2012). The good, the bad, and the ugly: Divorced mothers' experiences with coparenting. *Family Relations*, 61(4), 586–600. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2012.00718.x>
- Maršanić, V. B., & Kušmić, E. (2013). Coparenting within the family system: Review of literature. *Collegium antropologicum*, 37(4), 1379–1384. <https://hrcak.srce.hr/file/175029>
- Morris, M., & Halford, W. K. (2014). Family mediation: A guide for family therapists. *Australian & New Zealand Journal of Family Therapy*, 35(4), 479–492. <https://doi.org/10.1002/anzf.1078>
- Oficialiosios statistikos portalas. (2023). <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize>
- Petren, R. E., Ferraro, A. J., Davis, T. R., & Paisley, K. (2017). Factors linked with coparenting support and conflict after divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 58(3), 145–160. <https://doi.org/10.1080/10502556.2017.1300013>
- Parmiani, L., Iafrate, R., & Giuliani, C. (2012). Loyalty conflict, feelings of unfairness, and young adults' individuation difficulties in separated and nonseparated families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(5), 386–401. <https://doi.org/10.1080/10502556.2012.682889>
- Poortman, A. R. (2021). Postdivorce parent-child contact and child outcomes: The role of spatial mobility. In L. Bernardi & D. Mortelmans (Eds.), *Shared Physical Custody. Interdisciplinary Insights in Child Custody Arrangements* (pp. 207–231). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-68479-2>
- Philyaw, D., & Thomas, M. D. (2013). *Co-parenting 101: Helping your kids thrive in two households after divorce*. New Harbinger Publications.
- Riina, E. M., Lee, J., & Feinberg, M. E. (2020). Bidirectional associations between youth adjustment and mothers' and fathers' coparenting conflict. *Journal of Youth & Adolescence*, 49(8), 1617–1630. <https://doi.org/10.1007/s10964-020-01262-6>
- Russell, L. T., Beckmeyer, J. J., Coleman, M., & Ganong, L. (2016). Perceived barriers to postdivorce coparenting: Differences between men and women and associations with coparenting behaviors. *Family Relations*, 65(3), 450–461. <https://doi.org/10.1111/fare.12198>
- Scott, E. S. (2014). Planning for children and resolving custodial disputes: A comment on the think tank report. *Family*

- Court Review*, 52(2), 200–206. <https://doi.org/10.1111/fcre.12084>
- Siebel, C. C. (2006). Fathers and their children: Legal and psychological issues of joint custody. *Family Law Quarterly*, 40(2), 213–236.
- Sim, C. T. K. (2017). Co-parenting conversation process: A qualitative study of Chinese Singaporean parents. *Journal of Family Therapy*, 39(2), 217–237. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12140>
- Thomson, E., Mosley, J., & Hanson, T. L. (2001). Remarriage, cohabitation, and changes in mothering behavior. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 370–380. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00370.x>
- Trinder, L. (2008). Maternal gate closing and gate opening in postdivorce families. *Journal of Family Issues*, 29(10), 1298–1324. <https://doi.org/10.1177/0192513X08315362>
- Tullius, J. M., De Kroon, M. L. A., Almansa, J., & Reijneveld, S. A. (2021). Adolescents' mental health problems increase after parental divorce, not before, and persist until adulthood: A longitudinal TRAILS study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31, 969–978. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01715-0>
- Valls-Vidal, C., Garriga Alsina, A., Pérez-Testor, C., Guàrdia-Olmos, J., & Iafraite, R. (2016). Young adults' individuation with mother and father as a function of dysfunctional family patterns, gender and parental divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 57(4), 245–265. <https://doi.org/10.1080/10502556.2016.1160480>
- Zou, S., & Wu, X. (2020). Coparenting conflict behavior, parent–adolescent attachment, and social competence with peers: An investigation of developmental differences. *Journal of Youth and Adolescence*, 49(1), 267–282. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01131-x>

EXPERIENCE OF CO-PARENTING AFTER DIVORCE

Jolita Sorokinaitė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. dr. Jolanta Sondaitytė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

When couples separate, parents and children need to adjust to new life circumstances. Communication with ex-spouses can be filled with emotions and disagreements. Separation or divorce can present many challenges. Divorce is rarely a simple process or an easy emotional experience, especially when children and teenagers are involved. Parent-child communication after divorce, or how parents cooperate in raising children, is an important factor in the quality of parent-child relationships. Numerous studies show that co-parenting (a family model in which the child lives from 30% to 70% of their time with each parent) can have a positive effect on children's and parents' psychological adjustment after divorce and separation. The choice of co-parenting after divorce is growing rapidly in foreign coun-

tries. It can be expected that the choice of this care arrangement will grow in Lithuania as well. Therefore, it makes sense to further examine this phenomenon and analyse the experiences of parents choosing co-parenting after divorce.

The purpose of this study is to analyse the experiences of parents who apply co-parenting after divorce. The research aimed to answer the following research questions: 1) how do parents share parental responsibilities? 2) how do parents perceive their relationship with their children? 3) how do parents perceive their relationship and partnership in parenting? A qualitative method, thematic analysis, was chosen in this study. The selection of research participants was criterion-based, and the main participation criteria were: 1) the participant had to be divorced; 2) the participant must have at least one child to whom co-parenting is applied (where the child lives at least 30% of the time with each parent).

Five eligible participants participated in the study. Data were collected through a semi-structured interview questionnaire developed by the researchers. The data obtained during the interviews were transcribed and encoded. The results of the study show that eight topics were identified: relations between parents; emotions experienced when communicating with an ex-spouse; perception of the ex-spouse's relationship with the child; awareness of one's connection with the child; feeling when the child(ren) is with the ex-spouse; the process of sharing parenting responsibilities; creating rules and implementing values; difficulties encountered and ways to solve them after choosing co-parenting.

The study revealed that parents tend to perceive their relationship as friendly. Emotional reactions to the ex-spouse do not interfere with their co-parenting relationship. Parents perceive their relationship with their child(ren) as strengthened after divorce. Parents trust their ex-spouse's ability to raise their child(ren). Parents feel free when they are not looking after their child(ren) and they are able to enjoy their free time. Parents chose the co-parenting model independently, and do not force each other to adopt the same parenting methods. The most common difficulties parents experience in co-parenting are: children's travels, clothing, exchange and acquisition of things, manipulation of children. The co-parenting practiced by the participants of our study has the characteristics of cooperative co-parenting.

Keywords: co-parenting, shared physical custody, parenting, postdivorce, qualitative research, thematic analysis.

Jolita Sorokinaitė, Mykolas Romeris universiteto Psichologijos instituto absolventė. Mokslinių tyrimų kryptys: bendratėvystė po skyrybų, kokybiniai tyrimai.

Jolita Sorokinaitė, graduate of the Institute of Psychology at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: co-parenting after divorce, qualitative research.

Jolanta Sondaitė, socialinių mokslų (psichologija) daktarė, Mykolo Romerio universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Psichologijos instituto profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: konfliktai, mediacija, santykiai, tapatumas, kokybiniai tyrimai.

Jolanta Sondaitė, Doctor of Social Sciences (Psychology), professor at the Institute of Psychology at the Faculty of Human and Social Studies at Mykolas Romeris University. Research areas: conflict, mediation, relationships, identity, qualitative research.

SOCIALINĖS GEROVĖS TYRIMAI

2023, 21(1)
Mokslo darbai

Redagavo
MB „Kopis“

Maketavo
Aurelija Sukackė

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete: www.mruni.eu
El. paštas: mrulab@mruni.eu

SOCIAL INQUIRY INTO WELL-BEING

2023, 21(1)
Research papers

Edited by
MB „Kopis“

Layout
Aurelija Sukackė

Mykolas Romeris University
Ateities 20, Vilnius
Website: www.mruni.eu
E-mail: mrulab@mruni.eu